

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME ANABİLİM DALI

**TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI VE TÜRKİYE-ÖZBEKİSTAN ASKERİ
İŞBİRLİĞİ**

TEZİ YAZAN
HALİL LEK

Danışman: PROF. DR. KHALADDİN İBRAHİMLİ

Jüri Üyesi: DR. ÖĞR. ÜYESİ SAFFET AKKAYA

**Jüri Üyesi: DOÇ. DR. MARZİYE MEMMEDLİ (Kahramanmaraş
Sütçü İmam Üniversitesi)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN / ARALIK 2023

ONAY SAYFASI
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

2021017016 numaralı öğrencimiz olan **Halil LEK** tarafından hazırlanan “**Türk Devletleri Teşkilatı ve Türkiye-Özbekistan Askeri İşbirliği**” başlıklı bu tez çalışması jürimiz tarafından **oybirliği** ile Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Ana Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır.)

Üniv. İçi – Tez Danışmanı – Jüri Başkanı: Prof. Dr. Khaladdin İBRAHİMLİ

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır.)

Üniv. Dışı – Jüri Üyesi: Doç. Dr. Marziye MEMMEDLİ
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır.)

Üniv. İçi – Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Saffet AKKAYA

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

01 / 12 / 2023

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır.)

Prof. Dr. Murat KOÇ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

İTHAF

SEVGİLİ EŞİM DİLEK NUR VE BİRİCİK OĞLUM AKIN' A

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

01 / 12 / 2023

Halil LEK

ÖZ

Türk Devletleri Teşkilatı ve Türkiye-Özbekistan Askeri İşbirliği

Halil LEK

Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Khaladdin İBRAHİMLİ

Aralık 2023, 109 sayfa

Bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliği üzerindeki etkilerini inceleyerek, Türk dünyası içindeki askeri işbirliği dinamiklerine bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. TDT, Türk devletleri arasında işbirliğini teşvik eden bir platform olarak öne çıkmıştır. Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliği ise bu teşkilatın somut bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde, güç kavramı ve askeri iş birliği kavramları derinlemesine irdelenmiştir. Bu doğrultuda sert ve yumuşak güç kavramlarına, askeri iş birliği türlerine ve askeri ittifak gibi kavramlara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise akıllı güç kavramı açısından Türk Devletleri Teşkilatı ele alınmıştır. Bu bölüm altında teşkilat yapısı ve kurumlarına ışık tutulmuştur. Üçüncü bölümde Orta Asya'da Özbekistan'ın önemi ifade edilmiştir. Bu bölümde Özbekistan'ın jeopolitik konumu, tarihi gibi başlıklara yer verilmiştir. Son bölümde ise Türkiye-Özbekistan askeri iş birliği ifade edilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliği üzerindeki rolünü ve bu işbirliğinin bölgesel güvenlik dinamiklerine etkisini değerlendirmektedir. TDT'nin bu tür işbirlikleri için bir katalizör olarak nasıl hareket ettiği ve Türk dünyası içindeki askeri işbirliği potansiyelini nasıl şekillendirdiği göz önüne alındığında, bu çalışma, gelecekteki benzer işbirliği girişimlerinin tasarımına ve uygulanmasına yönelik önemli bir rehber sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Yumuşak ve Sert Güç, Türkiye-Özbekistan İlişkileri, Askeri İş Birliği

ABSTRACT**Organization Of Turkic States And Military Cooperation Between Turkey And
Uzbekistan****Halil LEK****Master Thesis, Department of International Relations and Globalization****Academic Adviser: Prof. Dr. Khaladdin İBRAHİMLİ****Dec 2023, 109 pages**

This study aims to provide a perspective on the dynamics of military cooperation within the Turkic world by examining the impact of the Organization of Turkic States (OTS) on military cooperation between Turkey and Uzbekistan. The OTS has emerged as a platform promoting cooperation among Turkic states, and military cooperation between Turkey and Uzbekistan is a concrete outcome of this organization. The first section of the study delves into the concepts of power and military cooperation. In this context, concepts such as hard and soft power, types of military cooperation, and military alliances are discussed. The second section focuses on the OTS from the perspective of smart power. This section sheds light on the organization's structure and institutions. The third section highlights the significance of Uzbekistan in Central Asia, discussing topics such as its geopolitical position and historical background. The final section addresses the military cooperation between Turkey and Uzbekistan. In conclusion, this study evaluates the role of the Organization of Turkic States in Turkey-Uzbekistan military cooperation and its impact on regional security dynamics. Considering how the OTS acts as a catalyst for such cooperation and shapes the potential for military cooperation within the Turkic world, this study serves as an important guide for the design and implementation of similar cooperation initiatives in the future.

Keywords: *Organization of Turkic States, Soft and Hard Power, Turkey-Uzbekistan
Relations, Military Cooperation*

ÖNSÖZ

Türk dünyası, tarih boyunca kültürel bağları, dil benzerlikleri ve ortak bir mirası paylaşan bir dizi bağımsız devlete ev sahipliği yapmıştır. Bu devletler, tarih boyunca farklı coğrafyalarda kurulmuş olsalar da Türk kültürünün izlerini taşıyan ve ortak bir kimlik duygusu paylaşan birçok topluluğu barındırmaktadır. Bu bağlamda, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) gibi platformlar, Türk devletleri arasındaki işbirliğini desteklemek ve bu tür bağları daha da güçlendirmek için önemli bir rol oynamaktadır.

Bu çalışma, özellikle Türk Devletleri Teşkilatı'nın yaratılması ve faaliyetinin bir sonucu olarak ortaya çıkan Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliği konusunda ayrıntılı bir inceleme sunmaktadır. TDT, Türk devletleri arasındaki işbirliğini teşvik eden ve güçlendiren bir platform olarak kabul edilmektedir. Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliği, bu teşkilatın somut bir örneğini sunmaktadır.

ARALIK , 2023

HALİL LEK

İÇİNDEKİLER

KAPAK	i
ONAY SAYFASI.....	ii
İTHAF	iii
ETİK BEYANI	iv
ÖZ	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
EKLER LİSTESİ	xxiiiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. Güç Kavramı	4
1.1.1. Sert Güç Kavramı	5
1.1.2. Yumuşak Güç Kavramı.....	8
1.1.3. Akıllı Güç Kavramı.....	9
1.2. Askerî İş Birliği	11
1.2.1. Askerî İş Birliğinin Tarihî Boyutu.....	12
1.2.2. Askerî İş Birliğinin Sebepleri.....	14
1.2.3. Askerî İş Birliğinin Türleri	15
1.2.4. Eğitim İş Birliği Anlaşmaları.....	16
1.2.5. Savunma Sanayi İş Birliği Anlaşmaları.....	17
1.2.6. Askerî İttifak	17
1.2.7. Stratejik Ortaklık ve İş Birliği.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

2. AKILLI GÜÇ KURAMI BAĞLAMINDA TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI	21
2.1. Türk Devletleri Teşkilatı ve Akıllı Güç.....	21
2.2. Türk Devletleri Teşkilatının (TDT) Kuruluşu ve Gelişimi.....	21

2.2.1. Zirveler Dönemi.....	23
2.2.2. Kurumsallaşma Dönemi.....	28
2.2.3. Teşkilatın Yapısı ve Organları.....	32
2.2.4. Türk Devletleri Teşkilatının Üye Devletler Açısından Önemi.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ORTA ASYA'DA ÖZBEKİSTAN'IN ÖNEMİ.....	42
3.1. Orta Asya ve Özbekistan'ın Jeopolitik Konumu.....	42
3.1.1. Orta Asya'nın Jeopolitik Konumu.....	42
3.1.2. Özbekistan'ın Jeopolitik Konumu.....	45
3.2. Özbekistan'ın Kısa Tarihçesi: Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası.....	46
3.2.1. Bağımsızlık Öncesi Özbekistan.....	48
3.2.2. Bağımsızlık Sonrası Özbekistan.....	51
3.2.2.1. Yeni Kimlik İnşası.....	54
3.2.2.2. İslam Kerimov'un Liderlik Felsefesi.....	56
3.3. Özbekistan'ın Demografisi, Siyasi, Ekonomik ve Askeri Yapısı.....	57
3.3.1. Demografisi ve Siyasi Yapısı.....	57
3.3.2. Ekonomik Yapısı.....	59
3.4. Askeri Yapısı.....	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE-ÖZBEKİSTAN ASKERİ İŞBİRLİĞİ.....	65
4.1. Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları.....	66
4.2. Özbekistan'ın Güvenlik Algılamaları.....	71
4.3. Türkiye ve Özbekistan Arasında Mevcut Askeri İşbirliği.....	75
4.4. Türk Devleti Teşkilatı'nın İki Devlet Arasındaki Askeri İşbirliğine Etkileri.....	77
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA.....	85
EKLER.....	92

KISALTMALAR LİSTESİ

TDT	: Türk Devletleri Teşkilatı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
AU	: Afrika Birliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
İHA	: İnsansız Hava Aracı
SİHA	: Silahlı İnsansız Hava Aracı
APEC	: Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
TÜRKÜNİB	: Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği
DBK	: Devlet Başkanları Konseyi
DİBK	: Dış İşleri Bakanları Konseyi
KMK	: Kıdemli Memurlar Komitesi
TÜRKPA	: Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi
TÜRKSOY	: Uluslararası Türk Kültürü ve Sanatları Ortak Yönetimi
BDT	: Bağımsız Devletler Teşkilatı
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
ŞİÖ	: Shanghai İşbirliği Örgütü
GUUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

MGK	: Milli Güvenlik Komitesi
İDEF	: Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı
RG	: Resmi Gazete
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
TAKM	: Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. <i>Türk Dili Konuşan Ülkelerin Konumları</i>	27
Şekil 2. <i>Türk Devletleri Teşkilatı Bayrağı</i>	31
Şekil 3. <i>Türk Devletleri Teşkilatı Yapısı</i>	32
Şekil 4. <i>Kafkasya ve Orta Asya Haritası</i>	43
Şekil 5. <i>Özbekistan ve Komşuları</i>	45

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. <i>Özbekistan Hakkında Genel Bilgiler</i>	72
---	----

EKLER LİSTESİ

Ek A. <i>Tez Etik İzin İstek Formu</i>	92
Ek B. <i>Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Tez Etik İzin İstek Yazısı</i>	94
Ek C. <i>Çağ Üniversitesi Rektörlüğünün Tez Etik İzin Yazısı</i>	95

GİRİŞ

Türk milletinin köklü tarihi, Orta Asya'nın geniş coğrafyasından Avrupa'ya kadar uzanan bir zenginliği barındırmaktadır. Bu coğrafyada yükselen bir dizi Türk devleti, kendi benzersiz kültürlerini, siyasi yapılarını ve toplumsal düzenlerini inşa etmiştir. Türk devletlerinin ortak tarihî mirası, günümüzde Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında bir araya gelmekte ve bu devletler arasında güçlü bir bağ kurmaktadır.

Türk milletinin tarihi, sadece etkileyici askeri zaferlerle değil, aynı zamanda farklı coğrafyalarda kurdukları devletlerle de zenginleşmiştir. Orta Asya steplerinden çıkarak dünyanın dört bir yanına yayılan Türk toplulukları, birçok medeniyete ilham kaynağı olmuş ve çeşitli kültürel etkileşimlere aracılık etmiştir. Türk Devletleri Teşkilatı, bu tarihî mirası günümüzde bir çatı altında birleştiren bir oluşum olarak, Türk devletleri arasında güçlü bir dayanışma ve işbirliği platformu oluşturmuştur. Bu işbirliği, üye ülkelerin yalnızca kendi güvenlik çıkarlarını korumakla kalmayıp, aynı zamanda bölgesel ve küresel güvenliğe de katkı sağlamıştır. Türk devletlerinin tarihî süreç içindeki etkileşimleri, Orta Asya'nın derinliklerinden Anadolu'nun sıcak topraklarına uzanan bir öyküyü anlatır. Türkler, coğrafi sınırları aşarak kültürel alışverişte bulunmuş, ticaret yapmış ve birbirleriyle güvenlik konularında işbirliği yapmışlardır.

Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliği, bu geniş tarihî mirasın günümüzdeki yansımasıdır. İki ülkenin stratejik konumu, kültürel bağları ve tarihî geçmişi, askeri işbirliği alanında güçlü bir temel oluştururken, Türk Devletleri Teşkilatı'nın bir parçası olmaları da bu işbirliğini daha derinlemesine bir bağa dönüştürmektedir. Bu bağlamda, Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri ilişkilerin evrimi ve günümüzdeki stratejik önemi detaylı bir şekilde ele alınmalıdır. Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliği, sadece bu iki ülkenin stratejik ilişkilerini değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel güvenlik dinamiklerini de etkileyen bir unsurdur. Türkiye'nin NATO üyeliği ve Özbekistan'ın Orta Asya'daki kilit konumu, bu işbirliğini daha da önemli kılmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı içinde, Türkiye ve Özbekistan'ın bu işbirliğiyle birlikte, bölgesel istikrarın ve güvenliğin sağlanmasına yönelik ortak çabalarının da bir yansıması görülmektedir.

Günümüzde, Türkiye ile Özbekistan arasındaki askeri işbirliği ikili ilişkilerin ötesine geçmiş olup bölgesel ve küresel düzeyde etkili bir işbirliği modelini temsil etmektedir. Stratejik güvenlik tehditleri, terörizm, enerji güvenliği ve bölgesel istikrar gibi konularda

karşılıklı çıkarları bulunan bu iki ülke, askeri işbirliğiyle birlikte diplomatik, ekonomik ve kültürel alanlarda da birlikte hareket etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye-Özbekistan askeri işbirliği, sadece ülkelerin bireysel savunma kapasitelerini artırmakla kalmayıp aynı zamanda bölgesel güvenliğin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır.

Türk devletleri teşkilatı, uzun bir hazırlık süreci sonucu Bağımsız Türk Devletlerinin kendi hür iradeleriyle bir araya gelerek oluşturduğu bir birlik ve dayanışma sistemini ifade eder. Türk Devletleri Teşkilatı'nın bir parçası olarak Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliği, sadece geçmişe duyulan bir bağlılığı değil, aynı zamanda gelecekteki ortak hedefleri de içermektedir. Bu sebeple Türk devletlerinin tarihî süreç içindeki evrimini ve işbirliğini anlamak, Teşkilatın temel dinamikleri ve Türk devletleri arasındaki ilişkiler, kültürel bağlar ve tarihsel arka plan çalışmanın konusunu oluştururken, Türkiye ile Özbekistan arasındaki askeri işbirliğinin mevcut durumunu değerlendirmek ve gelecekteki potansiyellerini öngörmek bu çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Bu çalışma, Bağımsız Türk Devletleri arasında oluşturulan çok boyutlu yapıyı incelerken Teşkilatın, Türkiye-Özbekistan askeri işbirliğine etkilerini detaylı bir şekilde analiz etme amacı gütmektedir. Bu doğrultuda şu sorulara cevap aranacaktır: 1-) Türk Devletleri Teşkilatı örgüt tipi, kimliği, kurumsal yapısı ve faaliyetleri açısından nasıl bir uluslararası örgüttür? 2-) Türk Devletleri Teşkilatı yapısı gereği zamanının dinamiklerine cevap verebilecek midir? 3-) Hâlihazırda Bağımsız Türk Devletleri arasındaki işbirliği pratikleri ne durumdadır? 4-) Türk Devletleri Teşkilatı, üyeler arasında organize edilen işbirliği pratiklerine nasıl katkı sağlamaktadır? Türkiye-Özbekistan askeri işbirliği bağlamında ortaya çıkabilecek fırsatlar ve zorluklar belirlenerek iki ülke arasındaki askeri işbirliğinin potansiyel kazançları ve karşılaşılabileceği engeller, bu alt amaç doğrultusunda ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. İki ülke arasındaki askeri ilişkilerin tarihsel gelişimi, mevcut durumu ve gelecekteki potansiyeli incelenerek, bu işbirliğinin her iki ülkenin güvenliği ve savunma stratejilerine olan etkisi ortaya konulacaktır. Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortaya çıkış biçimi bir Akıllı Güç Politikası olması hasebiyle çalışmaya temel oluşturması için çalışma Akıllı Güç Kuramı çerçevesine oturtulacak olup bu kapsamda Gücün Unsurları ve çeşitleri incelenecektir.

Yukarıda ifade edilenler doğrultusunda bu çalışmanın ilk bölümünde kavramsal olarak güç kavramı, askeri iş birliği ve askeri ittifak kavramları ele alınacaktır. İkinci bölümde Türk Devletleri Teşkilatı'nın yapısı ve organları incelenecek olup Akıllı Güç

Kuramı bağlamında Türk Devletleri Teşkilatı hususuna ışık tutulmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise Özbekistan tarihi ele alınarak Özbekistan ve Orta Asya coğrafyası tanıtılacaktır. Askeri, ekonomik ve demografik yapı değerlendirilecektir. Son bölümde ise Türkiye-Özbekistan Devletlerinin güvenlik algılamaları ve askeri ilişkileri her açıdan ifade edilecektir. Çalışmanın temel varsayımları bu bölümde ele alınacaktır. Örneğin, Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliğinin, diplomatik ilişkileri güçlendireceği, bölgesel istikrarı artıracığı ve savunma kapasitelerini güçlendireceği gibi temel varsayımlar, bu başlık altında detaylı bir şekilde açıklanacaktır. Yapılan bu çalışma; Türkiye'nin uluslararası arenadaki gelişmeleri ne denli yakından takip edip hızlı reaksiyon gösterebildiğini vurgulamaktadır. Türk devletleri arasındaki askeri işbirliği, bölgesel ve küresel düzeyde stratejik öneme sahiptir. Özellikle Türkiye ve Özbekistan arasında yapılan/yapılacak olan askeri işbirliği, bölgesel istikrarın korunmasında, terörle mücadele ve savunma politikalarının güçlendirilmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda çalışma, bu stratejik işbirliğinin genel önemini vurgulaması açısından önem arz etmektedir. Türkiye ve Özbekistan arası ilişkilerin ve güvenlik algılarının ayrıntılı olarak açıklanması konusu daha önce çalışılmamış bir konu olması hasebiyle bilim dünyasına olumlu yönde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Türk devletleri arasındaki askeri işbirliği, bölgesel ve küresel düzeyde stratejik öneme sahiptir. Özellikle Türkiye ve Özbekistan arasındaki bu işbirliği, bölgesel istikrarın korunmasında, terörle mücadelede ve savunma politikalarının güçlendirilmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda çalışmamız, Bağımsız Türk Devletleri arasında oluşturulan çok boyutlu yapıyı incelerken, Teşkilatın Türkiye-Özbekistan askeri işbirliğine etkilerini detaylı bir şekilde analiz etme amacı gütmektedir. Çalışmanın metodolojisi, metin/doküman analizi şeklindedir. Bu bağlamda kullanılan birincil kaynaklar Türk Devletleri Teşkilatının ortaya çıkış sürecindeki resmi belgeler iken ikincil kaynak olarak literatür kaynakları ve medya haberleri kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Güç Kavramı

Siyasi tarih çerçevesinde önemli yer edinmiş birçok düşünür güç üzerine çalışmalar yapmıştır. Güç konusu genellikle realistlerin çalışma alanına girse de diğer teorisyenlerde güç üzerine düşüncelerini ortaya koymaktan geri durmamışlardır. İbn-i Haldun'dan Weber'e, Aristoteles'ten David Hume'a, Pareto'dan Platon'a kadar birçok düşünür fikirlerini belirtmiştir. Ancak herkesin güç kavramından çıkardığı anlam çeşitlilik gösterebilmektedir. Bu sebeple de gücün ortak bir tanımı yapılamamaktadır. Ortak bir tanım yapılamamasının sebepleri olarak çok sayıda unsuru dikkate almayı gerektiren bir kavram oluşunu, geniş kapsamını, değişkenliğini ve belirsiz niteliği gibi etkenler bu tanımlamanın tam olarak yapılmasına olanak sağlamamaktadır. Geçmiş dönemler ele alındığında uluslararası ilişkilerde güç kavramı; ordu, asker ve teçhizat anlamı taşırken bu kavramlar zamanla değişkenlik göstererek teknoloji kalitesi, diplomasi etkinliği ve gücün kitle iletişim aygıtları üzerindeki kontrolü ihtiva etmesi üzerine farklılık göstermiştir. Bu durumda güç kavramı üzerinde de kesinleşmiş bir tanım bulunmamaktadır.

Akıllı güç kavramını incelemeyen önce akıllı gücün bileşenleri olan 'sert güç' ve 'yumuşak güç' kavramlarını ele alınmalı ve tabiiyetiyle de güç kavramının ne anlam ifade ettiğini incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bileşenlerini kavramadan akıllı güç kavramı hakkında bilgi sahibi olunması mümkün olmayacaktır. Bu doğrultuda Güç kavramı derinlemesine incelenmesi gereken bir husustur. Uluslararası ilişkiler literatüründe önemli yer edinmiş düşünürlerin güç hakkında yaptığı tanımlamalar incelenecek olursa; Joseph Nye, gücün bir şeyi yapabilme kapasitesi olduğunu ve bir amaca ulaşabilmek için başkalarının davranışlarını etkileyebilme becerisi olduğunu ileri sürmektedir. Buradan hareketle gücü; " Güç hava durumu gibidir. Herkes ona bağlıdır ve onun hakkında konuşur; fakat çok azı onu anlar." şeklinde tanımlamıştır (Nye, 2017, s.19-20). Özdemir'e göre "Morgenthau, uluslararası ilişkilerin en temel amacı, aynı zamanda amacın gerçekleştirilebilmesi içinde bir araç" olarak tanımlamış ve bunlara paralel olarak gücü bir ilişki türü olarak görmüştür (Özdemir, 2008, s.113-144). Sönmezoglu yapmış olduğu çalışmada "Sullivan, güç büyüklük, büyüklük etki ve etki de

diğer ülkeleri etkilemek demektir”, şeklinde tanımlamıştır. (Sönmezoğlu, 2014, s.263). Uluslararası ilişkiler temelinde güç kavramı hakkında önemli düşünürlerin tanımları incelendiğinde öncelikli olarak etki ve kontrol kelimeleri öne çıkmaktadır. Yani gücün karşıdaki unsur üzerinde bir etki yaratması ve bu etki yaratıldıktan sonraki süreçte güçlü unsurun etkilenen unsur üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturması gerekmektedir. Güçlü unsur bunu cebirle, cazibesıyla, ona örnek olarak ya da hayranlık uyandırarak yapabilir. Bu güçlü unsurun gücünü kullanım şekli ile ilgilidir. Bu noktada önemli olan gücün kullanılma potansiyelinin olmasıdır. Güç kullanımında siyasi, ekonomik ve askeri gücün yanında kültür, sosyal ve din gibi güç araçlarının da ortaya çıkışı gücü de sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç olarak kategorize edilmesine neden olmuştur.

1.1.1. Sert Güç Kavramı

Bir kavram olarak sert güç; bir devletin askeri ve ekonomik güçleri vasıtasıyla zorlayıcı yeteneklerini kullanarak kendi isteğini başka devletlere kabul ettirebilme kapasitesidir (Cooper, 2004, s.167-180). Temel olarak kandırma veya tehditlere dayanmaktadır (Nye, 2005, s.14). Askeri ve ekonomik güç unsurları kullanılarak diğer devletler üzerinde hegemonya kurulması ve güç kullanan devletin çıkarları doğrultusunda karar alınmasının sağlanmasıdır. Kısaca uluslararası ilişkilerde havuç-sopa siyasetinin uygulanarak her türlü tehdit, kandırma, zorlama faaliyetlerinin uygulanmasını öngörmektedir. Devletler genellikle geniş uygulama alanı bulunması ve hızlı sonuç verme imkânlarından dolayı sert güce önem vermektedir. Sert gücün belli başlı özelliklerine bakıldığında öne çıkan özellik olarak devletlerin karşılıklı rızasına dayanmıyor oluşu görülmektedir. Uluslararası bir aktör diğer aktör ya da aktörlerin kendi isteği doğrultusunda hareket etmesini isterken güce maruz kalan aktörlerin bu doğrultuda hareket etmeye rızaları olmadığı düşünülmektedir; ancak hali hazırda güç dengeleri gözetildiğinde kendi gücü daha alt seviyelerde olduğundan güç sahibinin istediği doğrultuda davranmak zorunluluğu da gözlenmektedir. Bu doğrultuda sert güç, rızadan ziyade zorlamayı ön plana almakta ve güç bakımından aşağıda bulunan tarafa istemediği davranışları yaptırmaktadır.

Sert güç kullanımında aktörlerin geçmişten beri kullandıkları yegâne yöntem “tehdit” yöntemidir. Bu yöntem karşı tarafın caydırılması ve kararlarının değiştirilebilmesi için kullanılan temel hamlelerden biridir. Ancak burada dikkat edilecek husus, yapılan tehdidin arkasının dolu olmasıdır. Tehdit eden aktör yaptığı tehdidin

arkasında durmalı ve ona uygun hareket etmelidir. Eğer tehdit eder ve gerektiğinde iddia ettiği eylemi gerçekleştirmezse o aktörün gücü sorgulanacak ve daha sonraki hamlelerinde istediği kararları aldirabilmesi zorlaşacaktır. Bu bağlamda sert gücün otoritesi tehdit hamlesini gerçekleştirmedeki kararlılığından ve başarısından doğmaktadır (Pallaver, 2011, s.81).

Sert güç kullanımının diğer bir ögesi ise hızlı sonuç verebilir olmasıdır. Uluslararası aktörlerin ilk tercih olarak kullanmasının nedeni buradan gelmektedir. Hızlı sonuçlar alınarak anlık refleks geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Örneğin; bir devletin başka bir devlete isteğini kabul etmemesi halinde askeri müdahalede bulunacağı yönünde tehdit etmesi veya ivedi bir şekilde topraklarına saldırarak istediğini kabul ettirebilmesi mümkündür. Ya da ekonomik gücü sayesinde döviz hareketliliği ve enflasyon gibi ekonomik etmenler oluşturarak ekonomisine zarar vermesi mümkündür. Bu sebeplerden dolayı hızlı sonuçlar alınıp güçlü olan aktörün çıkarları korunmaktadır (Pallaver, 2011, s.81).

Bir devletin ekonomik gelişmişliği, askeri gücü ve teknolojik yetkinliği o devletin sert gücünün kaynaklarını oluşturmaktadır. Ancak bunların yanında dolaylı kaynak da diyebileceğimiz nüfus, yer altı ve yer üstü kaynakları, coğrafi özellikleri, konumu gibi özellikler de sert güce katkı yapması bakımından önem arz etmektedir. Örneğin; yüksek doğalgaz kaynaklarına sahip olan bir devlet, kaynakları sebebiyle dışa bağımlılığı düşük olacak ve bu alana harcaması gereken kaynaklarını başka bir alanda değerlendirerek ekonomik gücünü artıracaktır. Ekonomik açıdan daha güçlü bir devlet uluslararası ilişkilerde daha rahat hareket edebilme imkânı sağlayacaktır.

Sert güç temelde askeri güce dayanmaktadır. Devletlerin orduları, asker sayısı, savunma sanayisinin gelişmişlik seviyesi, askeri teçhizatları caydırıcılık konusunda en önemli aktörler olarak genel kabul görmüş kavramlar olarak gösterilmektedir. Geline süreçte önceki dönemlere nazaran etkisinin azalması beklenen askeri güç unsuru hala yerini korumakta ve ülkeler askeri alanlara yatırımlarını artırarak ordularını geliştirme ve modernize etme çabasıdadır. Bunun yanında teknolojik gelişmelerinde savaş endüstrisine katkıları yadsınamayacak düzeydedir. Sadece bir adet nükleer silah bile sahibi olan devletin askeri gücünü başlı başına artırmaktadır. Tabii gelişen teknolojinin etkileri yalnızca geleneksel ordularla sınırlı kalmayıp siber bir alan yaratarak siber savaşların gelişmesine ve devletlerin siber ordular kurarak burada da varlık

göstermelerini gerekli kılmıştır. Örneğin; 1992 Yılında ABD, Irak'a savaş açmadan önce Irak için bir siber savaş tertip etmiş ve savaşın başlaması halinde tüm iletişimi tek bir kod satırıyla sonlandırmıştır. Irak'ta meydana gelen bu iletişim çöküşü askerlerin arasındaki irtibatı en aza indirmiş ve savaşın doğrudan ABD'nin lehine işlemesine yardımcı olmuştur(Yılmaz, 2008, s.65).

Günümüz uluslararası sisteminde diplomasinin öneminin anlaşılması ve uluslararası hukukun gelişmesi gibi nedenlerle askeri gücün kullanım alanları sınırlandırılmış olsa da devletlerin güvenlik ve beka gibi önemli sorunlarla yüzleşmemesi ve caydırıcılık unsurlarını kaybetmemesi açısından askeri güçten vazgeçmeleri mümkün görünmemektedir. Ekonomik güç ise bir ülkenin refahı, mutluluğu, güvenliği ve gelişmesi için kullanılan bütün kaynakların toplam kapasitesi ve bu maksatlar için ürettiği değerlerin meydana getirdiği toplam hâsıla olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2008, s.57). Devletler ekonomik güçlerini gerektiğinde diğer devletleri kendi isteklerine göre yönlendirebilmek için kullanmaktadırlar. Bir sert güç aracı olarak ekonomik güç kullanımı ambargolar, döviz kuru, kalkınma yardımları, gümrük uygulamaları ve diğer yasal yaptırımlar gibi enstrümanlarla yapılmaktadır. Ekonomik güç, askeri güç kadar maliyetli olmamakla birlikte sonuçları da askeri gücün yarattığı gibi onarımı zor değildir. Askeri gücün yıkıcı ve sert yöntemleri karşısında daha barışçıl ve insani bir yol olduğu söylenebilir. Fakat yine de kullanımından sonra bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Zaten ekonomisi kötü ve ya daha aşağı seviyede olan bir devlete uygulanan ekonomik yaptırımlar o ülke halkının daha da fakirleşmesine neden olmaktadır. Bu durumda hedef ülkenin yönetenlerine değil yine halkına zarar verilmekte ve beklenen amaç gerçekleşmemektedir.

Askeri ve ekonomik güç gibi sert güç unsurlarının kullanımının faydalarının yanında zararlarının da olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda gelişen teknoloji ve artan iletişim olanakları sayesinde sınırların ortadan kalktığı küresel dünyada sert güç kullanımından doğan zararların toplumları daha fazla etkilediği aşîkârdır. Bu durum uluslararası aktörleri farklı politikalar geliştirmeye yöneltmiş ve yumuşak gücün önemini artırmıştır.

1.1.2. Yumuşak Güç Kavramı

Yumuşak güç kavramı, 1990 yılında Joseph Nye tarafından ABD'nin düşüşte olduğu ve ABD'ye yeni bir dış politika yöntemi kazandırma amacıyla yazdığı "Bound to Lead" isimli kitabında ortaya atılmıştır. O'na göre yumuşak güç; diğer ülkeler arasında bir cazibe merkezi haline gelerek onların tercihlerini kendi istekleri doğrultusunda şekillendirme prensibine dayanmaktadır. Yumuşak gücün en belirgin özelliği, diğer devletleri kendi cazibenizle etkileyerek istediklerinizi, herhangi bir zorlamaya başvurmadan yaptırabilmenizdir. Yumuşak güç sahibi ülke cazibe merkezidir ve bu güç sayesinde diğer insanlar ve ülkeler bu güce sahip olan ülkeye benzemeye çalışır ve o ülkeyi taklit eder (Yılmaz, 2008, s.26). Böylece diğer aktörleri, caydırma ya da zorlama gibi unsurları kullanmadan kendi isteğiniz doğrultusunda yönlendirmeyi ifade etmektedir. Nye yumuşak gücü tanımlarken sert güç ile karşılaştırma yoluna gitmiştir. Sert güçte dayatma, zorlama, ekonomik ve askeri açıdan tehdit unsurları söz konusu iken yumuşak güçte marka oluşturma, cazibe yaratma vardır. Güce maruz kalan taraf ortada zorlama, tehdit vb. unsurlar olmadan kendi isteği ile karşı tarafın isteklerini gerçekleştirme yoluna gidiyorsa burada yumuşak güçten söz edilebilmektedir (Nye, 2017, s.26).

Nye, yumuşak gücün kaynaklarını 3'e ayırmıştır. Bunlar; siyasi değerler, dış politika ve kültürdür. Kültür, yaşam biçimi açısından insanları etkilemesi nedeniyle cazibe oluşturmaktadır. Ancak kültür çeşitliliği sebebiyle kültürü tek başına kabul etmenin doğru olmayacağı konusunda şüpheleri olduğu açıktır. Bunun yanında Nye, bir liderin iç ve dış politika tavırlarının o devletin yumuşak güç kabiliyetini önemli oranda etkilediği konusunda inancını göstermektedir. Örneğin; ABD başkanlarının sürekli demokrasiyi öne çıkarmayı amaçlayan konuşmaları, ABD'yi diğer devletlerin gözünde demokrasi açısından bir cazibe merkezi haline dönüştürmektedir.

Yumuşak güç, hedef ülkelere sert güçte olduğu gibi doğrudan yöneltilen bir güç değildir. Diğer devletler cazibe merkezinin etrafında kendiliğinden etkilenecek kararlarını cazibe merkezinin yörüngesinde alırlar. Söz konusu cazibe merkezi haline gelebilmek için ise belli başlı çok sayıda yöntem bulunmaktadır. Bunlar; demokrasi düzeyi, tarihi ve kültürel birikim, eğitim kalitesi, sanatsal gelişmişlik (mimari, müzik, resim, sinema), diplomatik yetkinlik, ekonomik kapasite, insan haklarına saygı ve

özgürlüklere verilen önem, bilim ve teknoloji gibi kabiliyetlerin toplamı olarak ifade edilmektedir.

1.1.3. Akıllı Güç Kavramı

Akıllı güç kavramı bugünkü anlamıyla 2007 yılında yapılacak ABD başkanlık seçimleri öncesinde yeni seçilecek başkana bir tavsiye niteliğinde hazırlanmış bir rapor olarak ortaya çıkmıştır. Raporun hazırlanması için Center for Strategic and International Studies (CSİS) tarafından bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonun başında ise Joseph Nye ve Richard Arminite bulunmaktadır. Komisyon tarafından hazırlanan “Daha Akıllı ve Daha Güvenli Amerika İçin Akıllı Güç” başlıklı raporda akıllı güç kavramının teorik altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır (Nlossel, 2004, s.139-141). Raporun amacı; ABD’nin son yıllarda yıpranan imajını düzelterek küresel marka imajını yeniden oluşturmaktır.

Özellikle Afganistan ve Irak müdahaleleri sonrası ve uluslararası arenada atılmış olduğu bazı tek taraflı adımlar sayesinde dünya kamuoyunda ABD imajının zedelendiği ve bundan sonraki adımlarda bazı politikalar gerçekleştirerek bu imajı düzeltmenin gerekliliği raporun özünü oluşturmaktadır. Rapor yayınlanmadan önceki ABD politikalarına bakıldığında zaman zaman salt sert güç politikaları zaman zaman ise salt yumuşak güç politikalarının uygulandığı görülmektedir. Rapora göre; uygulanan bu sert ve yumuşak güç politikalarının yalnız başına beklenen sonucu vermeyeceği değerlendirilerek iki kavramın harmanlanmış şekilde kullanılması gerektiği savunulmaktadır(Nlossel, 2004, s.139-141). Sert güç politikalarını temel alarak yumuşak güç, sert güç üzerine inşa edilmektedir. Akıllı gücün olmazsa olmaz şartı sert güçtür. Çünkü her ne kadar yumuşak güç kullanılırsa kullanılsın bir devlet politikalarını uygulamakta zorluklar yaşayacaktır. Fakat bu sert gücü zorbalık, dikte amacıyla da kullanmamayı, bir teminat olarak sert gücünü elinde bulundurup çok taraflı, iyimser, barışçıl politikalar izleyerek saygınlık kazanılmasını öngörmektedir.

1936 Möntreux Sözleşmesi ve 1939 Hatay Sorununun çözümüne bakıldığında Türkiye’nin o yıllarda Akıllı Gücü aktif bir şekilde kullandığı görülmektedir. Nitekim her iki sorunun çözümünde de çok yönlü diplomasi takip edilerek uluslararası kurum ve kuruluşlarla koordineli şekilde Türkiye’nin bağımsızlık engelleri olan sorunlara uluslararası hukuk yoluyla çözümler aranmıştır. Aynı zamanda Boğazlar’a ve Hatay

sınırına mühimmat ve asker nakli yapılarak sert güç ortaya konmuştur. Nitekim kullanılan sert güç dinamikleri saldırgan tavırlardan ziyade güç gösterisi şeklinde uygulanarak caydırıcılık unsurunun oluşmasına önem verilmiştir.

Rapor içeriğinde yer verilen bilgiler incelendiğinde; akıllı güç olabilmek için çok taraflı politikalar izlenmeli tek taraflı politikalar terkedilmelidir. İttifaklar ve ortaklıklar artırılmalı uluslararası arenada diğer devletler ile beraber hareket edilmelidir. Uluslararası kurum ve kuruluşlarda etkinlikler artırılmalı uluslararası hukuk çerçevesinde daha çok ortaklıklar kurularak bu ortaklarla istişare yoluyla kararlar alınması gerekmektedir. Raporda kamu diplomasisi kavramına akıllı gücün olmazsa olmazı gözüyle bakılmaktadır. Kamu diplomasisi yalnızca bir devletin hükümetini değil o devletin vatandaşları ile olan iletişimini de merkeze aldığından önemli görülmektedir.

Kamu diplomasisi biriminin daha otonom hale getirilmesini ve özellikle diplomatların görev yaptıkları ülkelerde halk ile iletişim halinde olmalarını ve sadece diplomatlarla sınırlı kalmayarak her vatandaşın diplomat gibi görülmesini savunmaktadır. Kültürlerarası iletişime vurgu yaparak gerek öğrenci değişim programları gerekse verilen burslar ile diğer ülke öğrencilerinin ABD'ye olan sempatisinin artırılması öngörülmektedir.

Ekonomi konusunda ABD'nin geçmişte DTÖ ve GATT gibi kurumların oluşturulmasında önemli rol aldığı ve bu çerçevede uluslararası ticaretin çeşitlendirilmesi gerektiği ve bu çeşitlilik alanında küresel yeni düzenlemeler yapması gerektiği belirtilmektedir. Özellikle soğuk savaş sebebiyle teknoloji üretimi ve gelişimi konusunda başat aktör olmuş ABD'nin son zamanlarda bu gücünün Kore, Japonya, Hindistan gibi ülkelere kaydığını ve bu konuda önlemler alarak teknoloji alanında yeniden varlığını hissettirip bu algıyı kırması gerektiği ortaya konmaktadır.

Ortaya konulan bu ‘‘Akıllı Güç’’ stratejisi yeni seçilen başkan Obama'nın bakış açısını etkilemiş ve politikalarını bu yönde geliştirmesine katkı sağlamıştır. Kavram CSİS raporu ile sınırlı kalmayarak devamlı gelişmeler göstermiştir. Kavramın öncüsü olan Nye ve Arminite'nin yanında birçok akademisyen kavram üzerine çalışmalar yaparak gelişimine katkı sağlamışlardır. Ancak bu çalışmalarda da CSİS raporu temel alınmıştır. Örneğin; Nlossel yayınladığı ‘‘Smart Power’’ adlı makalede ABD'nin sürekli sert gücünü kullanmasının onu yalnızlaştırdığı ve bu durumun dünya kamuoyunda hoş

karşılaşılmadığını belirtmektedir. Çözüm olarak ise akıllı güç uygulayarak iştiraklerini ve ittifaklarını artırmasını, demokratikleşme konusunda daha gerçekçi adımlar atarak NATO gibi uluslararası kuruluşlarda aktif rol almasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. (Nlossel, 2004, s.134-140).

Ernest J. Wilson'un kaleme aldığı yazıda akıllı gücü geliştirmenin gerekliliğini savunarak üç yöntemden söz etmiştir. İlki Amerika'nın kendini tanıyarak gücünün sınırlarını bilmesi, ikincisi sert ve yumuşak güç uygulayan kurumların koordinasyonunu sağlayabilecek bir yapı kurulması ve son olarak da bu iradeyi kullanabilecek politikacıların politika sahnesinde yer almasını öngörmektedir.

Ernest'in politika vurgusu bu açıdan önem arz etmektedir, günümüzde teknolojiye sadece birkaç devlet değil birçok devlet sahiptir. Küçük devletler bile geliştirdikleri bir teknolojik ürün ile dünya gündemine yerleşip küresel alanda söz sahibi olabilmektedir. Dolayısıyla akıllı gücü sert ve yumuşak güç uygulamalarının karışımı olarak görmekten öte her alanda akıllı çalışmalara imza atmak gerekmektedir(Wilson, 2008, s.112).

Akıllı güç kavramı ortaya atıldığından beri birçok siyaset bilimci ve devlet adamları tarafından araştırılan ve tartışılan bir konu olmuştur. Sert gücün yanında yumuşak güç kullanımının önemini vurgulamasının yanında her alanda yapılacak akıllı gelişmelerin devletlerin uluslararası arenada söz söyleme etkinliğini artıracaklarını öngörülmektedir. Kavramın henüz yeni oluşu sebebiyle kısa vadede öngörülen etkiyi yaratması mümkün olmayacağı gibi orta ve uzun vadede birçok devlet tarafından akıllı güç politikalarının uygulanacağı yerinde bir görüş olacaktır.

1.2. Askerî İş Birliği

Askeri işbirliği, iki veya daha fazla ülke, örgüt veya kuruluş arasında askeri güçlerin ve kaynakların işbirliği ve koordinasyonunu ifade eden bir kavramdır. Askeri işbirliğinin amacı; ortak eğitim, tatbikat, istihbarat paylaşımı, lojistik destek ve kapasite geliştirme girişimleri yoluyla uluslararası arenada güvenlik, istikrar ve barışı güçlendirmektir. Askeri işbirliği, ikili anlaşmalar ve ortak askeri tatbikatlardan çok taraflı ortaklıklar ve ittifaklara kadar farklı şekillerde olabilir. Askeri işbirliği girişimlerinin bazı örnekleri şunlardır:

- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO): Kolektif savunma, kriz yönetimi ve işbirliğine dayalı güvenlik yoluyla üyelerinin özgürlük ve güvenliğini korumayı amaçlayan, 30 Kuzey Amerika ve Avrupa ülkesinden oluşan siyasi ve askeri bir ittifaktır.
- Beş Göz İttifakı: Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri arasında sinyal istihbaratı ve terörle mücadeleye odaklanan bir istihbarat paylaşım ittifakıdır.
- Körfez İşbirliği Konseyi (KİK): Basra Körfezi'ndeki altı Arap ülkesinden oluşan ve üyeleri arasında ekonomik, siyasi ve askeri işbirliğini geliştirmeyi ve bölgede istikrarı teşvik etmeyi amaçlayan bölgesel bir örgüttür.
- Afrika Birliği (AU): Savunma ve güvenlik konuları da dâhil olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliği yoluyla Afrika'da barış, güvenlik ve kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlayan 55 üye ülkeden oluşan kıtasal bir örgüttür (Nye, 2017, s.71)

Askeri işbirliği, terörizm, siber tehditler, korsanlık ve hibrid savaş gibi çağımızın güvenlik sorunlarını ele almak için gereklidir. Ülkelerin kaynaklarını bir araya getirmelerini, en iyi uygulamaları paylaşmalarını ve krizlere ve çatışmalara müdahalelerini koordine etmelerini sağlar. Ancak askeri işbirliği aynı zamanda siyasi farklılıklar, kültürel uçurumlar ve eşit olmayan katkılar gibi zorlukları ve riskleri de beraberinde getirir. Bu nedenle etkili bir askeri işbirliği, ilgili ortaklar arasında karşılıklı güven, saygı ve şeffaflık gerektirir.

1.2.1. Askerî İş Birliğinin Tarihî Boyutu

Dünya tarihi boyunca kurulan devletlerin temel amacı, varlığını korumak ve sürdürmek üzerine inşa edilmiştir. Bu durum varlığını tehdit edecek durumlara karşı önlem almayı ve bu tehditleri ortadan kaldırmayı öngörmektedir. Siyasi tarih boyunca devletlerin güçleri ve çıkarları her zaman denk olmamıştır. Dolayısıyla yardım, destek ya da tedbir amacıyla başka devletlerle ilişkiler kurulmuş ve işbirliği, müttefik, ittifak gibi kavramlar oluşmuştur.

Askeri işbirliği kavramı yüzyıllardır var olan bir kavramdır, zira ülkeler askeri kaynaklarını ve uzmanlıklarını paylaşmanın faydalarını uzun zamandır kabul etmektedir. Örneğin, Antik Yunan şehir devletleri kendilerini dış tehditlere karşı savunmak için

ititfaklar kurmuş ve Ortaçağ Avrupası, Hristiyanları korumak ve Hristiyan olmayanlara karşı savaşmak için kurulan Tapınak Şövalyeleri ve Töton Şövalyeleri gibi askeri tarikatların yükselişine tanık olmuştur. Bir başka örnek olarak ise Bizans İmparatorluğunun Osmanlı ve Selçuklu ilerleyişi karşısında tüm Avrupa'da işbirliği sistemi oluşturarak Haçlı Seferlerini başlatması gösterilebilir. 1789'da Fransa'da meydana gelen ihtilal sonrası hızlı bir şekilde siyasi birliğini tamamlayan Fransa, Avrupa'nın başat gücü haline gelmiştir. Bu duruma karşılık diğer Avrupa devletleri askeri işbirlikleri oluşturarak Avrupa'da siyasi dengeyi sağlamışlardır ya da sağlamaya çalışmışlardır (Nye, 2017, s.85).

1900'lü yıllara kadar savaşlar genellikle sınır komşuluğu bulunan ülkeler arasında gerçekleşmiştir. Askeri işbirliği ise bir devletin sorun yaşadığı diğer devletle ittifak yapmak suretiyle gerçekleşmiştir. Ancak 1900'lerden sonrasına bakıldığında sınır ötesi bir işbirliği ve bloklaşma ile karşılaşmaktadır.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları bu bloklaşma sürecinin çıktıkları olarak görülmektedir. Daha yakın zamanlarda, modern askeri işbirliği kavramı İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, ülkelerin başka bir küresel çatışmayı önlemeye ve ortak güvenlik sorunlarını ele almaya çalışmasıyla ortaya çıkmıştır (Purtaş, 2011, s.77).

Soğuk Savaş adı verilen bloklaşma ve işbirliği süreci, başat aktörler olan ABD ve SSCB ekseninde gelişmiştir. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) 1949 yılında kurulması, Batılı müttefikler arasında kolektif bir savunma mekanizması oluşturması ve daha geniş askeri işbirliği girişimlerine zemin hazırlaması nedeniyle bu konuda bir dönüm noktası olmuştur.

SSCB'ye yakın devletler ise Varşova Paktı çevresinde toplanırken güvenlik politikaları bu ekseninde gelişme göstermiştir. O zamandan bu yana askeri işbirliği barışı koruma operasyonları, ortak eğitim tatbikatları, istihbarat paylaşımı ve savunma sanayi işbirliği gibi çok çeşitli faaliyetleri ve ortaklıkları içerecek şekilde gelişti ve genişledi. Günümüzde askeri işbirliği, ülkeler savunma kabiliyetlerini geliştirmeye ve küresel tehditleri ele almak için birlikte çalışmaya çalıştıklarından, uluslararası güvenlik ve diplomasinin kilit bir yönüdür (Purtaş, 2011, s.141).

1.2.2. Askerî İş Birliğinin Sebepleri

Devletler refah düzeylerini artırmak, teknolojik, ekonomik gelişimlerini yükseltebilmek için ekonomik, kültürel, siyasi birçok alanda işbirliği içerisinde olurlar. Güvenlik kaygısı taşıyan devletler ise hem iç hem dış güvenlik sorunları sebebiyle askeri işbirliği yapabilmektedir. Güvenlik kaygılarının yanı sıra devletler uluslararası politikada daha etkin rol alabilmek, enerji kaynaklarından daha fazla pay alabilmek gibi sebeplerle de askeri ittifaklar içerisinde yer almaktadır.

Örneğin; Mavi Vatan Doktrin'i çerçevesinde Türkiye'nin Libya ile işbirliği yaparak yardım göndermesi Libya için uluslararası arenada tanınırlığını artırarak, mücadelesinde motive sağlamıştır. Türkiye için ise zorunlu bir müttefik olarak Yunanistan'ın çizdiği sınırları tanımaması ve uluslararası arenada bende varım demesi açısından etkili olmuştur (Nye, 2017, s.51).

Bu durumun kendi çıkarlarına zarar vereceğine inanan Yunanistan ise Fransa ile askeri iş birliği yaparak Akdeniz'de Türkiye'yi dengelemek istemiştir. Fransa'nın böyle bir işbirliğine girmesinin sebebi ise bölgedeki hidrokarbonun çıkarılması için anlaşılan şirketlerin çoğunluğunun Fransız şirketi oluşu ve bu ayrıcalığı kaybetmek istememesi gösterilebilir (Purtaş, 2011, s.39).

Ülkelerin ve örgütlerin askeri işbirliği yapmaya karar vermelerinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

➤ Güvenliğin sağlanması: Askeri işbirliği güvenliğini sağlamak ve ulusal çıkarları korumak için kullanılabilir. Ülkeler kendilerini terörist saldırılar, siber saldırılar veya askeri çatışmalar gibi dış tehditlere karşı korumak için işbirliği yapabilirler.

➤ Ekonomik faydalar: Askeri işbirliğinin, örneğin ekipman ve askeri donanımın ortak üretimi, ortak eğitim ve tatbikatlar yoluyla ekonomik faydaları da olabilir. Bu sayede ülkeler ekipman ve eğitim maliyetlerinden tasarruf edebilir ve yeni iş imkanları yaratabilirler.

➤ Yük paylaşımı: Askeri işbirliği, ülkelerin askeri maliyetlerin yükünü paylaşmalarına ve savunma verimliliğini artırmalarına yardımcı olabilir. Kaynakların ve

sermayenin paylaşılması ülkelerin askeri yeteneklerini geliştirmelerine ve savunmalarını güçlendirmelerine olanak sağlayabilir.

➤ **Uluslararası güvenliğin desteklenmesi:** Askeri işbirliği uluslararası güvenlik ve barışın desteklenmesi için de kullanılabilir. Ülkeler arasındaki işbirliği, ülkeler arasındaki anlayış ve güvenin geliştirilmesine yardımcı olabilir ve çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesi olasılığını artırabilir. Elbette askeri işbirliğinin siyasi farklılıklar, kültürel farklılıklar ve ulusal çıkarlardaki farklılıklar gibi riskleri ve zorlukları da olabilir. Ancak işbirliği etkin bir şekilde yürütüldüğü takdirde önemli faydalar sağlayabilir ve uluslararası güvenlik ve istikrara katkıda bulunabilir (Terzioğlu, 2013, s.64).

1.2.3. Askerî İş Birliğinin Türleri

Farklı hedeflere ulaşmak için kullanılabilecek çeşitli askeri işbirliği türleri vardır. En yaygın askeri işbirliği türlerinden bazıları şunlardır:

➤ **Ortak tatbikat ve tatbikatlar:** Askeri eğitim, koordinasyon ve deneyim alışverişini geliştirmek için iki veya daha fazla ülke arasında ortak tatbikat ve tatbikatlar yapılabilir.

➤ **Ortak üretim ve ekipman değişimi:** Ülkeler askeri kabiliyetlerini ve savunma etkinliklerini geliştirmek için ekipman üretimi ve değişimi konusunda işbirliği yapabilirler.

➤ **Ortak teknoloji geliştirme:** Ortak teknoloji geliştirme yeni askeri teknolojiler yaratmak ve mevcut teknolojileri geliştirmek için kullanılabilir, bu da askeri etkinliğin artmasına ve maliyetlerin düşmesine yol açabilir (Nye, 2017, s.62).

➤ **Bilgi ve istihbarat paylaşımı:** Ülkeler tehdit ve tehlikeleri daha iyi anlamak ve bunları önlemeye yönelik tedbirler almak için bilgi ve istihbarat paylaşımında işbirliği yapabilirler.

➤ **İnsani yardım sağlanması:** Ülkeler sel, deprem veya çatışma gibi kriz durumlarında etkilenenlere yardım etmek ve normal yaşamı yeniden tesis etmek için insani yardım sağlama konusunda işbirliği yapabilirler.

➤ **Barışı koruma operasyonları:** Ülkeler çatışmaların çözümüne yardımcı olmak ve savaş veya çatışma sonrasında barışı yeniden tesis etmek için barışı koruma operasyonlarında işbirliği yapabilirler.

➤ **Savaş operasyonları:** Nadir durumlarda, ülkeler ulusal güvenliklerine yönelik açık bir tehdit olduğunda veya uluslararası koalisyonlarda yer aldıklarında savaş operasyonlarında işbirliği yapabilirler.

Nitekim belirli bir askeri işbirliği türünün seçimi, ilgili ülkelerin veya kuruluşların hedeflerine ve çıkarlarına bağlıdır (Terzioğlu, 2013, s.69).

1.2.4. Eğitim İş Birliği Anlaşmaları

Eğitim işbirliği anlaşmaları, askeri işbirliğinin temel alanlarından bir tanesidir. Devletlerin güvenlik algılamalarına ve dış politikalarına uygun bir şekilde işbirliği içerisindeki devletlerin askeri teşkilatlarının evrensel standartlara yükseltilmesini, kurumsal kapasitenin artırılmasını, gerçekleştirilecek tatbikatlarla askeri uygulamaların işbirliğinin artırılmasını öngörmektedir.

Türkiye’de askeri eğitim işbirliği; Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı gibi kurumların koordinesiyle gerçekleşir. İşbirliği anlaşmasına taraf olan devletlerin ihtiyaçları doğrultusunda eğitim programları hazırlanır. Bu programlar yapılan anlaşma metninin içeriğine göre yabancı ülke askeri personeline Türkiye’de ya da ev sahibi ülkede verilir. Verilen eğitim konularını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Milli Savunma Üniversitesi, Harp Akademisi gibi kurumlarda verilen eğitimler,
- Uzmanlık alanına göre verilen kısa süreli kurslar (tahrip kursu, komando kursu vb.),
- Birlik, Karargâh ve Kurumlarda görev başı eğitimi,
- Askeri tarih alanında verilen eğitimler,
- Tatbikatlara gözlemci gönderilmesi,
- Müşterek tatbikatlar (T.C. Milli Savunma Bakanlığı Genel Kurmay Başkanlığı).

1.2.5. Savunma Sanayi İş Birliği Anlaşmaları

Savunma Sanayi İş Birliği Anlaşmaları; AR-GE, eğitim-öğretim, istihbarı bilgi alışverişi, ortak tatbikat, askeri malzeme ve teçhizat tedariki gibi temel savunma konularını içermektedir. 1980 yılından sonra dönüşüm gösteren güvenlik kavramı ve küresel ortam, savunma alanında işbirliği ihtiyacını daha belirgin bir şekilde ortaya koymuştur. Değişen savaş sanatı ve günden güne gelişim gösteren teknolojiye ayak uydurma gerekliliği silahlı kuvvetlerini modernize etmek ve ortak güvenlik sorunlarına daha etkili çözüm üretmek isteyen devletler için kaçınılmaz hale gelmiştir(Purtaş, 2011, s.82).

Soğuk Savaş döneminde kutup başlarının elinde bulunan teknolojik gelişmelerin savunma sanayisine yansması durumu Soğuk Savaşın bitmesiyle kutup başlarının tekelden çıkmıştır. Çünkü savunma konusunda her devletin kendi kendine yeterli olabilme durumu söz konusudur. Ancak yapılan işbirlikleri teknolojiye ve gelişen şartlara uyum sağlamakta her ne kadar yardımcı olsa da bir devletin savunma sanayisini yalnızca buna dayandırmasının doğru olmadığı değerlendirilmektedir (Terzioğlu, 2013, s.57).

Bir devletin askeri teçhizatlarını dış alımla elde ettiğinde özellikle de tedarik açısından tek devlet ile çalışılıyorsa bu durum o devletin savunma esnekliğini kısıtlayacaktır. Kısa vadede savunma konusunda yapılan dış alımlar maliyet açısından hazinenin yükünü hafifletebilir ancak uzun vadede siyasi ve ekonomik bağımlılığa yol açacağı değerlendirilmektedir. Bu bilinçle devletler, özgün teknolojilerini AR-GE faaliyetleri ile geliştirmeli, bilinçli savunma işbirlikleri yaparak dışa bağımlılığı en aza indirmelidir (Vurgun, 2015, s.615).

Türkiye son dönemde savunma sanayii alanında atılım göstererek birçok teknolojiye imza atmıştır. Yapılan atılımlarla dünyadaki sayılı silah üreticileri arasına adını kaydettirmiştir. Özellikle 'İHA' insansız hava aracı çalışmalarında kendini kanıtlamış ve konvansiyonel birçok silah üzerinde de gelişme halindedir. Savunma sanayisindeki gelişimleriyle küresel siyasette güçlü bir aktör olma yolundadır.

1.2.6. Askerî İttifak

Kelime anlamı "’uyuşmak, fikir birliği yapmak, bağdaşmak"’ olan ittifak, uluslararası ilişkiler literatüründe iki veya daha fazla devletin ortak çıkarlara ulaşmak amacıyla

anlaşma ile kurulan oluşum şeklinde tanımlanmaktadır (Wood, 2005, s.200). İttifaklar ekonomik, askeri, siyasi birçok alanda kurulabilmektedir. Ancak en geniş kullanım alanına sahip olan türünün askeri ittifak olduğu su götürmez bir gerçektir. İttifaklar, uluslararası aktörlerin birbirleriyle olan güç dengelerini korumak istemelerinden dolayı ortaya çıkmıştır.

Kenneth Waltz'a göre, baskın gücün oluşturduğu tehdide karşılık zayıf güçlerin hayatta kalabilmek amacıyla ittifak yaptığı ve bunu yaparken askeri kapasitelerini artırdıklarını ve diğer devletlerle askeri anlamda işbirliği yaptıklarını ifade etmektedir (Edwards, 2003, s.94). Askeri ittifak, birden fazla ülkenin belirli amaçlar doğrultusunda askeri güçlerini birleştirerek ortak hareket etmesidir. Bu ittifaklar, birlikte hareket etmenin güçlüğü nedeniyle her zaman oluşmamaktadır, ancak bazen bir veya daha fazla ülkenin güvenlik veya savunma konularında birbirleriyle işbirliği yapmak için ortak bir çıkarları olabilir.

Askeri ittifakların tarihi oldukça eski olmakla birlikte, modern çağdaki ilk ve en önemli askeri ittifak, 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) adıyla kurulmuştur. NATO, Avrupa'da güvenliği sağlamak için Kuzey Amerika ve Avrupa ülkeleri arasında bir askeri ittifak olarak hareket eder. Bunun yanı sıra, Asya-Pasifik bölgesinde Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Asya'nın güvenlik meseleleriyle ilgili Güvenlik Forumu (ASEAN), Afrika'da Afrika Birliği gibi bölgesel örgütler de askeri ittifaklar veya savunma işbirliği çerçevesinde faaliyet göstermektedir.

Askeri ittifaklar, ülkelerin savunma ve güvenlik konularında birbirlerine yardım etmelerine olanak tanırken, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda da işbirliği yapmalarını sağlayabilir. Ancak, askeri ittifaklar, bazı durumlarda tansiyonları artırarak veya istikrarsızlaştırıcı bir etki yaratarak, uluslararası ilişkilerde tartışmalı konulara yol açabilir.

1.2.7. Stratejik Ortaklık ve İş Birliği

Stratejik ortaklık ve işbirliği kavramı, bir devletin veya uluslararası örgütün milli çıkarlarına/amaçlarına ulaşma sürecinde karşılaştığı engellerin onu diğer devletlerle stratejik ilişkilerin kurulmasına ya da mevcut dengelerin değişmesine itmesiyle ortaya çıkan ilişki türüdür. Ancak devletler/uluslararası örgütlerin arasındaki her işbirliği stratejik ortaklık anlamına gelmemektedir. Stratejik ortaklık ve iş birliğinin oluşması için

devlet ya da uluslararası örgütün yoğun bir tehdit altında olması ya da hedeflerine ulaşma sürecinde yetersiz kalması ve devlet/uluslararası örgüt gruplarının bu durumu bertaraf etmek amacıyla bir araya gelmesi gerekmektedir (Kafkasyalı, 2012, s.51).

Strateji ortaklık ve işbirliği, farklı ülkelerin stratejik amaçlarını ve çıkarlarını birleştirerek ortak bir hedefe ulaşmak için çalışmalarınıdır. Bu kavramlar, genellikle askeri, politik, ekonomik veya güvenlik konularında kullanılır. Stratejik ortaklık, bir veya daha fazla ülkenin, benzer amaçlar doğrultusunda bir araya gelerek birbirlerine yardım etmek için işbirliği yaptığı bir ortaklık biçimidir. Stratejik ortaklıklar, askeri müttefiklikten daha geniş bir çerçevede düşünülebilir ve askeri işbirliği yanı sıra, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda da işbirliği yapılabilir.

İşbirliği, iki veya daha fazla ülkenin belirli bir konuda birlikte çalışmasıdır. İşbirliği, stratejik ortaklıkların bir parçası olabilir, ancak daha az resmi ve daha az taahhütlü bir düzeyde gerçekleşebilir. İşbirliği, belirli bir projeye veya programa odaklanabilir ve kısa veya uzun süreli olabilir. Örneğin, iki ülke birbirlerine askeri yardım sağlamak için stratejik bir ortaklık kurabilirler. Bu ortaklık, askeri operasyonlarda birlikte çalışmayı, eğitim ve teknoloji transferini içerebilir. Diğer bir örnek, birkaç ülkenin belirli bir bölgedeki çevre sorunlarına karşı işbirliği yapması olabilir. Bu işbirliği, doğal kaynakların korunması, atık yönetimi ve sürdürülebilir kalkınma gibi konuları içerebilir. Genel olarak, stratejik ortaklık ve işbirliği, farklı ülkeler arasında ilişkilerin geliştirilmesine ve ortak çıkarların korunmasına yardımcı olurken, küresel sorunlara karşı ortak bir yaklaşım geliştirilmesine de yardımcı olabilir (Terzioğlu, 2013, s.68).

Stratejik ortaklıklar gerçekleştirilirken dikkat edilmesi gereken husus ortaklığın ne amaçla kurulduğu ve tarafların bu ortaklıktan beklentilerinin neler olduğudur. Örneğin; Avrupa Birliğinin içerisinde bulunduğu stratejik ortaklık ve iş birlikleri çoğunlukla ekonomi temelinde olduğu görülmektedir. Tarafların ticari ilişkilerini şekillendirmekte ve uluslararası ticari iş birliğini geliştirmektedir. Bir başka örnek olarak ise Kuzey Atlantik Paketi'nı gösterebiliriz. Askeri temelli bir oluşum olan NATO taraf devletlerin güvenlik endişelerinden dolayı oluşturduğu bir stratejik iş birliğidir (Vurgun, 2015, s.620).

Uluslararası örgütlerin dâhil olduğu stratejik ortaklıkların yanında devletler arasında yapılan stratejik ortaklık ve iş birlikleri de bulunmaktadır. Örneğin 2008 yılında ABD-

Ukrayna arasında imzalanan stratejik ortaklık ve iş birliği anlaşması Ukrayna da ticaret ve demokrasinin geliştirilmesi, karşılıklı kültür alışverişinin güçlendirilmesi gibi birçok konu temelinde gerçekleşmiştir. Burada ana husus her iki devletinde Rusya'ya karşı güvenlik ve savunma endişelerinin bulunmasıdır. Ve bu durum iki devlet arasında stratejik ortaklık ve iş birliğinin gelişmesine neden olmuştur (Nye, 2017, s.75).

Örneklerden de anlaşılacağı üzere stratejik ortaklık ve iş birliklerine devletlerin taraf olabileceği gibi uluslararası örgütler de dâhil olabilmektedir. Ortaklığın temelinde tehditlere karşı ortak hareket edilmesi ve ortak menfaat ilişkileri yatmaktadır ve amaçlara ulaşabilmek için birlikte hareket etmeyi öngörür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AKILLI GÜÇ KURAMI BAĞLAMINDA TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI

2.1. Türk Devletleri Teşkilatı ve Akıllı Güç

Zengin doğal kaynaklara ve insan gücüne sahip, tarihi ticaret yolları üzerinde bulunan ve Dünya'nın kalbi denilecek bir coğrafyada Türkiye'nin inşa ettiği Türk Devletleri Teşkilatı, Türkiye'nin akıllı güç kullanımının en önemli örneklerinden birini temsil etmektedir. Tarihi soy, kültür ve dil bağlarıyla yola çıkarak uluslararası arenada göz bebeği sayılabilecek bir coğrafya üzerinde çeşitli zorluklara rağmen bir araya getirdiği oluşumda lider rolünü üstlenmesi bölgesel gücünün yanında küresel gücünün de etkisini göstermektedir.

Oluşturulan işbirliği sistemi yalnızca siyasi açıdan değil ekonomik ve askeri açılardan da bölgesel aktörlerin ve bölgeden etkilenebilecek olan küresel aktörlerin cazibe merkezi haline getirmektedir.

2.2. Türk Devletleri Teşkilatının (TDT) Kuruluşu ve Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı sonrası tesis edilen ve Soğuk Savaş olarak adlandırılan iki kutuplu sistemde Bolşevikler, ortak bir Sovyet kimliği oluşturulması için kendi içindeki milletlerin dışarıda bulunan milletlerle soydaşlık, dindaşlık gibi bağlarını kopararak bu milletlerin dil, kültür, edebiyat, sanat gibi sosyal yapılarını tahrip etmiştir. Bunun yanında bu milletlerden çıkan aydın kesimleri de katlederek bu toplulukları kendisine bağımlı hale getirmeyi hedeflemiştir. Örneğin; Sovyetler Birliği içerisinde yer alan Kazak, Tatar, Özbek, Kırgız ve Türkmen unsurların alfabeleri dahi değiştirilerek dış dünyadaki devletlerle soy bağları koparılmak istenmiştir (Terzioğlu, 2013, s.38).

Aynı zamanda merkez lehine hazırlanmış karşılıklı bağımlılık modeli oluşturularak birliğin işleyişi noktasında sosyal, ekonomik ve siyasi açılardan birbirine bağımlı birimler olarak yönetilmiştir. Örneğin; Kazakistan petroleri Kırgız rafinelerinde işlenirken, Kırgızistan tarım ve hayvancılıkta kullanacağı su bakımından Özbekistan'a bağımlıydı. Özbekistan ise yetiştirdiği pamuğu Kazakistan'da işleyebilmekteydi (Kafkasyalı, 2012, s.41).

Yukarıda açıklandığı gibi SSCB'nin dışa kapalı yapısı gereği Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan 15 devlet dil, kültür, eğitim, ulaşım, yönetim, askeri gibi her alanda tecrübesiz birer devlet olarak siyasi arenada yerlerini aldılar. Ancak dışa kapalı bir sistemden uluslararası çok kutuplu bir sisteme açılan bu devletler gerek bölgesel gerek bölge dışı ciddi sorunlarla karşı karşıyaydılar. Buradan hareketle bağımsızlıklarını kazanan devletlerin siyasi birliğini koruyarak ekonomik gelişimleri tamamlamaları ve devam eden süreçte uluslararası sisteme entegre olabilmeleri açısından işbirliği pratiklerinin ne denli önemli olduğu vurgulanmak istenmiştir.

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla iki kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme evrilen dünya siyasasındaki temel parametreler ciddi dönüşümlere uğramıştır. Kutup başlarının tekelinde süren uluslararası siyaset kavramı, yaşanan dönüşümlerle çok kutuplu bir hale gelmiş ve bölgesel ve ikili ilişkilerin geliştiği bir alan halini almıştır. Bu değişim bütün devletleri kimliklerini koruyabilmeleri için küresel ve bölgesel bazda uygun politika arayışlarına sevk etmiştir. Böylece ikili ve çok yönlü entegrasyon süreçleri hızlanmıştır. Söz konusu bu değişim bölgesel bir güç olan Türkiye Cumhuriyeti için de dış politikası üzerinde bir revizyon yapma gereksinimi doğurmuştur. Bu dönüşüm Türkiye'nin yeni işbirliği alanlarına açılmasına ve stratejik konumunu geliştirmesine imkân vermiştir.

Yeni entegrasyon alanlarının başında ise tarihi soy ve dil bağları bulunan Orta Asya ve Türk Dünyası gelmektedir. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde ‘komünizme karşı bir uç karakol olma’ üzerine şekillendirdiği dış politikasını yaşanan bu dönüşümle birlikte ‘demokratik, laik ancak Müslüman ve ülke sınırları içerisinde pazar ekonomisinin geçerli olduğu model ülke’ olarak revize ederek küresel dönüşüme entegre olmuştur. Bölge halklarıyla ‘ortak kader’ algısı etrafında tarihi ve kültürel değerleri güçlendiren işbirliği algısını cari gücü pekiştiren rasyonel bir strateji ile örtüştürmeyi amaçlamaktadır (Davutoğlu, 2010, s.461). Buradan hareketle Türkiye, 1990'ların başında birer birer bağımsızlıklarını ilan eden Türk Cumhuriyetlerini ilk tanıyan devlet olmuştur. Ve Türk kimliği üzerinden ‘Orta Asya’ açılımı gerçekleştirerek bölgeye entegre olma çalışmalarına girişmiştir (Nye, 2017, s.75).

Türkiye, 90'lı yılların başından itibaren yeni kurulan Türk Devletlerinin bağımsızlıklarını güçlendirmesi ve üzerlerinde bulunan Sovyet etkilerini azaltmak amacıyla ikili ve çok yönlü anlaşmalarla ekonomi, eğitim, askeri gibi konular üzerinden bölgeye giriş yapmıştır. İlk zamanlar bu hızlı giriş hoş karşılanmayıp birtakım sorunlarla

karşılaşılsa da 1992 yılında Zirveler Dönemi olarak adlandırılan ve devlet başkanları düzeyinde katılım sağlanan bir döneme girilmiştir (Purtaş, 2011, s.66).

2.2.1. Zirveler Dönemi

Zirveler Dönemi, yeni kurulan 5 Türk Devleti (Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan) ve Türkiye arasında 1992 yılında başlayan ve Türk Konseyi Genel Sekreterliği'nin kurulduğu 2010 yılına kadar devam eden, devlet başkanları düzeyinde katılım sağlanan “Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi” toplantılarını ihtiva etmektedir. Bu zirvelerde tarihi soy ve kültür birliği olan Türk Devletleri arasındaki bağların güçlendirilmesi, işbirliğinin geliştirilmesi ve birlikte hareket edilen bir mekanizmanın oluşturulması amaçlanmıştır. Bir forum olarak başlatılan Zirveler Süreci, 70 yıldır sosyalist politikalarla benliğinden uzaklaştırılmış Türk halkları arasında ikili ve çoklu işbirliği imkânları geliştirilerek yeni kurulmuş Türk Devletlerine ekonomik alanlarda ve kendi öz benliklerine kavuşmalarında özgür politikalar üretme imkânı sağlamıştır. 1992 yılında dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in girişimleriyle başlayıp 2010 yılında Türk Devletleri Teşkilatı Genel Sekreterliği'nin kurulmasına kadar giden süreçte, 10 üst düzey zirve gerçekleştirilmiş ve Teşkilatın Genel Sekreterliğinin kurulmasıyla kurumsal bir yapıya dönüştürülmüştür (Kafkasyalı, 2012, s.51).

1992 yılında Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen ilk Zirvenin açılış konuşmasını Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Özbekistan devlet başkanlarının katılımıyla dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal yapmıştır. Zirvede, ortak bir yatırım bankasının kurulmasının gerekliliği, hava, deniz ve kara yolu ulaşımının geliştirilmesi gerektiği, doğal kaynakların Türkiye üzerinden Avrupa'ya nakli gibi konular görüşülmüştür (Türk Keneşi, 2021). Bunun yanında zirve toplantılarının her yılın aynı ayında düzenli bir şekilde yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak 1993'te toplanacak olan zirve Azerbaycan'da yaşanan kriz sebebiyle 1994 yılına ertelenecektir. Gerçekleşen bu ilk zirve, bağımsız Türk Devletlerini kendi iradeleri ile bir araya getirmiş olması sebebiyle önem arz etmektedir.

1994 yılında gerçekleşen İkinci Zirve yine Türkiye'nin ev sahipliğiyle gerçekleşmiş olup Türk Devletleri, devlet başkanları katılımıyla temsil edilmiştir. İkinci Zirve'de ortak bir Türkçe sözlük oluşturulması, ortak kültür eserlerinin korunması ve

Dünya'ya tanıtılması, katılımcı devletlerin Kültür Bakanlıkları ve Üniversitelerinin iş birliği içerisinde olup ortak kültürün geliştirilmesi ve kültürel etkinliklerin artırılarak ortak kültür ve tarihin geliştirilmesine yönelik konular görüşülmüştür. Aynı zamanda katılım sağlayan devletlerin Dışişleri Bakanlıkları da ilişkilendirilerek kurumsallaşmaya giden yolda sürekli diplomatik süreç başlatılmıştır (Terzioğlu, 2013, s.48).

Ağustos 1995'te gerçekleştirilen Üçüncü Zirve, Kırgızistan'ın ev sahipliğinde Bişkek'te gerçekleştirilmiştir. 6 bağımsız Türk Devleti'nin devlet başkanları düzeyinde gerçekleşen toplantıda ağırlıklı olarak eğitim, kültür ve ekonomi alanında kararlar alınmıştır.

Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesi'nin dördüncüsü Özbekistan ev sahipliğinde Taşkent'te düzenlenmiştir. Kurumsallaşma yolunda atılan en önemli adım kabul edilen Sekretery'a'nın oluşturulması ve tüzüğü'nün hazırlanması bu zirvede kararlaştırılmıştır. Alınan bu kararın uygulanması için katılımcı devletlerin Dışişleri Bakanlıkları görevlendirilmiş ve Sekretery'a'nın görevleri belirtilmiştir. Sekretery'a'nın bildiride belirlenen görevleri;

- Devlet Başkanlarına ve Dışişleri Bakanlarına sunulacak belgeleri hazırlamak,
- Türk Dili Konuşan Devletlerin dil, kültür ve tarihlerinin tanıtımına yönelik organizasyonlar gerçekleştirmek,
- Türk halklarının varoluşlarından günümüze kadar geçen zaman zarfında hayatları hakkında kaynakların araştırılarak derlenip yayına hazır hale getirilmesi görevleri verilmiştir.

Ayrıca bu zirvede turizm için gerekli altyapının tesis edilmesi, Türk kültür mirasının araştırılıp canlandırılması için gerekli organizasyonların gerçekleştirilmesi (sempozyum, panel, seminer)ve gümrük-ticaret anlaşmalarının yapılarak ekonomik işbirliklerinin artırılması gibi birçok önerilerde bulunulmuştur. Taşkent Zirvesi Devlet Başkanlarının hepsinin bir arada katıldığı son zirve olmuştur.

1998 yılında Kazakistan'ın ev sahipliğinde Astana'da gerçekleştirilen Beşinci Zirve, Özbekistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Türkiye ve Kazakistan devlet başkanları düzeyinde, Türkmenistan ise Meclis Başkanı düzeyinde katılımı ile gerçekleşmiştir. Bu

zirvede Türkçe Konuşan Devletler Genel Sekreterliği Tüzüğü kabul edilerek Genel Sekreterliğin denetimi için Dışişleri Bakanlıkları görevlendirilmiştir. Astana Zirvesinde alınmış diğer kararlar şunlardır;

- Ekonomik ilişkiler geliştirilerek İpek Yolu Projesine hız kazandırmak,
- Ülkelerdeki zengin doğal kaynakların çıkarılması ve işlenmesinin önemine vurgu yapılarak çıkarılan doğal kaynakların Akdeniz ve Avrupa'ya ulaştırılması için gerekli boru hatlarının kurulması,
- Avrupa-Kafkasya-Asya koridorunun geliştirilme politikasına destek sağlanması,
- Ermenistan-Azerbaycan arasındaki sorunların barışçıl yollarla çözülmesine destek sağlanması (Astana Bildirisi, 1998).

2000 yılında Azerbaycan ev sahipliğinde Bakü'de düzenlenen Altıncı Zirveye Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Türkiye Devlet Başkanları düzeyinde katılım sağlarken Türkmenistan ve Özbekistan Meclis Başkanı düzeyinde katılım sağlamıştır. Zirve'de Genel Sekreterliğin daimi olarak İstanbul'da kurulmasına karar verilirken alınan diğer kararlar şu şekildedir;

- İpek Yolu'nun canlandırılarak ekonomiye katılması,
- Başta doğalgaz ve petrol olmak üzere bölgede çıkarılan doğal kaynakların Avrupa pazarına ulaştırılabilmesi için gerekli boru hatlarının kurulması ve konuyla ilgili finans kaynakları sağlanması,
- Eğitimden kültüre, teknolojiye bilime birçok alanda ilişkilerin derinleşmesi gerektiği gibi aynı zamanda diplomatik konularda da bir uyum içinde olunmasını ve ortak siyasi karar alınmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Bakü Bildirisi,2000).

2001 yılında düzenlenen ve Zirvelerden Yedincisi olan İstanbul Zirvesi'ne Özbekistan dışındaki devletler Devlet Başkanı düzeyinde katılım sağlarken Özbekistan Meclis Başkanı düzeyinde katılım göstermiştir. Daha önceki zirvelerde alınan kararların uygulanması teyit edilmekle birlikte devletlerarası eşitlik ilkesi doğrultusunda 'Türkçe Konuşan Ülkeler' ifadesi yerine 'Türk Dili Konuşan Ülkeler' ifadesi kullanılması kararlaştırılmıştır. Yapılan bu değişikliğin nedeni açıklanmamakta olup Türkçe denilince

Türkiye’de kullanılan dil akla geldiğinden devletler arasında herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek adına ifadenin değiştirildiği değerlendirilmektedir.

2001 yılında yapılan Yedinci Zirve’de bir sonraki Zirvenin 2002 yılında Türkmenistan’ın ev sahipliğinde Aşkabat’ta yapılması kararlaştırılmıştı ancak bu Zirve 2006 yılında Antalya’da yapılabilmektedir. Düzenlenen Zirvelerin 5 yıl gibi bir süre kesintiye uğramasının farklı değerlendirmeleri bulunmaktadır. Bazı uzmanlar 2001 yılında Türkiye’de yaşanan ekonomik krizi ve akabinde iç siyasette gelişen siyasi krizlerin neden olduğunu değerlendirmiştir (Kibaroglu, 2001: 99-100; Amirbek vd. 2017: 181). Başka bir değerlendirme, Türkiye’nin Ortadoğu politikalarını önceliğine alarak Türkistan politikalarını geri plana attığını ortaya koymaktadır. Yine 2000 yılında iktidara gelen Rusya Devlet Başkanı Vladimir V. Putin’in ortaya koyduğu politikalar ve uyguladığı Yakın Çevre Doktrini çerçevesinde Türk Devletlerini de bu yakın çevre içerisinde değerlendirmesi ortaya atılan diğer değerlendirmelerdir.

2006’da Antalya’da düzenlenen Sekizinci Zirveye dört Türk Devleti Devlet Başkanları (Azerbaycan, Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan) katılmıştır. Özbekistan zirveye hiç katılmazken Türkmenistan Ankara Büyükelçisi ile zirveye katılım sağlamıştır. Antalya Zirvesinde genel anlamıyla güvenlik konularına ağırlık verilmiştir. Zirve sonunda yayımlanan bildiride (Aydilek, 2022, s.716-728) Irak Devletinin toprak bütünlüğü savunulurken Irak Devleti içerisinde yaşayan Türk Topluluklarına dikkat çekilerek temel hak ve özgürlükleri üzerinde durulmuştur. Yine Kıbrıs’ta yaşayan Türk asıllı vatandaşlara dikkat çekilerek üzerlerindeki uluslararası baskının bir an önce kaldırılmasının gerekliliğine değinilmiştir. Bildirinin 23. maddesinde Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Karabağ Sorununun Azerbaycan’ın bağımsızlığına ters düştüğü ve Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünün barışçıl yollarla sağlamanın önemine değinilmiştir (Aydilek, 2022, s.716-728).

Azerbaycan’ın ev sahipliğinde Nahçıvan’da gerçekleşen Dokuzuncu Zirve; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye’nin devlet başkanlarının, Türkmenistan’ın ise Cumhurbaşkanı Yardımcısının katılımıyla gerçekleşmiştir. Özbekistan ise zirveye katılım sağlamamıştır. Nahçıvan Zirvesi kurumsallaşma yönünde atılan en büyük adım olması sebebiyle önem arz etmektedir. Zirve’de “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi” adıyla bir yapı oluşturularak 3 Ekim 2009’da Nahçıvan Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve

Türkiye taraf olurken Türkmenistan Gözlemci Ülke statüsünde yer almıştır. Türkmenistan daimi tarafsız ülke statüsünde bulunduğunu ileri sürerek anlaşmayı imzalamamıştır. Türkiye’de Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması’nın onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 5/7/2010 tarihli ve 693772 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu’nca 13/7/2010 tarihinde kararlaştırılmıştır. Taraf olan devletlerin hepsinin kendi iç hukukuna göre kabul etmesi üzerine anlaşma 17 Kasım 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir(Kafkasyalı, 2012, s.35).

Şekil 1

Türk Dili Konuşan Ülkelerin Konumları

(<https://www.haberpars.com/turan-devletleri-teskilati-kongreye-gidiyor/4173/>’’

adresinden alınmıştır. E.T. 12.07.2023)

Onuncu Zirve olan İstanbul Zirvesi 2010 yılında Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleşmiştir. Zirveye Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Türkiye devlet başkanları katılırken Türkmenistan Devlet Başkanı Türkiye'nin misafiri olarak katılım sağlamıştır. Özbekistan ise zirveye katılım sağlamamıştır. Zirvede Konsey'in ilk Genel Sekreteri'nin ataması yapılarak ilk Genel Sekreter Büyükelçi Halil Akıncı olmuştur (Turan ve Turan, 2004, s.766). Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Konseyi'nin ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Kalkınma Bankası'nın kurulması kararlaştırılmıştır. Nahçıvan Anlaşmasının imzalandığı gün Türk Dünyası Günü kabul edilmiştir (3 Ekim). Astana'da kurulan Türk Akademisi'nin çalışmalarını desteklemek amacıyla Türk Keneşi Türk Üniversiteler Birliği (TÜRKÜNİB) kurulmuştur.

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, 17 Kasım 2010 tarihinde Nahçıvan Anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle resmi olarak kurularak uluslararası arenada uluslararası bir örgüt olarak yerini almıştır. Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Türkiye'nin kurucu üyeleri olduğu Türk Konseyi'ne Özbekistan 2019 yılında tam üye olmuştur. Türkmenistan ise daimi tarafsız ülke statüsünde olduğunu öne sürerek anlaşmayı imzalamamıştır.

2.2.2. Kurumsallaşma Dönemi

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) Örgütün kurucu anlaşması olan Nahçıvan Anlaşmasının 17 Kasım 2010 tarihinde yürürlüğe girmesiyle resmen kurulmuştur. Konsey'in özü Nahçıvan Anlaşmasında, Türk halkları arasındaki tarihi bağlar, ortak dil, kültür ve gelenekler temelinde mevcut kapsamlı işbirliğinin daha da derinleştirilmesine yönelik arzusun hayata geçirilmesi yönündeki azim olarak belirlenmiştir (Baki 2014, s.148)". Üye devletler 'Ortak Kader' algısı ekseninde Zirveler Dönemine dikkat çekerek kurumsal bir yapıya dönüşen örgütün tarihsel altyapısını oluşturmuşlardır. Uluslararası örgüt olarak irade ortaya koyan, kurumsallaşma sürecinde organizasyonun hukuki boyutunu oluşturan Nahçıvan Anlaşması'nın içeriğine kısaca değinmek yararlı olacaktır (Çalışkan, 2018, s.2).

Anlaşmanın 1. Maddesi Türk Konseyi'nin uluslararası bir kuruluş olduğunu belirtmektedir. 2. Maddesinde ise örgütün amaç ve ilkeleri yer almaktadır. Alanı oldukça geniş olan örgütün amaçları, kurumsallaşmış bir yapı içerisinde çok boyutlu bir işbirliğini temele almaktadır. Bazı amaç ve ilkeler şunlardır;

- ❖ Taraflar arasında karşılıklı güven, dostluk ve iyi komşuluğun güçlendirilmesi,
- ❖ Bölgede ve dünya genelinde barışın sağlanması, güvenlik ve emniyetin güçlendirilmesi,
- ❖ Uluslararası örgütler ve uluslararası forumlar çerçevesindekiler de dâhil olmak üzere, ortak çıkarların söz konusu olduğu dış politika meselelerinde ortak tutum belirlemeye çalışılması,
- ❖ Uluslararası terörizm ve ayrılıkçılık, aşırı akımlar, insan kaçakçılığı, yasa dışı uyuşturucu ticareti ile narkotik ve psikotropik maddelerle uluslararası mücadelede eş güdümün sağlanması,
- ❖ Siyasi, ticari ve ekonomik konular ile kanunu uygulama, çevre, kültür, bilimsel teknik, askerî teknik, eğitim, enerji, ulaştırma, kredi ve finans alanları ve ortak çıkarları ilgilendiren diğer alanlardaki etkin bölgesel ve ikili işbirliğinin teşvik edilmesi,
- ❖ Ticaret ve yatırım açısından elverişli koşulların yaratılması, gümrük ve mallar ile hizmetlerin ve sermayenin dolaşımına imkân sağlayan düzenlemelerin basitleştirilmesi ve mali sistem ve bankacılık işlemlerinin kolaylaştırılması,
- ❖ Tarafların halklarının yaşam koşullarının hızla iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, eşit ortaklığa dayalı müşterek icraatlar ile bölgede kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin sağlanması,
- ❖ Uluslararası hukuk tarafından umumiyetle tanınan ilke ve normlara uygun olarak, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması,
- ❖ Bilim ve teknoloji, eğitim, sağlık, kültür, spor ve turizm alanlarında etkileşimin genişletilmesi,
- ❖ Türk halklarının sahip oldukları zengin kültür ve tarihî mirasın değerlendirilmesi, kitlelere tanıtılması ve yayılmasında tarafların basın ve iletişim araçları arasındaki etkileşimin özendirilmesi,

❖ Karşılıklı hukukî yardımlaşmanın ve hukukun muhtelif alanlardaki iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla hukukî bilgi değişimi hususlarının ele alınmasıdır.” (Türk Keneşi, 2021, Mayıs 16)

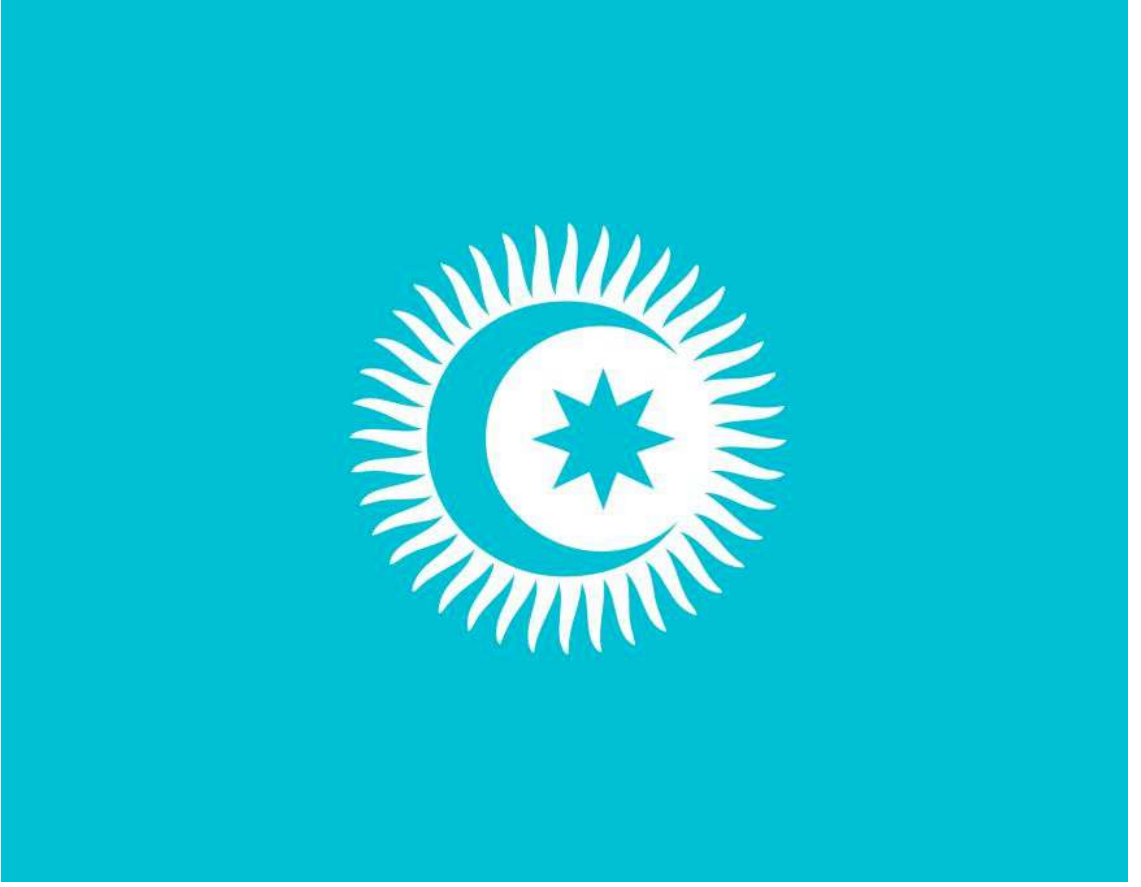
3. Maddede, örgütün çok boyutlu işbirliği yapısını gerçekleştirecek olan yapı ve organlar belirtilmiştir. Konsey’in organları; Devlet Başkanları Konseyi (DBK), Dışişleri Bakanları Konseyi(DİBK), Kıdemli Memurlar Komitesi (KMK), Aksakallılar Konseyi ve Genel Sekreterlik şeklinde teşkil edilmiştir. Anlaşmanın “5-6-7-9-10” numaralı maddeleri bu organların görev ve sorumlulukları ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır. 4. Maddede ise örgütün alt organları niteliğinde görev yapması kararlaştırılan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi (TÜRKPA) ve Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)’nın görev ve sorumluluk alanları belirtilmiştir. Belirtilen maddelerin içeriğine Teşkilatın Yapısı bölümünde ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

23 maddeden oluşan Nahçıvan Anlaşmasının diğer maddelerinde ise Konsey’in çalışma dili, kurumsal bütçesi, tüzel kişiliği, kurumun üye ülkeler ve diğer ülkelerde açılacak olan geçici ve daimi temsilcilikleri, atanacak personeller, üyelik şartları ve gözlemcilik statüsü, Konseye katılım şartları, üye ülkelerin ve üye olacak ülkelerin yükümlülükleri konuları belirlenmiştir. Bir bütün olarak Türk Konseyi’nin üstlendiği görev ve yükümlülükleri belirtmemiz gerekirse bunlar;

- ❖ Taraflar arasında siyasi güvenin pekiştirilmesi,
- ❖ Dış politikada ortak tutumlar benimsenmesi,
- ❖ Bölgesel ve küresel barışa ortak katkı sağlanması,
- ❖ Mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımı,
- ❖ Dengeli bir ekonomik kalkınma için güç birliği yapılması,
- ❖ İyi yönetim, hukukun üstünlüğü ve insan hakları konularında görüşmeler yürütülmesidir (Mustafayev, 2012, 42).

Şekil 2

Türk Devletleri Teşkilatı Bayrağı

(“https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Devletleri_Te%C5%9Fkilat%C4%B1”
adresinden alınmıştır. E.T. 10.05.2023)

Türk Konseyinde her devletin eşit temsil hakkına sahip olduğunu gösteren bir örnek ise Teşkilatın bayrağıdır. Öyle ki bayrağı tamamlayan simgelere bakıldığında hilali Türkiye, güneşi Kırgızistan, rengi Kazakistan ve yıldızını ise Azerbaycan vermiştir. Tarihe baktığımızda yaklaşık 1500 yıl önce Göktürk İmparatorluğunun tüm Türkleri bir çatı altında toplandığı gibi bugün de Bağımsız Türk Devletleri kendi rızaları ile Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında toplanmışlardır.

Şekil 3

Türk Devletleri Teşkilatı Yapısı

(https://turkicstates.org/tr/haberler/anadolu-ajansi-turk-konseyini-tanitan-ozel-bir-haber-yapmistir_1859) adresinden alınmıştır. E.T. 23.07.2023)

2.2.3. Teşkilatın Yapısı ve Organları

Türk Konseyi'nin temel belgeleri olan 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması ve 16 Eylül 2010 tarihli İstanbul Bildirisi'ne göre, "Türk Konseyi üyesi ülkeler, Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın amaçları ve ilkelerinin yanı sıra uluslararası hukukun diğer evrensel olarak tanınan ilkelerini benimsemiştir". Barış ve güvenliğin korunması ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin uluslararası normlar, Türk Konseyi çatısı altında yürütülecek işbirliğinin zeminini oluşturmaktadır (Baki 2014, s.150). Teşkilatın kurucu anlaşması Nahçıvan Anlaşmasına göre, Taraflar, uluslararası bir kuruluş şekline

sahip ‘Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’ isimli işbirliği mekanizmasını kurmuşlardır. Bu tanımdan yola çıkarak bir değerlendirme yapılacak olursa; söz konusu anlaşma metninde ‘örgüt’ kavramı yerine ‘kuruluş’ kavramı kullanılması tarafların Teşkilatın yapısına bakış açısının bir sonucudur. Nitekim Türk Devletleri Teşkilatı, üye ülkeler nezdinde; ‘tarihi kültürel bağlar ve ortak kader’ üzerine inşa edilmiş ve yapı gereği esnek karar alma süreçlerini öngören devletler arası bir organizasyon olarak meydana gelmiştir. Burada esnek karar alma süreçlerinden kastedilen, kurucu anlaşmasında belirtilen işleyiş yapısı gereğince kararları bağlayıcı olmaktan ziyade tavsiye niteliğinde olan ve taraflarına seçim yapma hakkı veren mekanizmalara sahip olmasındandır. Kısaca Türk Devletleri Teşkilatı için katı kurumsal yapıya sahip bir örgüt olmaktan ziyade karşılıklı işbirliği mekanizmasıdır diyebiliriz. Ancak hukuki açıdan bakıldığında daimi nitelikteki organları ve hukuki kişiliğe sahip olması uluslararası bir örgüt olduğunu kanıtlar niteliktedir (Kafkasyalı, 2012, s.62).

Kurucu anlaşmasında Türk Devletleri Teşkilatının kurum yapısı, kurumun amaçları, kurumun kendisine atfettiği görevleri, kurumun işleyiş ve karar alma prensipleri yanında organları da belirlenmiştir. Anlaşmanın 3. Maddesinde yer alan örgütün organları, örgütün amaç ve hedeflerine cevap verecek şekilde çok yönlü olarak tasarlanmıştır. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi)’nin ana organları;

- i.** Devlet Başkanları Konseyi (DBK)
- ii.** Dışişleri Bakanları Konseyi (DİBK)
- iii.** Kıdemli Memurlar Komitesi (KMK)
- iv.** Aksakallar Konseyi
- v.** Genel Sekreterlik

olarak teşkil edilmiştir. Aynı zamanda ana organların yanında Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi (TURKPA), Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSOY), Uluslararası Türk Akademisi, Türk İş Konseyi ve Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi kuruluşlar Konseye bağlı alt organ olarak görev yapmaktadır (Terzioğlu, 2013, s.82).

Devlet Başkanları Konseyi (DBK): Konseyin öncelikli işbirliği alanlarının belirlenmesi ve uygulanan faaliyetlerin incelenmesinden sorumlu en önemli ana karar organıdır. Adından da anlaşılacağı üzere üye devletlerin devlet başkanlarından teşkil edilmektedir. Dönem başkanlığı görevi üye devletler arasında herhangi bir hiyerarşi olmaksızın üye devletlerin isimlerinin İngilizce yazımına göre alfabetik sırayla yapılmaktadır. DBK toplantıları yılda bir kez yapılır ancak tarafların onayı aranmak kaydıyla olağanüstü toplantılar da tertip edilebilir. DBK toplantılarına katılacak heyet üyeleri, ev sahibi ülkede uluslararası hukuk çerçevesinde diplomatik misyon mensuplarına sağlanan ayrıcalıklardan faydalandırılır (Terzioğlu, 2013, s.54).

DBK'nin ilk zirvesi 2011 yılında Almatı da 'Ekonomik ve Ticari İşbirliği' adı altında gerçekleşmiştir. 2. Zirve 2012 yılında Bışkek'te 'Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği' başlığı altında düzenlenmiştir. Zirve sonunda Astana'da Türk Akademisi ve Bakü'de bir Türk Kültür ve Mirası Vakfı'nın kurulması kararlaştırılmış ve gerekli anlaşmalar imzalanmıştır. Aynı zamanda, Zirve sırasında imzalanan Mali Esaslar Anlaşması ile Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Genel Sekreterliği'nin kurumsal kimliği güçlendirilmiştir. 3. Zirve 2013 yılında Azerbaycan'ın Gebele şehrinde 'Ulaştırma' başlığı altında gerçekleşmiştir. 4. Zirve 2014 yılında 'Turizm' başlığı altında Türkiye ev sahipliğinde Bodrum'da gerçekleştirilmiştir. 5. Zirve 2015 yılında 'Medya ve Enformasyon Teknolojileri' başlığında Astana'da düzenlenmiştir. 6. Zirve 2016 yılında Kırgızistan ev sahipliğiyle 'Gençlik ve Spor' başlığı altında gerçekleştirilmiştir. "Devlet Başkanları Konseyi'nin olağan toplantılarına ev sahipliği yapan üye devlet, bir sonraki Devlet Başkanları Konseyi Toplantısı'na kadar Türk Konseyi dönem başkanlığı görevini de yürütmekle mesuldür (Terzioğlu, 2013, s.60)".

Dışişleri Bakanları Konseyi (DİBK): Üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarından teşkil edilen karar organdır. Devlet Başkanları Konseyinin ajandasını belirlemek, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi adına açıklamalarda bulunmak ve Genel Sekreterliğin personel yapısı ve mali raporunu onaylamakla görevlendirilmiştir (Purtaş, 2011, s.77).

Kıdemli Memurlar Komitesi (KMK): Türk Konseyinin, üye ülkelerin Dışişleri Bakanlıkları Temsilcilerinden teşkil edilen yürütme organıdır. Taraf devletler Komitede en az bir temsilci ile temsil edilirler. Sekreteryanın hazırladığı rapor ve belgelerin taslaklarının DİBK kabulüne ve DBK onayına çıkmadan evvel inceleyerek

değerlendirmek üzere görevlendirilmiştir. Kural gereği DİBK toplantısından hemen önce toplanarak Sekreteryanın faaliyetlerini organize eder (Çalışkan, 2018, s.57).

Aksakallar Konseyi: Türk töresinden gelen ataya/akil kişiye danışma geleneğinden esinlenerek oluşturulan, Konsey'in danışma organıdır. Kararları tavsiye niteliğinde olup herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Her üye devletin Aksakal unvanı ile kendi belirleyeceği devlete faydalı hizmetlerde bulunmuş kişilerden 4 yıllığına seçilen üyelerden oluşur. Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen 8. Zirvede Türkiye Aksakal'ı, Ulaştırma Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinde bulunmuş olan Binali Yıldırım olmuştur (Kafkasyalı, 2012, s.54).

Genel Sekreterlik: Konseyin görev ve sorumluluklarını yerine getiren daimi yürütme organıdır. Merkezi İstanbul'da olan Sekreterya'nın Genel Sekreteri DİBK'nin önerisi ve DBK'nin ataması ile göreve başlar. Sekreterliğin oluşturulmasından itibaren 2010-2014 tarihleri arasında Türk Diplomat Halil Akıncı, 2014-2018 tarihleri arasında Azerbaycanlı Büyükelçi Ramil Hasanov, 2018-2022 tarihleri arasında Bağdat Amreyev Genel Sekreterlik görevini üstlenmiştir. 11 Kasım 2022 tarihinden itibaren ise Kırgızistanlı Diplomat Kubaniçbek Ömüraliyev Genel Sekreterlik görevini yürütmektedir. Sekreterya'nın görevleri; Konsey toplantıları için gerekli organizasyonların yapılması, taslak belgelerin hazırlanması, hazırlanan belgelerin tasnif ve arşivlenmesi, DBK, DİBK ve KMK tarafından verilecek diğer görevlerin yerine getirilmesi, gerçekleştirilen mali faaliyetlerle ilgili olarak KMK'ya rapor sunulması, görevlendirilecek personelin tespit edilerek KMK'nın onayına sunulmasıdır. Bunların haricinde üye devletlerin onayı ile anlaşmalar imzalamak, taşınır taşınmaz alıp satmak, mahkemelere davalı ve davacı sıfatları ile iştirak etmek, hesap açmak gibi uluslararası hukuk boyutunda yetkilere sahiptir (Terzioğlu, 2013, s.39).

Nahçıvan Anlaşması çerçevesinde geliştirilecek işbirliği sürecinin daha rasyonel bir zemine oturtmak ve kurumun işlerliğine katkı sağlamak maksadıyla örgütün alt dalı sayılabilecek kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumlar özel işbirliği alanlarını da kapsayacak şekilde uluslararası arenada bulunan diğer kurum ve kuruluşlarla diyalog zemini oluşturma ve hali hazırda bulunan diyalogları geliştirme hususlarında rasyonel bir zemin hazırlayarak örgütün işlerlik kapasitesini artırma amacı gütmektedir (Vurgun, 2015, s.48).

Türk Konseyi'nin hazırlık evresi olarak nitelendirebileceğimiz Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvelerinin başından beri ülkeler arası işbirliğinin geliştirilmesi maksadıyla söz konusu ülkelerin parlamentoları arasında işbirliği sürecini artıracak bir mekanizmanın oluşturulması düşüncesi sık sık dile getirilmiştir. Nitekim Astana'da düzenlenen Yedinci Devlet Başkanları zirvesinde ortaya konulan yoğun irade sonucu başlatılan süreç, 21 Kasım 2008 tarihinde imzalanan İstanbul Anlaşması ile “*Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi(TÜRKPA)*” kurularak noktalanmıştır. TÜRKPA parlamentolar arası işbirliğini geliştirmek maksadıyla kurulan bir danışma organıdır. Asamble Konseyinin, Genel Kurul ve Sekreteryâ'dan oluşan iki organı ve bir iç tüzüğü mevcuttur. Merkezi Bakü'de bulunan TÜRKPA ile Azerbaycan arasında Ev Sahibi Ülke Anlaşması imzalanarak TÜRKPA'ya hukuki tüzel kişilik ve ayrıcalık ve bağımsızlık hakkı tanınmıştır (Baki, 2014, s.46).

Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSOY), üye ülkeler arasında gerçekleşen ilk zirveden beri sözü edilen kültür birliğinin geliştirilmesi konusundaki arzunun bir çıktısı olarak üye ülkelerin Kültür Bakanları tarafından 12 Temmuz 1993 tarihinde kısa adı ‘TÜRKSOY’ olan ‘*Uluslararası Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi'nin Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşma*’ imzalanmıştır. Kuruluşun adı Ekim 2009 tarihinde gerçekleşen 26. Dönem toplantısında “Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı” olarak değiştirilmiştir. Kuruluş tarihinden itibaren Türk dili konuşan halklar arasındaki kültürel bağların gelişimi amacıyla faaliyet göstermektedir. Konsey üyesi ülkelerin Kültür Bakanlıkları, yerel yönetimler ve üniversiteler gibi birçok kurumla işbirliği halindedir. Kuruluşun amacı, Türk halklarının ortak kültürün araştırılması, tanıtılması ve gelecek kuşaklara aktarılması olarak belirlenmiştir. Türk halkları arasında tiyatro, resim, müzik, edebiyat gibi kültür ve sanatın her alanında faaliyetler organize ederek Türk Toplulukları arasındaki kültürel etkileşimi geliştirmeye çalışmıştır. Kurucu anlaşmasının 1. Maddesinde yer alan “TÜRKSOY Türk Dili konuşan ülkelerin kültür ve sanat alanlarında işbirliğini sağlayan uluslararası bir örgüttür.” ibaresine göre 2. ve 3. Maddelerinde örgütün organları “Kültür Bakanları Konseyi, Dönem Koordinatörü ve Genel Sekreter” şeklinde belirlenmiştir. Merkezi Ankara'da bulunan TÜRKSOY ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Ev Sahibi Ülke anlaşması imzalanmıştır (Terzioğlu, 2013, s.54).

Türk devletleri arası ekonomik alanda işbirliğini geliştirmek maksadıyla Ekim 2011 tarihinde üye devletler arasında “Türk İş Konseyi Kuruluş Anlaşması” imzalanarak “Türk İş Konseyi” kurulmuştur. Türk İş Konseyi, kurucu anlaşmasının 1. Maddesine göre uzmanlık kuruluşu olarak hizmet verecek olan bir danışma organıdır. Türk İş Konseyi, uluslararası örgüt statüsünde olmayan, Konsey çatısı altında faaliyet gösteren hükümet dışı bir uzmanlık kuruluşudur.

Türk Kültür ve Mirası Vakfı, Türk toplulukları arasında “ortak kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması ve işbirliğinin geliştirilmesi” maksadıyla Ağustos 2012’de Bakü’de imzalanan “Türk Kültür ve Miras Vakfı Şartı” ile kurulmuştur. Amacı, Türk kültür ve mirasını araştırmak, korumak ve geliştirmek maksadıyla projeler üreterek gelişimine ve tanıtılmasına destek olmak olarak belirlenmiştir. Kuruluş Şartında yer alan bazı hükümler gereğince; Türk Konseyi, Vakıf üzerinde idari ve mali açıdan denetim yetkisine haizdir. Vâkıfa başkan atanması ve bütçesinin onaylanması DBK ve DİBK tarafından yapılmaktadır. Nitekim Türk Kültür ve Mirası Vakfı, Konsey çatısı altında varlık gösteren bir uzmanlık kuruluşudur.

Türk Akademisi, Türk Dünyasının maddi ve manevi değerleri konusunda ilmi araştırmalar yaparak Türk Dünyasında yapılan ve yapılacak olan bilimsel araştırmaların koordinasyonunun sağlanması maksadıyla kurulmuş bir bilimsel araştırma merkezidir. Astana’da, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığının bünyesinde hizmet vermektedir. Bünyesinde Tarih ve Etnoloji Merkezi, Sanat ve Kültür Merkezi, Sosyo-Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Uluslararası Araştırmalar Merkezi ve Dil, Edebiyat ve Terminoloji Merkezi olmak üzere 5 akademik birim bulundurmaktadır. Bugünkü statüsüne, 23 Ağustos 2012 tarihinde imzalanan ‘Türk Akademisinin Kurulmasına Dair Anlaşma’ ile kavuşmuştur (Terzioğlu, 2013, s.65). Anlaşmaya göre Türk Akademisi’nin Türk dili, edebiyatı ve kültürünün tarihsel gelişimine ilişkin çalışmaların korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, ortak Türk Tarihi ve Etnografyası üzerine çalışma yapmak, tüm Türk dilleri için geçerli olacak bir alfabe oluşturmak, ortak ders kitapları hazırlamak gibi özellikli amaç ve görevleri vardır (Terzioğlu, 2013, s.65). İdari ve mali açıdan Konsey çatısı altında bulunan Türk Akademisi bir uluslararası örgüt statüsündedir. Akademi Başkanı DBK tarafından atanırken bütçesinin onay mercii DİBK’dir. DBK’nin Türk Akademisi üzerinde denetim yetkisi bulunmasından yola çıkarak Türk Konseyi ile Türk Akademisi arasında vesayet ilişkisi olduğunu belirtebiliriz

2.2.4. Türk Devletleri Teşkilatının Üye Devletler Açısından Önemi

Sovyetler birliğinin dağılmasıyla Orta Asya Bölgesi uluslararası ölçekte önemli bir farkındalık kazanmıştır. Bölgede bağımsızlıklarını kazanarak uluslararası arenaya çıkmış yeni devletler bölge içi ve bölge dışı dinamiklerin etkisiyle bazı sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Nitekim uluslararası alanda artan farkındalık sonucu aynı zamanda doğal kaynaklar ve coğrafi konumları sebebiyle birer cazibe merkezi haline de dönüşmüşlerdir. Yaşanan bu dönüşüm bölgede kurulan devletleri sosyalist toplumun siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılarının revize edilerek küresel siyasete entegre olma gayreti yanında egemenliklerini koruma gayreti içerisine de sokmuştur (Kafkasyalı, 2012, s.63). Karşılaşılan bu zorluklar bölgede kurulan yeni devletleri küresel ve bölgesel işbirliği arayışı içerisine itmiştir. Ve bu doğrultuda birçok işbirliği pratiği uygulanmaya çalışılmıştır. Soğuk savaşın bitmesiyle hız kazanan küreselleşme olgusu ile birlikte iklim değişikliği, terörizm, uyuşturucu ve insan ticareti, etnik köken ve mezhep uyuşmazlıkları gibi konular da küreselleşen dünyada işbirliğini gerekli kılan sorunlar olarak literatüre eklenmiştir. Ve sıralanan sorunların çoğunun çıkış noktası olarak nitelendirebileceğimiz bölge olan Orta Asya bölgesi için işbirliği, uluslararası arenada yer alan diğer bölgelerden daha hayati bir öneme haizdir. Bu duruma Orta Asya Türk Devletleri özelinde bakıldığında ortak dil ve kültür bağlarının bulunması, kimlik bilinci ve ortak coğrafyada yer almaları bölgesel ve küresel entegrasyon çalışmaları için olumlu yönde itici bir neden oluşturmaktadır.

Soğuk savaş sonrası düzende ABD hegemon güç olarak ortaya çıkmış olsa da ABD'nin gücü dağılan Sovyet topraklarında kısıtlı kalmıştır. Çünkü bu coğrafyada Rusya ve Çin devletleri hala başat aktörler olarak yerlerini korumaktadırlar. Rusya, askeri ve hegemonik kapasitesi sayesinde Orta Asya ve Kafkasya'da bölgesel üstünlüğünü korumaktadır. Sovyetler Birliği dağılmış olsa bile Orta Asya ve Kafkasya bölgesi Rusya için bir yayılma alanı olarak görülmektedir. Gücünü bölge üzerine kolayca enjekte edebiliyor olması bölgeyi kendisi için ayrıcalıklı kılarken bunun yanında yeni kurulan Türk Devletlerinin silah, teçhizat ve askeri uzmanlık konularında Rusya'ya bağımlı oluşu yeni kurulan devletlerin hareket kabiliyetini kısıtlamaktadır. 1991 sonrası süreçte de Rusya'nın bölge üzerindeki ekonomik, askeri ve siyasi kontrolünü sürdürme eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki, Rusya merkezli Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ), Avrasya Ekonomi

Topluluğu ve Şangay İşbirliği Örgütü gibi kuruluşlarla bölge ülkelerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme gayretindedir. Rusya'nın bölge üzerindeki amaçları;

- ❖ Sınır güvenliğini tesis etmek,
- ❖ Hazar Havzasında bulunan enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak,
- ❖ Orta Asya coğrafyasında bulunan devletleri yakın müttefik haline dönüştürerek yörünge devletler oluşturmak,
- ❖ ABD ve AB gibi bölge dışı aktörlerin bölgeye girişini engellemek şeklinde sıralanabilir.

Bölgede etkin olmak isteyen bir diğer önemli aktör ise ABD'dir. Sovyetlerin dağılması sonucu güç boşluğu meydana gelen coğrafyada bu boşluğu doldurarak Rusya, Çin ve İran gibi rakiplerinin bulunduğu coğrafyalara erişim sağlayarak rakiplerini baskılama hedefindedir. Bölgeyi kendisine alternatif bir pazar alanı olarak gören ABD, bölgede kendisine karşı yapılabilecek enerji arzı hamlelerine de mani olmak istemektedir. Bölgede oluşturacağı üsler vasıtasıyla rakiplerini çevreleyerek küresel güvenlik politikalarında daha etkin rol almak istemektedir. Çin ise 'Barışçıl Kalkınma' söylemleri kullansa da askeri güç bakımından dünyada 3. sırada olduğu değerlendirilmektedir (Aydilek, 2022, s.716-728). Ancak bölge ülkelerinin ekonomik kalkınma için ihtiyaç duyduğu kredi ve ekonomi desteği Çin tarafından karşılanmakta olup materyal anlamda Çin, bölge üzerinde etkili olmaktadır. ABD'nin ise 1990'larda Rusya'yı çevreleme politikasında olduğu gibi 2020'lerdeki Çin'i çevreleme politikası yine Orta Asya ülkeleri minvalinde olabileceği muhtemeldir. Zira bu devletler, vekâlet savaşları vasıtasıyla birbirleri ile mücadele halindedir. Ve bu durumlar Orta Asya Türk Devletlerinin güvenliklerini tehdit eder nitelikte gelişmelerdir. Büyük devletler arasındaki bu güç mücadelesi bölge ülkelerinin iç ve dış siyasetlerini bir hayli etkilemektedir. 1990'larda meydana gelen Tacik iç savaşı, 2005'te Özbekistan'da gerçekleşen Andican Olayları, Kırgızistan devrimleri (2005 ve 2010) bu mücadelelerin örnekleri olarak gösterilebilir. Yaşanan tüm bu gelişmeler ve büyük güçlerin bölge üzerindeki amaçları ışığında bölge ülkeleri arasında ciddi bir dayanışma ve işbirliği mekanizmasının oluşturulmasının gerekliliği gün yüzüne çıkmaktadır.

Orta Asya bölgesinde iş birliğini gerekli kılan asıl nokta, küresel sisteme bir şekilde entegre olabilmış bu devletlerin küresel ölçeğe nazaran zayıf devletlerden teşkil olmasıdır. Hali hazırda bağımsızlıklarını kazanmış bu devletler, uluslararası arenada söz söyleme potansiyeline siyasi ve ekonomik açıdan erişememişlerdir. Bu bağlamda, ortak kader algısı ve tarihi bağlar temelinde yürütülecek işbirliği mekanizmasının oluşturulması bölgede barış ve istikrarı destekleyerek bölge ülkelerine siyasi ve ekonomik açıdan pozitif etkiler sağlayacaktır (Çalışkan, 2018, s.63). Oluşturulan işbirliği mekanizmasına kazandırılacak kurumsal kimlik, bölgedeki güç boşluğunu doldurarak Dünyanın ‘Heartland’ı olarak nitelendirilen bölgede bir güç bloğuna dönüştürülmesi Türk Dünyası için uluslararası arenada önemli bir kazanım sağlayacaktır. Bölge ülkelerinin oluşturacağı işbirliği mekanizması bölge ülkeleri için siyasal etkinliğin yanında ekonomik etkinlik açısından da büyük önem arz etmektedir. Ciddi ham madde ve üretim fonksiyonlarına sahip ülkeler olmalarına karşın ekonomik entegrasyonlarını gerçekleştirememiş ve bu yüzden sosyo-ekonomik açıdan az gelişmişlik düzeyinde kalmış devletler olarak kurumsallaşmış işbirliği mekanizmasının bir parçası olmanın önemi yadsınamaz. Uluslararası arenada sınırlı kaynağa sahip ‘Komünizm artığı devletler’ olarak görülen devletlerin hem egemenliklerini sürdürülebilir kılmaları ve küresel ekonomiye entegre olabilmeleri hem de toplumlarının refahını üst seviyelere çıkarabilmeleri için sürdürülebilir bir işbirliği sistemine ihtiyacı olduğu değerlendirilmektedir. Kısaca; Orta Asya Türk Toplulukları arasında oluşturulacak işbirliği sistemi, bölge ülkeleri ile bölgeden etkilenebilecek ve bölgeyi etkileyebilecek ülkelerin uluslararası arenada siyasi ve ekonomik açıdan söz söyleme potansiyelini artırmasının yanında toplumsal refahı da artırması sebebiyle bir ihtiyaç niteliğindedir.

Nitekim 2009 yılında Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan arasında imzalanan ve Özbekistan’ın sonrada katıldığı Türkmenistan’ın ise siyasi sebepler dolayısıyla gözlemci statüsünde bulunduğu Nahçıvan Anlaşmasının çıktısı olan Türk Konseyi, üye ülkeler arasındaki ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkileri daha ileri bir düzeye taşıma amacındadır. Bu bağlamda Türk Devletleri Teşkilatı, ortak kader algısı etrafında şekillenmiş, birbirinin iç işlerine müdahale etmemeyi prensip edinmiş ve gönüllülük esasına göre bir araya gelerek yukarıda belirtilen ihtiyaçlar ve gereklilikler çerçevesinde kurulmuştur. Teşkilatın meydana getirdiği bütünleşme olgusu, üye ülkelerin siyasi ve bölge halklarının ise sosyo-ekonomik düzeylerinde ciddi artış yaratma potansiyeline haizdir. Türk Konseyi, herhangi bir görüşe, kuruluşa, ideolojiye karşı

oluşturulmuş bir kurum olmamakla birlikte mevcut siyasi ve ekonomik düzene entegre olmaya çalışan bir aktör niteliğindedir (Terzioğlu, 2013, s.72).

Enerji arzı, kıta ticareti gibi küresel siyaseti önemli ölçüde etkileyen konular, Türk Devletleri Teşkilatı coğrafyasını yakından ilgilendiren konulardır. Zira yer altı kaynakları açısından Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti ise bölge devletlerinin kaynaklarının Avrupa enerji piyasalarına ulaştırılmasında jeopolitik konumu ile öne çıkmaktadır. Küresel siyasetin çekirdek merkezi olan Orta Asya coğrafyasında gerçekleştirilen çok yönlü bir iş birliği mekanizması bölgesel ölçekte sağladığı gibi küresel ölçekte de barış ve istikrarı sağlayacak bir organizma olma potansiyeli taşımaktadır. İşlerine karışmamayı şiar edinen ve tarihi dil ve kültür bağlarını temel alan yapısıyla bölgesel olduğu kadar küresel barış ve istikrarın tesisine de hizmet edecektir. Zira AB ile sağlanabilecek örgüt temelli bir işbirliği imkanı küresel entegrasyon süreçlerine hız kazandıracaktır. Aynı zamanda bölge içerisinde geliştirilecek işbirliği mekanizmasının işlerliği bölge genelinde küresel siyaset ve küresel ekonomiyi etkileyebilme kabiliyeti üye devletlerin küresel siyaset ve nüfuz yeteneğine katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla gerek bölgesel gerek küresel anlamda Türk Konseyi, üye ülkelere ciddi fırsatlar sunmaktadır (Terzioğlu, 2013, s.57).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ORTA ASYA'DA ÖZBEKİSTAN'IN ÖNEMİ

3.1. Orta Asya ve Özbekistan'ın Jeopolitik Konumu

Doğu ile Batı arasında bir köprü işlevinde olan Orta Asya, güneyinde Himalayalar, kuzeyinde Altay Dağları bulunan batıda Hazar Denizi ve doğusunda Khingan Dağları ile çevrili olan bölge olarak Asya Kıtasının kalbini ihtiva etmektedir. Kuzeyini geniş çayırlar, güneyini çöller ve güneydoğusunu büyük, karlı dağlar çevrelemiştir. Bazı kaynaklarda 'İç Asya' bazı kaynaklarda ise 'Türkistan' olarak anılmaktadır. Bölge için farklı milletler farklı isimler kullanmışlardır. Örneğin, Araplar 'Maveraünnehir' olarak adlandırırken, Farslar 'Vararud ya da Fararudan' şeklinde adlandırma yapmışlardır. Asya kıtasının tam ortasında yer alan Orta Asya, kıta içi bir kavşak noktasıdır. Bu nedenle Avrasya'yı ilgilendiren konularda öncelik verilmesi gereken bir bölgedir. Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisinde geçen mihver bölge tanımlamasında teorinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Spykman'ın Kenar Kuşak teorisinde de önemli yer tutan bu coğrafya, kara ve deniz alanlarına hâkimiyet için edilen rekabetlerin yoğunlaştığı bölge olarak değerlendirilmiştir (Kafkasyalı, 2012, s.69).

3.1.1. Orta Asya'nın Jeopolitik Konumu

Asya'nın kalbinde 3,9 milyon km²'lik bir alanı kapsayan, batısındaki doğal sınırını Hazar Denizi oluşturan, doğu ile batı medeniyetleri arasında bir köprü niteliğindedir. Bugün gördüğümüz toplumları oluşturan geçmişteki büyük toplumların harmanlandığı bir kesişim noktasıdır. Tüccarlar, fatihler, gezginler ve göçebe kabileler vasıtasıyla çok farklı gelenek ve kültürlere sahip milletler için buluşma noktası olmuştur. Tarihi İpek Yolunun geçiş güzergâhında yer alması sebebiyle tarih boyunca önemli bir coğrafya olmuştur. Demir, bakır, çinko, altın gibi önemli yer altı kaynaklarına sahiptir. Bunların yanında modern sanayiinin en önemli enerji kaynaklarından petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli miktarda bulunması, önemli ulaşım imkânlarını bünyesinde barındırması, 70 milyon aktif nüfusa sahip olması günümüzde de Orta Asya'nın jeostratejik ve jeo-ekonomik önemini ortaya çıkarmaktadır (Baki, 2014, s.71).

Şekil 4

Kafkasya ve Orta Asya Haritası

(<https://stratejikortak.com/2019/12/kazakistan-nufus-asker-ekonomi-bilgi.html>,”

adresinden alınmıştır. E.T. 21.10.2023)

En büyük kıta olan Asya'nın çekirdeğini oluşturan Orta Asya, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney iletişim ve ulaşım koridorunun merkezini oluşturmaktadır. Bu nedenle saldırı ve savunma operasyonları için vazgeçilmez bir değere sahiptir. Dünyanın çoğuna hükmetmiş kara imparatorluklarının burada doğup yayıldığı düşünüldüğünde Kara Hâkimiyet Teorisi; denizlerin en büyük gücü olan Büyük Britanya İmparatorluğunun bölgeye hâkim olabilmek için yoğun çabalar harcamış olması düşünüldüğünde Orta Asya bölgesini dünya hâkimiyeti için kilit bir noktada konumlandıran Deniz Hâkimiyet Teorisi; özellikle son yüzyılda önem kazanan enerji kaynakları açısından bölgeye nüfuz etmenin Amerikan çıkarlarına son derece gerekli gören Spykman'ın teorisi bakımından Orta Asya dünya üzerindeki en kilit bölgelerden birisidir (Kafkasyalı, 2012, s.17).

Bölge, tarihi İpek Yolu'nun merkezinde olması sebebiyle bölge ve dünya ticareti açısından geçmişten beri önem arz etmektedir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de doğu-batı arasındaki köprü olma özelliğini sürdürmektedir. Ulaşım, iletişim ve enerji nakil hatlarının güvenliği gibi konular bölgeyi bir kat daha değerli kılmaktadır. Jeopolitik önemi sebebiyle küresel siyasette söz sahibi olmak isteyen devletler için cazibe merkezi halindedir. İngiliz Jeopolitikçi Halford Mackinder “Kara Hâkimiyet Teorisi” kapsamında, Avrupa ve Asya’yı tek bir kıta şeklinde değerlendirerek Orta Asya’yı da kapsayan bu geniş alana hâkim olan gücün dünyayı denetleyeceğine özellikle dikkat çekmiştir (Karabulut, 2013 s.55). Ünlü Jeopolitikçi Brzezinski ise “Büyük Satranç Tahtası” adlı kitabında, Avrasya’yı bir satranç tahtasına benzeterek bu bölgenin dünyaya hâkim olmak için yapılan güç mücadelelerinin merkezi olduğunu ifade etmiştir (Brzezinski, 2005, s. 27). Rusya ve Çin gibi iki büyük devlet arasında yer alması, nükleer silaha sahip devletlerin arasında bir tampon görevi görmesi siyasi erklerin dikkatini çekmektedir. Özellikle Sovyetlerin dağılmasından sonra Jeopolitik ve Jeostratejik önemi artan Orta Asya’nın, 11 Eylül saldırılarından sonra stratejik önemi daha da artmıştır. Küresel güvenliğe giden yolun bölgesel güvenlikten geçtiği daha iyi anlaşılmış olup yaşanan güç mücadeleleri başka bir boyut kazanmıştır. Özellikle Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla bölgede bağımsızlık kazanan yeni devletler bölgenin jeopolitik yapısını önemli oranda etkilemiştir. Bölgede güç boşlukları ortaya çıkaran bu durum bölge üzerinde hâkim olmak isteyen devletler için bir yayılma alanı teşkil etmiştir (Edwards, 2003, s. 84).

Orta Asya, sert karasal iklimin hâkim olduğu geniş bozkırlarla kaplı bir coğrafya olarak betimlense de yer altı kaynakları açısından dünyada önemli bir potansiyele sahiptir. Bu sebeple küresel enerji şirketlerinin bölgeye olan cazibesi günden güne artmaktadır. Özellikle Türkmenistan ve Kazakistan, petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından oldukça zengindir. Özbekistan, önemli petrol ve doğalgaz rezervlerinin yanı sıra dünyada çıkarılan en yüksek kaliteli altın rezervlerine de sahiptir. Kırgızistan ve Tacikistan ise önemli hidroelektrik kaynaklarına sahiptir. Kısacası Orta Asya; önemli yer altı ve yer üstü kaynaklarını barındırması, coğrafi konumu sebebiyle kıtalar arası geçiş güzergâhı olması, büyük devletler arasında tampon bölge özelliği taşıması sebepleriyle önemli jeopolitik konuma sahip bir coğrafyayı ihtiva etmektedir.

3.1.2. Özbekistan'ın Jeopolitik Konumu

Asya kıtası için Orta Asya bölgesi ne denli kalpgâh anlamı taşımaktaysa Orta Asya için de Özbekistan aynı manaya gelmektedir. Orta Asya'daki tüm ülkelerle sınır komşusu olup ulaşım ve ticaret yollarının kavşak noktasında yer almaktadır. Bu durum, ticaret yollarının kesişmesine, yeni ilişkilerin kurulmasına ve kültürel alışverişe olanak sağlamaktadır. Kuzey ve batısında Kazakistan, güneyde Afganistan ve Türkmenistan ve güneydoğuda Tacikistan ile sınır komşusudur. 33.2 Milyon aktif nüfusa ve 447.400 km² yüzölçümüne sahiptir. Çeşitli etnik yapıya sahip ülkenin %84'ü Özbeklerden oluşurken %5 Tacik, %5 Kazak, %2,5 Rus ve %2,5 Karakalpak Türkü bulunmaktadır. Başkenti Taşkent, büyük bir sanayi ve kültür şehridir (Terzioğlu, 2013, s.110).

Şekil 5

Özbekistan ve Komşuları

(“<https://tasam.org/tr-TR/Etiket/26117/ozbekistan>” adresinden alınmıştır. E.T. 25.09.2023)

Eski İpek Yolu üzerinde yer alması sebebiyle kültür ve medeniyet bakımından köklü bir zenginliğe sahiptir. Yer altı kaynaklarına baktığımızda önemli doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip olmasının yanında uranyum, gümüş, bakır ve yüksek kaliteli altın rezervlerine de sahiptir. Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Afganistan'ın kesişim noktasında bulunması ve bu ülkeler arasında transit geçiş imkânının bulunması onu daha

da değerli kılmaktadır. Diğer yandan Çin'in başlattığı Yeni İpek Yolu Projesinde doğu-batı ve kuzey-güney güzergâhında yer alarak kilit bir rol oynamaktadır. Orta Asya'nın su, ulaşım ve enerji sisteminin merkezinde yer alan Özbekistan, kurak iklim koşulları hâkim olsa da gelişen sulama sistemi sayesinde tarım kültürünün geliştiği bir ülkedir. Kıtadaki diğer Türk Devletlerine nazaran bağımsızlık sonrası dönemde kontrollü ve şahsına münhasır bir dönüşüm trendi takip ederek bulunduğu coğrafyanın ağırlık merkezi konumunda yer almaktadır. Orta Asya devletleri arasında planlı kalkınma projeleriyle bölgesel güç olma yönünde önemli mesafeler kat etmektedir.

Coğrafi konumu sebebiyle önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Özbekistan, Orta Asya'nın-Türkistan'ın kalbidir desek yerinde olacaktır zira bölge devletleri birbirleriyle irtibatı bu ülke üzerinden kurmuşlardır. Sözün gerçek anlamında Özbekistan bir ulaşım ağıdır. Aynı zamanda Özbekistan Türkistan'ın tarih ve kültür merkezidir. Ancak coğrafi konumunun sağladığı dezavantajlarda bulunmaktadır. Orta Asya'nın tam ortasında yer alması jeopolitik konumunu pekiştirdiği gibi dezavantajlı durumlar da yaratabilmektedir. Uzun sınır hattının muhafaza edilmesi ve güvenliğinin sağlanması konularında dezavantaj yaratmaktadır. Aynı zamanda iç çatışmaların hala devam ettiği, uyuşturucu üretim ve ihracının had safhada olduğu Afganistan ile de sınır komşusudur. Doğrudan denizlere kıyısı bulunmayan bir devlettir. Ülkede çok sayıda nehir bulunsa da su problemleri yaşamaktadır. Kapalı kara ülkesi olması sebebiyle uluslararası ticaret için köprü ülkeye ihtiyaç duymaktadır. Sayılan tüm bu dezavantajlı yönlerin yanında Özbekistan, Avrasya'da içi ilişkiler bakımından belirleyici bir karakteristiğe sahiptir. Bölgede barış ve istikrarın omurgasını temsil etmektedir. Bu nedenlerle jeopolitik olarak önemli bir konuma sahiptir (Bozdağ, 2019, s.44).

3.2. Özbekistan'ın Kısa Tarihçesi: Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası

Özbekistan coğrafyası tarih boyunca birçok kavmin dikkatini çeken bir bölge olmuş ve çok sayıda kavme ev sahipliği yapmıştır. Araplar, Sakalar, Sasaniler gibi birçok uygarlık bölge üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Ancak Perslerin bölge üzerindeki etkisi yadsınamaz düzeydedir. M.S. 400'lere gelindiğinde ise Hunların göçüyle birlikte ilk Türk boyları bölgeye yerleşmeye başlamışlardır (Rashid, 2001, s.102). Ancak burada şu noktaya değinmek gerekir ki tarihte Özbek Halkı diye bir milletin yer almadığı bilinmektedir. Özbek adı, Cengiz Han'ın en büyük oğlu Cuci Han'ın soyundan gelen Özbek Han'ın Altın Orda Devleti'nin idaresini ele almasıyla egemenliği altındaki halkın

adının onun adıyla anılması hasebiyle ortaya çıktığı belirtilmektedir. 14. Yüzyılda Özbek Han ile bu adı alan millet evveliyatında da aynı bölgede yaşamaktaydı. Nitekim Özbek Han yönetimiyle burada yaşayan halkın ‘‘Özbekler’’ adını alması Özbek tarihinin Özbek Han ile başladığına işaret etmektedir (Omorov, 2012, s.13-14).Zira Özbek adı bölge halkını değil 1310-1340 yılları arasında hüküm süren Özbek Han’ı temsil etmektedir. Dolayısıyla hükümdarın buyruğundaki halk da Özbek olarak anılmaktadır (Hostler, 1957, s.64).

Özbek tanımlamasını Özbek Han ile ilişkilendiren diğer kaynaklara bakacak olursak; ‘Dört Ulus Tarihi’ adlı eseri kaleme alan Mirzo Uluğbek, Altın Orda tahtına Özbek Han’ın geçmesiyle Özbek Han’ın yönettiği halkın da ‘Özbekler’ olarak adlandırıldığı ve bu durumun Özbek Han’dan sonrasında da değişmediğini ifade etmektedir. Ebul Gazi ise Özbek Han’ın yönettiği toplumda Müslümanlığı yaygınlaştırması sebebiyle Cuci İline ‘‘Özbek İli’’ dendiğini ifade etmiştir. 15. Yüzyıl tarihçilerine göre Cuci Han’ın torunlarının oluşturduğu uluslara ‘Özbek Ulusları’ adı verilmiştir. Bu görüşe katılan Yakubovsky, Altın Orda Devleti askerlerine başlarda ‘Özbekiyan’ dendiğini sonrasında bu terimin ‘Özbekler’ olarak evirildiğini ve zamanla bu coğrafyada yaşayan Türk ve Moğol halkların da bu isimle adlandırıldığını ve en nihayetinde ‘Özbek Halkı’ teriminin Altın Orda Devletini ifade etmekte olduğunu vurgulamaktadır (Güngör, 2018, s.169). Nitekim tarihin en eski halklarından biri olan Özbekler, yüzyıllara dayanan tarihiyle köklü bir millettir. Köklü bir tarihe sahip olan bu halk, yüzyıllardır süren zor ve dramatik bir varoluş sürecinden geçmiştir.

Özbek Han’ın vefatından sonra tahta geçen Ebul Hayr Han zamanında da Özbekler olarak adlandırılan halk, ayrışmak yerine birbirine daha sıkı sıkıya kenetlenerek devleti güçlendirmiştir. Ebul Hayr Han’dan sonra tahta geçen Muhammed Şeybani döneminde de Özbekler gücüne güç katarak bütün Türkistan bölgesini hâkimiyetleri altına almışlardır. Modern Özbekistan Cumhuriyeti’ne kadar Özbek Halkının son güçlü hükümdarı Emir Timur olmuştur. Timur’un ölümünden sonra ise devlet varisçileri arasında paylaşılarak bölünmüşlüğü yarattığı kargaşa ile güçsüzleşmiştir (Rashid, 2001, s.104). Türkistan’da güç sahibi olan Özbekler için Şah İsmail ile yükselen İran tehdit olmaya başlamıştır. Ancak aynı zamanda Osmanlı’nın da İran’ı tehdit olarak görerek üzerine gitmesi Osmanlı-Özbek yakınlaşmasını sağlamıştır. Bu sürecin akabinde Babür tehlikesinin ortaya çıkmasıyla Özbek toprakları işgale uğramıştır. Bu işgalden sonra

Özbekler tekrar bir araya gelememişlerdir ve uzun bir süre Türkistan coğrafyasında kargaşa hâkim olmuştur. 1522 yılına gelindiğinde Rus güçlerinin Kazan'ı ele geçirmesiyle bölgeye bir güç daha giriş yapmış ve Rusların Türkistan coğrafyasında güç mücadelesi başlatmasıyla birlikte bölge yeni bir döneme girmiştir.

3.2.1. Bağımsızlık Öncesi Özbekistan

Kaynaklara göre Rusya ile Orta Asya yönetimleri arasındaki ilk ilişkiler, Rusların Astrahan Hanlığına son vererek Hazar Denizine açıldıkları döneme yani 1558'lere denk gelmektedir. Ruslarla ilk ilişkiler ticari bağlarla başlamıştır. 1740 yılına kadar süren Orta Asya Hanlıklarının birbirleri ile olan iç çekişmeleri İran Hükümdarı Nadir Şah'a imkân tanımış ve bu sayede Nadir Şah Buhara'yı işgal etmiştir. 1741'de Hive Şehrini de alan Nadir Şah, 1748 yılında Özbek Hanedanlığının son hükümdarı Ebu'l Feyz Han'ın öldürülmesiyle Özbek Hanedanlığına son vermiştir (Kılıçoğlu, 1999, s.32). Ticaret yollarının İran'ın elinde olmasına tepki gösteren Orta Asya tüccarları yönlerini Ruslara çevirerek Rusya ile olan ticari bağları kuvvetlendirmeye başlamışlardır. Durumu fırsata dönüştüren Ruslar, bölgesinde ticaret yapmak isteyen tüccarlara din ve etnik köken ayrımı yapmaksızın gümrük vergilerinde kolaylıklar sağlayıp hanlar ve kervansaraylar inşa etmişlerdir. Orta Asya tüccarları Ruslar üzerinden Osmanlı Devletine oradan da Avrupa'ya ticari ağlar kurarak ekonomik yapılarını geliştirmişlerdir. Nitekim kurulan ticari, siyasi ve diğer ilişkiler Rusların da hem siyasi hem ekonomik açıdan ilerlemesine sebebiyet vermiştir.

19. yüzyıla gelindiğinde Türkistan bölgesi, Avrupalılar ve Ruslar arasında ticari, siyasi ve askeri açıdan bir cazibe merkezi halini almıştır (Güngör, 2018, s.6). Döneme damgasını vuran olaylar İngiliz-Rus rekabeti çerçevesinde gerçekleşmiştir. Rusların Orta Asya'da ilerleyişinden rahatsızlık duyan İngilizler Rusya'nın ilerleyişinin onu kıtanın başat gücü haline getireceğini düşünmekteydi. Aynı zamanda Rusların ilerleyişinin Hindistan'a varması durumunda İngilizlerin en büyük sömürgelerinden biri tehlike altına girecekti (Erdoğan, 2017, s.2). Yine 19. Yüzyıl başlarında Orta Asya- Osmanlı ilişkilerine bakacak olursak; o dönemde (1800-1825) Buhara tahtında Emir Said Haydar yer almaktadır. İç kargaşalarla yoğun bir şekilde uğraşan Emir Said, Çarlık Rusya'sının casus faaliyetlerinin farkına varamamıştır. Bölgeyi yayılma alanı olarak gören Ruslar, casus faaliyetler ile bölgeyi deyim yerindeyse avucunun içine alma peşinde olmuştur. Emir Said, babası Şah Murad zamanında kurulan Osmanlı ile diplomatik ilişkileri devam

ettirir. Tahta geçtiğinde Osmanlı Sultanına bağlılıklarını ve sadakatini sunan Emir Said, gönderdiği elçilik heyeti ile Ruslarla sınır komşusu olduğunu ve nasıl bir siyaset takip etmesi gerektiğini danışır. Rus ordusunu kendisine tehdit olarak gören Emir, 1801, 1813, 1816, 1819 yıllarında olmak üzere 4 kere Osmanlı Sultanına elçi gönderir. Ancak Osmanlı'dan hiçbir zaman kesin bir cevap alamamıştır. Emir Said'den sonra tahta geçen 2. Oğlu Emir Nurullah'ta Osmanlı ile barış yanlısı bir siyaset izlemiştir.

1850'lerden itibaren Çarlık Rusya'nın yayılma alanı tamamıyla Orta Asya toprakları olmuştur. O dönemde Orta Asya bölgesinin egemen güçleri olan Hive Hanlığı, Buhara Emirliği ve Kokand Hanlığı arasındaki güç mücadelelerini fırsat görerek bölgeye çok sayıda casusunu yerleştiren Ruslar, bölge hakkında bilgi toplayarak hazırlıklar yapmaktaydı. Yaptığı çalışmalar sonucu pamuk ihtiyacını Orta Asya'dan sağlamak isteyen Rusya bölgeye çok sayıda heyet göndererek tespitler yapmıştır. Çarlık Rejimi endüstrisinin ihtiyaç duyduğu hammadde, ürettiği ürünler için pazar imkânı ve düşük maliyetli pamuk tedariki imkânı bölgenin Rus İmparatorluğu tarafından işgaline hız kazandırmıştır.

Rusların bölgeyi işgalleri Kazakistan'ı ele geçirmeleriyle başlamıştır. Zira Ruslar Kazakistan'dan bahsederken Kazakistan için "Orta Asya topraklarının anahtarı" ifadelerini kullanmaktadırlar. Sınırdaki yaşayan Rus vatandaşlarına yapılan saldırı ve soygunları bahane ederek bölgeye ilerleyen Çarlık Rusya'nın, bir kolu Kazak Stepleri üzerinden bölgeye girerken bir kolu da Kafkasya üzerinden bölgeye sokulmaktaydı. 1847'de Reim ve Kopal, 1853'te Akmeçit, 1854'te Verni gibi şehirleri alarak işgal faaliyetlerini başlatmışlardır. İşgal ettiği yerlerde kalıcı politikalar izleyen Ruslar iskân politikası izleyerek başka bölgelerden getirttiği kendi ırkından insanları bu bölgelere yerleştirmiş, kaleler inşa ederek asker sayısını ve güvenliğini artırmış ve yerel idareleri revize ederek kendi yönetim anlayışını uygulamıştır (Çapraz, 2011, s.75). Rusların bu çabalarından dolayı bölgeyi Ruslaştırarak sömürgeleri haline getirmeyi amaçladıklarını söylemek mümkündür.

Bahsedilen işgal faaliyetleri Özbekistan özelinde değerlendirildiğinde Çimkent, Taşkent, Hucend ve Cizzak birer yıl arayla işgale uğrayan bölgeler oldu. Söz konusu şehirleri kapsayan coğrafyada "Türkistan Genel Valiliği" kuruldu ve "Türkistan Askeri Bölgesi" oluşturuldu. Taşkent, Genel Valilik merkezi yapıldı. Semerkand ve Katakurgan'ı da ele geçiren Rus güçleri bu bölgede Zarafşan Askeri Bölgesini oluşturdu.

Söz konusu işgallerin yapıldığı esnada Osmanlı Devletinden yardım istendiyse de Osmanlı'dan beklenen destek görülemedi. İşgal güçlerine direnen halk tarafından Rusların elinde bulunan Şehrisebz, Kermene gibi şehirler geri alınsa da gerekli destek sağlanamadığı için başarılı bir sonuç alınamadı. İlerleyişe devam eden Rus birlikleri 1876'da Kokand Hanlığı ve Andican'ı, 1881'de Tekke Türkmenlerini hâkimiyeti altına alarak 1886 yılında tüm bölgeleri Türkistan adı altında birleştirdi ve merkezi Taşkent olarak belirledi. 1801-1881 yılları arasında yapılan harekâtlarla tamamı ele geçirilen Özbekistan'da feodal bir sistem hâkimdi. Rusya ise gelişmiş askeri teknolojisi ve düzenli orduları sayesinde çok fazla zorluk yaşamadan bölgeyi hâkimiyeti altına almayı başarmıştı (Vurgun, 2015, s.40). Rus kuşatmalarına karşı Osmanlı'dan askeri teçhizat ve himaye yardımı talep eden Hanlıkların bekledikleri cevabı alamadıkları bilinmektedir. Sonuç olarak gerçekleşen işgaller dolayısıyla Osmanlı ile Özbek Hanlıkları arasındaki diplomatik ilişkiler kopmuştur.

Yerel halk üzerindeki kontrolü sıkı tutmak amacıyla bölgede idari birçok birim oluşturan Rus Çarlığı, bölgeye daha kolay asker ve malzeme sevk etmek amacıyla demiryolu projeleri hayata geçirmiştir. Çeşitli sebeplerle bölgeye gelen Rus vatandaşlarının yerel halktan üstün olduğunu belirten kanunlar çıkarılarak, yerel halkın siyasi ve iktisadi özgürlükleri gasp edilmiştir. Pamuk üretimine önem veren Rus Hükümeti Taşkent'ten Orenburg'a kadar inşa ettiği demiryolu ile bölgenin siyasi, demografik ve ekonomik çehresini değiştirmiştir.

19. Yüzyılın sonlarına gelirken ekonomik sıkıntılar çeken, dini ve kültürel değerleri hor görülen ve gelenekleri ellerinden alınmak isteyen halk, Ulusal Kurtuluş Hareketlerini başlatarak Rus İmparatorluğunun oluşturduğu düzene başkaldırmışlardır. Toprakları işgal edilerek sosyal hakları ellerinden alınan bölge halkları isyan ve ayaklanma yoluna başvurmuşlardır (Vurgun, 2015, s.607). 1878-1883 yılları arasında Hucend, Oş, Namangan gibi merkezlerde sömürgeciliğe karşı ayaklanmalar başlatılarak ulusal bir kurtuluş savaşı verilmiştir. Bazı derviş tarikatlarının da isyan faaliyetlerine katılması sebebiyle Rus Hükümeti dini faaliyetleri kısıtlayarak türbeleri yok etme yoluna gitmiştir. 1885-1892 yılları arasında "25" siyasi propaganda ve isyan girişimi kaydedilmiştir. Uygulanan baskılar, haksız yere koyulan ağır vergiler ve topraklarının gasp edilmesi, 1898'de Andican'da önemli bir halk hareketine neden olmuştur. Ortaya çıkan ayaklanma

sömürü sistemine direnen halk için önemli bir tecrübe ve dönüm noktası olmuştur (Kara, 2021, s.59).

Rus İmparatorluğu başlarda yerli halkın dini inançlarına karışmıyor gibi gözüküyordu ancak din konusunun kitleleri harekete geçirme konusunda ne kadar etkili bir faktör olduğunun da farkındaydı. Ancak öncelikle eğitim sisteminde reformlar yapılarak yerli halkın ileri gelenlerinin bu sistem içerisinde yetiştirilmesi sağlandı. Temeli Avrupa-i tarzda bir eğitime dayanan okullar ile yeni bir orta sınıf tabakasının ortaya çıkarılması amaçlandı.

1916 yılında Almanya ile savaşa giren Çarlık yönetimi, yayınladığı 19-43 yaş aralığındaki 500.000 kişinin askere alınmasını öngören ferman ile bölgede geniş çaplı isyanlara sebebiyet vermiştir. Hucend'de başlayan isyan hareketleri Semerkand, Andican, Hokand gibi bölgelerde de dalga dalga büyüyerek tüm ülkeye yayılmıştır (Gök, 2012, s.76). Altı ayı aşkın sürede devam eden isyan hareketlerinde yüz binlerce kişi hayatını kaybederken yüz binlerce kişi de Sibiryâ bölgesine sürgüne mahkûm edilmiştir. Yaklaşık 300.000 kişi ise Türkistan'ın doğu bölgelerine kaçmak durumunda kalmıştır. Ruslar ayaklanmanın bu denli büyümesinde Osmanlı'dan gelen subayların etkisinin olduğunu ileri sürse de bunu kanıtlayıcı herhangi bir materyale ulaşamamışlardır. Ekim devrimine kadar süren isyan faaliyetleri bastırılmış ve Çarlık Rusya'nın çökmesiyle Sovyet Yönetimi kurulmuştur (Gömeç, 2011, s.107).

3.2.2. Bağımsızlık Sonrası Özbekistan

1 Kasım 1990 tarihinde, Özbekistan Yüksek Konseyi nihayet Bakanlar Kurulu'nu kaldırmış ve hükümet görevleri İslam Kerimov yönetimindeki kabineye devredilmiştir. Özbekistan, 20 Haziran 1990'da egemenliğini, 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş olup 29 Aralık 1991'deki referandumla bağımsızlığı onaylanmıştır. SSCB'nin kabul ettiği 31 Ağustos 1991 tarihinde Özbekistan, "Özbekistan Cumhuriyeti" olarak doğmuştur. Özbekistan, Orta Asya Cumhuriyetleri arasında egemenliğini ilan eden ilk devlet olmuştur. Tam bağımsızlığını 1 Eylül 1991 tarihinde elde etmiştir. İslam Kerimov, 29 Aralık 1991 tarihinde gerçekleştirilen ilk Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde %86 oranında oy alarak Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Kabul edilen Anayasada, başkanın yetkilerinin genişletilmesiyle ilgili hükümler eleştirilere maruz kalmışsa da muhalefetin karşı çıkmasına rağmen Başkan'a doğrudan bağlı valileri atama yetkisi verilmiştir.

Özbekistan'da istikrar ve ekonomik kalkınma, demokrasi önünde bir engel olarak ortaya çıkmış olup otoriter bir rejimin varlığı, gerçek muhalefet hareketlerinin önünü kesmekte ve baskı yoğunluğunu hissettirmektedir. Kasım 1991'de Pulatov liderliğindeki "Birlik Partisi", Kerimov hükümetinin hedefi haline gelmiş ve kısa sürede dağılmıştır. Sonuç olarak, Muhammed Salih tarafından kurulan "Erk Partisi"nin faaliyetleri hızla kısıtlanmış ve lideri, darbe girişimi suçlamasıyla karşı karşıya kaldığı için Norveç'e kaçmak zorunda kalmıştır (Kodaman ve Birsell, 2006, s.417).

Ülkenin stratejik konumu ve zengin enerji kaynakları, Özbekistan'ın uluslararası alanda kalkınma ve gelişme göstermesine büyük katkı sağlamıştır. Özbekistan, İpek Yolu güzergâhında yer almasıyla Orta Asya'nın merkezi konumundadır. Özbekistan'ın ekonomisi hala tarıma dayalıdır ve Sovyetler döneminde Türkmenistan'dan sonra en fazla tarıma dayalı ekonomiye sahip olan ülkedir. Pamuk üretimi, hala Özbekistan'ın önemli bir ekonomik faaliyetidir ve dünya genelinde pamuk üretiminde dördüncü sırada, pamuk ihracatında ise üçüncü sırada yer almaktadır. Bağımsızlık sonrasında Özbekistan, kademeli olarak serbest piyasa ekonomisine geçiş için ekonomik reformlar gerçekleştirmiştir. İslam Kerimov döneminde, ülkede merkezi otorite güçlenmiş ve iç istikrar sağlanmıştır. Kerimov, yasalara ve kanunlara uyumun önemsendiği bir hukuk devleti kurmayı hedeflemiştir. 1994 yılında yapılan çok partili demokratik seçimlerle birlikte Özbekistan'da siyasi çoğulculuk başlamıştır. İslam Kerimov'un görev süresi 2000 yılına kadar uzatılmıştır ve 2002 yılında yapılan referandumla cumhurbaşkanlığı süresi 5 yıldan 7 yıla çıkarılmıştır. Ancak, 23 Aralık 2007 tarihindeki seçimlerde İslam Kerimov'un yüksek oy oranıyla zafer kazanması uluslararası alanda eleştirilere neden olmuştur. Seçimlerde Kerimov tarafından belirlenen adayların zayıf olduğu ve propaganda yapılmadan seçimlere katıldığı iddiaları dile getirilmiştir. Bu durum, Özbek halkının politika konularında konuşmaktan çekinmesine yol açmıştır. Kerimov, kendisini eleştirenlere karşı sert stratejiler izlemiştir (Küçük, 2020, s.18). Özbekistan, İslam Kerimov döneminde istikrarlı bir siyasi strateji izlemiş ve milli değerlere önem vermiştir. Ancak, uzun süreli başkanlık sistemi ve seçim süreçleri uluslararası alanda tartışmalara yol açmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından demokrasi kavramının önemi artmıştır. Yeni bağımsız ülkeler, özellikle Batılı devletler, demokrasiyi uygulamaya başlamıştır. Bu durum, Özbekistan için de geçerli olmuştur. Ancak, Kerimov'un ülkesinde uygulamak

istediği bağımsızlık yanlısı politikalar ve muhalefet üzerindeki baskılar, iç ve dış sorunlara neden olmuştur. Bu sebeple, ülkenin demokrasiyi hızla sağlayamaması nedeniyle "geçiş dönemi" olarak adlandırılan bir kategori ortaya çıkmıştır (Alkan, 2011, s.5). Bu tanıma göre, özellikle Sovyet komünizminden yeni çıkmış ülkelerde tam bir demokrasiye geçiş kısa vadede mümkün olmamaktadır. Bu ülkelerde demokrasinin gelişmesi daha yavaş koşullar altında uygun görülmektedir. Özbekistan da bu kategoriye dâhil edilmiştir.

Özbekistan, bağımsızlığını ilan ettikten sonra anayasa taslağı hazırlama sürecine başlamıştır. Bu taslağa kuvvetler ayrılığı ilkesi dâhil edilmiş ve başkanlık sistemi benimsenmiştir. Kerimov'un sert politikaları, ülkenin yönetimine yansımıştır. Başkanlık sistemi, güçlü bir cumhurbaşkanı ve zayıf bir parlamento üzerine kurulmuştur. Cumhurbaşkanı, geniş yetkileriyle ülke genelinde etkinliğini sağlamıştır. Kerimov, insan hakları ve demokrasi konularında sık sık eleştirilen bir lider olmuştur. Otoriter rejimlerde olduğu gibi, insan hakları ihlallerine dair aşırı iddialar bulunmaktadır. 2005 yılındaki Andican olayları bunun bir örneğidir. Ayrıca, başlangıçta bazı partilerin ve sosyal grupların demokratikleşmesine izin verilmiş olsa da, daha sonra bunların çoğu bastırılmış ve bu durum Özbekistan'ın uluslararası imajını olumsuz etkilemiştir.

Özbekistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsız bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Ancak, Rus etkisi bağımsızlık döneminin başlarında hala kendini hissettirmiştir. Kerimov, bu etkiyi dengelemek için bir denge politikası izlemiş ve Batı ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Ancak aynı zamanda ABD veya Çin gibi diğer büyük ülkelerin etkisinden de kurtulmaya çalışılmıştır (Güler, 2001, s.185-188).

Küresel alanda yukarıda anlatıldığı gibi bir dış politika izlemişse de Özbekistan'ın Bölgesel alan içerisinde diğer Türk Cumhuriyetleri ile iyi ilişkiler sürdürdüğü söylenemez. Kerimov'un büyük güçlerle arasının iyi olmamasının sebebi, bu devletlerin Özbekistan üzerinde oluşturacağı negatif etkiden kaçınmaktır. Ancak, Türkistan'ın neredeyse tüm Türk cumhuriyetleriyle sınır komşusu olmasına rağmen, su sorunları ve etnik veya doğal kaynakların kullanımı konusunda da anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Bu çatışmanın temelinde, bölgenin doğal kaynaklar açısından zengin olması, devletlerin bu kaynaklar üzerinde sahiplik iddialarında bulunması, ciddi etnik farklılıklar ve dünya güçlerinin dini düzeyde terör örgütleri kurma ve kullanma eğilimi yer almaktadır. Bu durum, "radikal İslamcılık" imajını olumsuz etkilemektedir (Özey, 2001, s.83-94).

3.2.2.1. Yeni Kimlik İnşası

Ruslar, bölgedeki etnik eşitsizlikleri derinleştirmek amacıyla Türk toplulukları arasındaki bölünmeleri artırmak için çaba sarf etmişlerdir. Ayrıca, Rus nüfuzunu artırmak için zorunlu Rusça dilini getirme ve milliyetçi ayaklanmaları acımasızca bastırma gibi önlemler almışlardır. Bu politikalar, kuşkusuz Özbek milliyetçiliğini körüklemiştir. Komünist rejim döneminde bile, Özbek liderler Sovyet karşıtı bir tavır almaya başlamışlardır. Özbekistan'ın bağımsızlığından sonra, milliyetçi bir lider olan Kerimov gibi bir liderin ortaya çıkmasının yolu açılmıştır. Kerimov'un aşırı Rus üstünlük politikaları nedeniyle gerici milliyetçiliğe yöneldiği de ileri sürülmektedir (Bozdağ, 2019, s.25).

Kerimov için Özbek kimliğinin oluşturulması en önemli konulardan biridir. Ruslar, Türkistan coğrafyasında yaşayan halklara karşı uzun süredir kendi milli politikalarını uygulamışlardır. Bu politikaya göre, Türkistan'daki halklar arasındaki farklılıklar artırılarak birleşmeleri engellenmiştir. Bu, bölünmüş ulusları Ruslaştırmış ve isyan etmelerini engellemiştir. Bu politika sonucunda, Özbekistan'da da yıllar içinde Rus etkisi artmıştır. Kerimov bunun farkındaydı ve bağımsızlık düşüncesinden dolayı Özbek kimliğine özel bir vurgu yapmıştır (Fumagalli, 2007, s.216).

Rus egemenliği döneminde, Rusların baskı ve bölücülük politikalarına rağmen Türk devletlerinde zaman zaman isyanlar çıkmıştır. Bu durum Özbekistan için de geçerlidir. Özbekler, özellikle 1970'lerden itibaren ulusal kimlikleri hakkında açık ve net bir şekilde konuşmaya başlamışlardır. Bu durum Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar devam etmiştir. Özbekistan'ın bağımsızlığından sonra, ulusal bilincin geliştirilmesi Kerimov'un önceliklerinden biri haline gelmiştir. Bu, Özbek dilinin Sovyet dönemindeki durumuyla da görülebilir. Bu talepler 1989'da Sovyetler tarafından kabul edilmiştir. O döneme ait haberler incelendiğinde, bu olayın Özbekleri sevindirdiği görülmektedir.

Özbekistan'da kimlik oluşumu sürecinde ideoloji oluşumu da önemli bir konudur. Özbek milleti, bir asırdan fazla bir süredir Rus hâkimiyeti altında olduğu için kimlik olarak da Rus etkisi altına girmiştir. Ancak Kerimov, kimlik konusuna büyük önem veren liderlerden biridir. Kendi ideolojilerini Özbeklere aktarmak durumundadır. Aynı zamanda yıllardır diğer kültürlerden etkilenmiş olan Özbeklere karşı milliyetçi

söylemlerde bulunmaktadır. Özbekistan'ın bağımsızlık konusuna vurgu yaparak yeni dönemde kimliğin önemi vurgulanmaktadır (Bozdağ, 2019, s.26).

Gerçekten de dil ve kimlik gibi söylemlerin yaratılması üzerinde çalışan Kerimov, halkının isteklerine cevap vermektedir. Özbekistan'ın en önemli özelliklerinden biri, Özbeklerin ülkede çoğunluğu oluşturmalarıdır. Bu nedenle, Özbekistan'ın bağımsızlık ve kimlik politikaları, halkın görüşlerini yansıtmaktadır. Özbeklerin bir azınlık olarak Rus egemenliği altında bulunması, kimlik oluşumunda en önemli konulardan biridir. Kerimov, dini gruplar üzerinde baskı kurmuş ve gelişmelerine izin vermemiştir. Ancak, Özbeklerin dini inançlarının olmaması durumunda bağımsızlıklarını ve gelişmelerini sürdüremeyeceklerine inanmaktadır. İslam'ı yasaklarsa, Özbeklerin birbirlerinden uzaklaşacakları düşüncesi bulunmaktadır. Bununla birlikte, Kerimov, İslam dinini savunan bir lider olarak, İslam'ı istismar eden terör faaliyetlerine karşı sert bir tutum sergilemiştir (Aydoğan ve Bilen, 2000, s.51).

Kerimov, İslam dinini dış destekle destekledi, ancak aynı zamanda katı laik bir konumu da sürdürdü. Bu nedenle, başörtüsü takan veya sakallı dolaşan kişilerin tutuklandığı iddiaları ortaya atıldı. Kerimov, Özbek kimliğinin zamanla gelişebileceğini bilen bir liderdi. Gençlerin eğitimine büyük önem verdi ve yeni kimlik oluşumunda aktif rol alarak eğitim politikasını bu yönde şekillendirdi. Toplumda vatanseverlik, milliyetçilik gibi fikirlerin oluşması için geleneklere bağlılık, hümanizm ve tarihten ilham alma gibi temalara özel önem vermiştir (Abdurrasulov, 2009, s.400). Devlet kurumlarında kendisiyle aynı düşüncedeki insanların varlığına büyük önem vererek kimlik inşa politikalarını güçlendirmiştir. Ülkede kimlikçi ve milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasında Kerimov'un büyük rolü olduğu şüphesizdir. İzlenen politikalar nedeniyle Rusya'nın Özbekistan'daki etkisini azaltmayı başarmıştır. Özbekistan, tekstil ve tarım gibi sektörlerde Türkiye ve Suudi Arabistan gibi diğer ülkelerle ortaklıklar kurarak, Özbek işçilerin ve öğrencilerin Suudi Arabistan ve Türkiye gibi ülkelere seyahat etmesine izin verilmiştir. Bu durum, ülkede yaşayan Ruslar arasında endişe yaratmıştır. Kerimov, izlediği milliyetçi politikalar sayesinde Özbek kimliği ve bağımsızlık konusunda önemli ilerlemeler kaydetmiştir (Bozdağ, 2019, s.27).

3.2.2.2. İslam Kerimov'un Liderlik Felsefesi

Özbekistan'ın kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olarak tanınan İslam Kerimov'un katı bir liderlik politikası izlediği söylenebilir. Ancak bu durumun, ulusal bir liderin sahip olması gereken bir nitelik olduğuna inanmaktadır. Güçlü bir lider olarak ilk yıllardan itibaren Özbekistan siyasetinde etkili olmuştur. Özbekistan, bağımsızlığının ilanından kısa bir süre sonra Kerimov'un kararlarıyla ekonomik gelişmeler hız kazanmıştır. Diğer Türk Cumhuriyetlerinden farklı olarak Rusya'nın askeri desteğini reddedebilmesi ve Amerikan birliklerinin Özbekistan'a konuşlandırılmasını memnuniyetle karşılayan ilk Orta Asya Türk Devletidir. Aynı şekilde ABD, 11 Eylül saldırılarının ardından bölgeye yönelik politikasını aktif olarak şekillendirmek ve stratejik noktalara asker konuşlandırmak istemiştir. İslam Kerimov bu talebin farkındaydı ve buna yeşil ışık yakmıştır. Özbekistan uzun yıllar Sovyet yönetimi altında kalmasına ve büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı olmasına rağmen, İslam Kerimov'un liderliği döneminde uyguladığı bu politikalar ülkenin yörüngesinin değiştirilmesinde önemli bir etken olmuştur. Kerimov, Sovyet ve Rus etkisi altında geçen uzun yılların ardından bağımsız bir politika izlemenin zor olacağını idrak etmiş ve uzun yıllar süren Rus etkisini kırabilmek için zorlu bir mücadele vermiştir (Yusupova, 2022, s.31).

Yukarıda bahsedildiği gibi Kerimov, ülkesinde güçlü yetkilere sahip bir başkanlık sistemi kurmuştur. Bunun yegâne sebebi, ülkede bulunan Rus azınlıklardan ve çeşitli çevrelerden gelebilecek olan Cumhurbaşkanının görevden alınma tehdidini önleme niteliği taşımaktadır. Bu tehdidi önlemek amacıyla Kerimov, ülkedeki muhalefet üzerinde sıkı kontrol mekanizmaları kurmuş ve bu çevreler üzerine yoğun baskılar uygulamıştır. Kerimov'un liderliği, ülkenin güvenliği ve istikrarı için alınması gereken önlemlerden biri olarak kabul edilmiştir. Kerimov'un muhalefet üzerindeki baskısının bir başka nedeni de demokrasiyi başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmek için yerli entelijansiyayı kullanmak istemesidir, zira Sovyet döneminde silah zoruyla gerçekleşen eylemlerin demokratik bir şekilde yapılmasını istemektedir. Kerimov'a göre istikrar ve ekonomik kalkınma, diğer ülkelerin dayattığı demokratikleşmeden daha önemlidir. Bu sebeple karşı muhalefete güçlü bir duruş sergilemekten çekinmemiştir. Bu nedenle dış politikada da liderlik odaklı bir tavır sergilemiştir. Özbekistan'da milliyetçilik diğer Türk Cumhuriyetlerine göre daha yüksek düzeydedir. Bu nedenle Kerimov, Rusya'yı bir dış

politika tehdidi olarak görmekte ve dolayısıyla Kazakistan'ı diğer Türk Cumhuriyetleri arasında en kuvvetli rakip olarak görmektedir (Bozdağ, 2019, s.60).

Kerimov, "İdeal Nesil Arzusu" adlı kitabında "bir fikri yasaklayarak veya cezalandırarak ulusal bir hedefi ortadan kaldıramayız" demiştir. Ancak, ülkedeki muhalefete sert bir şekilde karşı çıkmıştır. Muhalefetin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarına karşı da tavrı alıştır. Özbekistan'da gazeteciler de dâhil olmak üzere 40 kişi siyasi tutuklu olarak tutulmaktadır.

Kerimov'a göre sivil toplum örgütleri de belirlenen çizgiyi takip etmelidir. Aksi takdirde ülkenin güvenliği risk altına girebilir. Ayrıca Kerimov'un medya üzerindeki etkisi net bir şekilde hissedilmekte ve Özbekistan'da devlet yayıncıları dışında ülke çapında yayın yapan medya kuruluşları bulunmamaktadır. O'na göre; "Özbek tarihini yeniden yazmak, okullarda eğitime başlamak ve ulusal dili geliştirmek Özbekistan ve Özbek halkı için önemli bir konudur"(Bozdağ, 2019, s.65).

3.3. Özbekistan'ın Demografisi, Siyasi, Ekonomik ve Askeri Yapısı

Ruslar, Özbekistan'da en büyük etnik grubu oluşturan bir topluluktur. Özbekistan'da Yahudilerin tarihi de çok eskilere dayanmaktadır ve Buhara, Semerkant ve Taşkent gibi şehirlerde yoğunlukta bulunmaktadır. Çingeneler ise ülkenin doğusunda göçebe bir yaşam sürdürmektedir. Semerkant kenti yakınlarında Arap akınları sırasında bölgeye yerleşen Araplar yaşamaktadır. Azınlıklar arasında Persler, Uygurlar, Dunganlar, Tatarlar, Azeriler, Koreliler ve Ermeniler yer almaktadır (Yusupova, 2022, s.40). 1992 yılında "Özbekistan, Ortak Evimiz" sloganıyla Özbekistan Uluslararası Kültür Merkezi kurulmuştur ve hala faaliyetlerine devam etmektedir. Bu merkezin amacı, etnik gruplar arasındaki uyumu sağlamak ve ülke içinde yaşayan ulusların ilişkilerini geliştirmektir.

3.3.1. Demografisi ve Siyasi Yapısı

Özbekistan'ın 2019 yılında Dünya Bankası verilerine göre 33,2 milyonluk bir nüfusa sahip olduğu bilinmektedir. Ülkenin yıllık nüfus artış hızı ise %1,9 olarak kaydedilmiştir. Nüfusun yarısından fazlası genç nesile aittir ve 20 yaş altındaki gençlerin oranı oldukça yüksektir. Özbekler, ülke nüfusunun büyük bir kısmını oluştururken, Ruslar, Tacikler, Kazaklar, Karakalpaklar, Tatarlar, Kırgızlar, Türkmenler, Uygurlar, Türkler, Koreliler, Yahudiler ve diğer etnik gruplar da bulunmaktadır. Özbekistan'da 130'dan fazla etnik

grup bulunmaktadır. Etnik çeşitlilik, bölgede Bolşevik Devrimi öncesinde teşvik edilmeye başlanmış olsa da zamanla savaşlar ve afetler nedeniyle hızla artmıştır. Bu duruma Sovyet Rusya'nın bölgeye yayılması hız kazandırmıştır. Stalin döneminde, Komünist Parti kadroları tamamen Ruslaştırılmış ve kurumların başına Ruslar getirilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında, Alman işgali altındaki bölgelerde yaşayan insanlar ve çocuklar Özbekistan'a tahliye edilmiştir. Fabrikaların bu bölgelere taşınmasıyla birlikte yeni bir göç dalgası yaşanmıştır. Savaş sırasında ve sonrasında uygulanan sürgün ve asimilasyon programları sonucunda SSCB ülkelerinin etnik yapısı değişmiştir ve SSCB bağlı bir devlet olan Özbekistan da artan bu etnik çeşitlilikten nasibini almıştır (Küçük, 2020, s.18).

Orta Asya halkları kültür ve görünüş açısından birbirlerine benzerlik gösterse de Özbekler, diğer Orta Asya halklarına (Kazaklar, Kırgızlar, Tacikler, Türkmenler) göre daha uzun boylu ve gözleri çekik olmalarıyla ayrılmaktadır. Elmacık kemikleri daha az belirgin ve Moğol görünümlüdür. Ayrıca, Rusya, Kazakistan ve Türkiye gibi batı ülkelerinde geçici olarak çalışmak üzere "göçmen" statüsünde yoğun bir nüfus bulunmaktadır. Ülkenin çok uluslu demografik yapısının büyük bir kısmı coğrafi sınırların ve komşu ülkelerle olan ilişkilerin sonucudur. Özbekistan'ın bağımsızlığının ardından ulusal sınırlar ve etnik sorunlar ortaya çıkmıştır. Tacikistan (%0,2), Afganistan (%9) ve Kırgızistan (%0,7) gibi komşu ülkelerin hepsi yoğun bir Özbek nüfusa sahiptir. Ayrıca, kuzey Afganistan'da yaklaşık %0.3 Özbek nüfusu yaşamaktadır. Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde ise resmi olarak tanınan yaklaşık 10 bin Özbek etnik azınlığı bulunmaktadır (Yusupova, 2022, s.40).

Kervan yollarının geçtiği bölgelerin coğrafi koşulları, Hac mevsiminin sona ermesi, I. ve II. Dünya Savaşı gibi faktörler, Suudi Arabistan'da kalan ve daha sonra bölgeye gelen bir Özbek nüfusun oluşmasına neden olmuştur. Suudi Arabistan Hicaz bölgesindeki Özbek nüfusu, bölgenin en kalabalık nüfusunu oluşturur. Orta Asya'dan göç eden Özbek vatandaşlarının küçük bir yüzdesinin Ürdün'de yaşadığı da bilinmektedir. Ayrıca, Suudi Arabistan'ın Mekke, Medine, Taif ve Riyad gibi şehirlerinde binlerce Özbek yaşamaktadır (Yusupova, 2022, s.40).

1 Ocak 2020 itibarıyla, Özbekistan Cumhuriyeti'nin yerleşik nüfusu 33 milyon 22 bine ulaşmıştır. Yıl boyunca, Özbekistan'ın nüfusu 597 binden fazla artmıştır. Kentsel nüfus 16.805 milyon kişi (toplam nüfusun % 50,5'i), kırsal nüfus ise 16.449 milyondur

(% 49,5). Ülkenin nüfus yoğunluğu 1 kilometrekare başına 74,1 kişidir. En büyük nüfus yoğunluğu Andican (1 kilometrekare - 713,2 kişi), Fergana (544,8 kişi) ve Namangan (370 kişi) bölgelerinde ve en düşük yoğunluk ise Navoi (8,8 kişi) ve Karakalpakistan (11,2 kişi) bölgesindedir. Toplam yerleşik nüfusun % 30,3'ü çalışma yaşına gelmemiş olan çocuklar, % 59,5'i çalışma yaşında olanlar ve %10,2'si 50 yaş üzeri gruplardan oluşmaktadır. 2018 yılında 768,3 bin çocuk doğmuş olup bunların 400,9 bini erkek, 367,4 bini kızdır. Özbekistan'a yurtdışından daimi ikamet için gelenlerin sayısı 2849'dur, bunların % 28,1'i Tacikistan'dan, % 27,5'i Kazakistan'dan, % 24,1'i Rusya'dan, % 9,7'si Kırgızistan'dan ve % 10,6'sı diğer ülkelerdendir. Özbekistan'ı yurtdışında daimi ikamet etmek için terk edenlerin sayısı 19 bini aşkın insandan oluşmaktadır. Bunların % 47,2'si Rusya'ya, % 47,1'i Kazakistan'a, % 1,2'si ABD'ye, % 0,7'si İsrail'e, % 3,8'i diğer ülkelere gitmiştir. Yıl içinde gelenlerin sayısı 160 bin kişi (iç göç - 157,2 bin kişi, dış göç - 2,8 bin kişi) ve gidenler ise 176,2 bin kişidir (iç göç - 157,2 bin kişi, dış göç- 19 bin kişi). Göç dengesi 16,2 bin kişiye ulaşırken, 2017 yılına göre 2,4 bin kişi artmıştır (Yusupova, 2022, s.40).

Siyasi yapı açısından, Özbekistan, cumhuriyetçi bir devlet yapısına sahiptir. İslam Kerimov döneminde güçlü bir liderlik sergilenmiş ve siyasi muhalefete sıkı bir kontrol uygulanmıştır. Ancak, son yıllarda reform çabaları ve siyasi liberalleşme adımları görülmektedir. Özbekistan, komşu ülkelerle işbirliği yaparak bölgesel güvenliği ve istikrarı sağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda uluslararası toplumla ilişkilerini güçlendirmekte ve ekonomik entegrasyona önem vermektedir.

3.3.2. Ekonomik Yapısı

Özbekistan Cumhuriyeti, 1991'de bağımsızlık ilan etmesiyle birlikte yapısal reformlar, piyasa dönüşümleri, sosyal kurumlar, hisse senetleri, özelleştirme ve yatırım fonları, sigorta şirketleri ve bankacılık sistemi gibi önemli organizasyonlarla ekonomik yapıda güncellemeler yapmıştır. Piyasa mekanizmasının yasal çerçevesinin oluşturulmasıyla birlikte özel şirketlerin serbestleştirilmesi süreci başlamıştır. Özelleştirme, farklı yaklaşımlara ve özel mülkiyet stratejilerine sahip büyük şirketlerin oluşmasına yol açmıştır.

Özbekistan'da ekonomik faaliyetin büyümesi diğer BDT ülkelerine göre daha erken başlamış ve 1996'dan itibaren hızlanmıştır. Ekonomik faaliyetin hızı genellikle %3.5-4

seviyelerinde istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Yabancı şirketlerin doğal kaynak çıkarımını kolaylaştırmak için vergi muafiyeti gibi teşviklerden yararlandığı görülmektedir. Kimya endüstrisi, Özbekistan'ın Orta Asya'daki en güçlü endüstrilerinden biridir. Devlete ait anonim şirket "Uzchimprom", kimya endüstrisini birleştirerek üretim ve ihracatta istikrarlı bir artış kaydetmiştir. Özbekistan'ın enerji sistemi aynı zamanda Türkmenistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Güney Kazakistan'ın enerji sistemlerini de içermektedir. Ancak, sektörde fon ve yeni ekipman eksikliği gözlemlenmektedir. Tekstil üretimi, hafif sanayinin öncelikli sektörlerinden biridir. Özbekistan'ın pamuk işleme şirketleri, Almanya, İtalya, Güney Kore, Türkiye, ABD, Hindistan, İngiltere ve Avusturya gibi ülkelerden fon almaktadır. Özbekistan'ın ana endüstrileri arasında demir ve demir metalürjisi, bakır refrakter ve ısıya dayanıklı metallerin üretimi ile altın madenciliği bulunmaktadır. 1990'larda ekonomi alanında atılan yeni adımlar, bu endüstrilerin gelişimine olanak sağlamıştır (Küçük, 2020, s.22).

2000'li yıllara gelindiğinde Özbekistan ekonomisi olumlu yönde gelişmiştir. Ekonomik büyümenin temelleri, gaz, pamuk ve altın gibi ürünlerin ihracatının artmasıyla sağlanmıştır. Eğitim, sağlık ve hizmet sektörlerinde yeni iş alanları oluşturulmuştur. Ancak işsizlik sorunu hala devam etmektedir, özellikle çalışma çağındaki nüfusun artmasıyla birlikte daha da belirgin hale gelmiştir. Ayrıca, ekonomik sistemin yeniden yapılandırılması ve yeni üretim alanlarının yaratılması sürecinde mevsimlik veya geçici işçi çalıştırılması, işçi sayısında dalgalanmalara yol açmaktadır. İşgücü piyasasının ana sorunlarından biri, işgücü arzı ile işverenlerin mesleki gereklilikleri arasındaki uyumsuzluktur (Küçük, 2020, s.24).

Özbekistan, zengin doğal kaynaklardan, demografik potansiyelden ve güçlü bir ekonomiden yararlanarak insanî ve ekonomik kalkınma sağlamıştır. Ancak aşırı düzenlemeler, verimsiz devlet şirketleri, korumacılık politikaları ve düzenlemeye tabi olmayan döviz piyasalarına duyulan güvensizlik gibi unsurlar kırılganlık kaynağı oluşturmaktadır. İslam Kerimov'un liderliğindeki Özbekistan, ekonomiyi Sovyet tarzı merkezi planlamadan, piyasa ilkelerine dayalı sınırlı bir genişlemeye taşımak için stratejiler geliştirmiştir.

3.4. Askeri Yapısı

Bağımsızlığını kazanmasının ardından hızla Rusya'dan uzaklaşan Özbekistan, Rusya ile askeri işbirliğini azaltmış ve diğer dünya güçleriyle yakın ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. Rusya da bu boşluğu dolduracak bir politika izlemeye başlamıştır. Kerimov, Rusya'nın Sovyet hâkimiyetindeki bölgeleri fethetme çabalarına direnmiştir. Bu amaçla, Rusya ile yakın bağları olan bölgedeki önemli işbirliklerinden biri olan sınır savunma anlaşması "C.I.S." askıya alınmıştır. Ayrıca Rusya'nın Tacikistan'da bir askeri üs kurma girişimlerini eleştirmek için her fırsatı değerlendirmiştir.

Öte yandan, bağımsızlığın ön koşullarından biri olan askeri gücünü artırmak için askeri yapısını yeniden düzenlemiştir. Ayrıca Rusya'nın kendi üzerinde askeri üstünlük kazanmasına da engel olmuştur. Kerimov, Özbek ordusundaki eğitilmiş asker sayısını artırmaya çalışmıştır (Kara, 2021, s.156). Kerimov, yarı etkili bir askeri yapı oluşturulmasında da güçlü bir paya sahiptir. Bu gücün temelinde Özbekistan nüfusunun homojen yapısı yatmaktadır.

Bağımsızlıktan sonra Rusya, Özbekistan'a askeri yardım teklif etmiştir. Ancak Kerimov, bunu bağımsızlığa zarar vereceği gerekçesiyle reddetmiştir. Uluslararası arenada egemenliğini devirmeye niyetli radikal silahlı gruplarla mücadele etmek için güçlü bir orduya ihtiyaç olduğunu bilmektedir. Kerimov, ülkesinin "Özbek" yapısından yola çıkarak milli bir ordu kurmuştur. Askeri tatbikatlara ağırlık vermiş ve gerektiğinde dış tehditlere karşı büyük güçlerle işbirliği yapma yoluna gitmiştir. Bu nedenle dış politika konularında hiçbir güce kısmen de olsa taviz vermemiştir (Bodur, s. 195-210).

Kerimov, ordusunun ve ülkesinin tam bağımsızlığına yönelik her alanda önlemler almıştır. Bağımsızlığın ilk günlerinde uygulanması zor olan bu politika Kerimov tarafından başarıyla uygulanmıştır. Bunun bir göstergesi olarak Özbek Ordusu, Andican olayları sırasında etkili bir rol oynamıştır. Andican'daki olaylarda yaklaşık 500 kişi hayatını kaybetmiştir. Devlet yetkilileri, olaylarda yabancı güçlerin ve yabancı destekli radikal grupların da etkili olduğunu söylemiştir. Ancak isyanlar hızla bastırılmış olup oluşturulan bu etki ülkenin askeri unsurlarının gücünü kanıtlamıştır.

Özbekistan'ın dış ve askeri politika önlemlerinden biri de Tacikistan'da büyüyen radikal grupları bastırmak için uygulanan askeri operasyonlardır. Tacikistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra radikal gruplar için daha uygun koşullar sunmuştur.

Afganistan'ın da etkisiyle güçlenen bu gruplar, Tacikistan için büyük bir tehdit oluşturmıştır. Radikal gruplara taviz vermeyen Kerimov, Tacikistan ile olan sınırı nedeniyle tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Özbekistan, Rusya'dan ekonomik sorunlar dışında tamamen ayrılmaya çalışmıştır. Ancak bu tehdit karşısında Rusya ile işbirliği yapma kararı almıştır. Rusya da radikal eylemleri tehdit olarak algıladığı için bu işbirliği fikrini memnuniyetle karşılamıştır (Bıçakçı, 2008, s.13-19).

Özbekistan, milli ordusu ve ekonomi politikalarıyla bölgenin en güçlü devleti olma yolunda ilerlemektedir. Orta Asya'da terörün merkezi Fergana Vadisi'dir. Bu vadiye büyük bir Özbek nüfusu yaşamaktadır. ABD liderleri, Özbekistan'ı terörist faaliyetlerle mücadele etmek için en iyi bölgesel ortak olarak görmektedir. Ortak bir tehdide karşı Rusya ile ittifak bir adım daha ileri gitmiş ve 1998 "Ortak Savunma Anlaşması" ile sonuçlanmıştır (Kara, 2021, s. 135).

Kerimov'un ulusal güvenlik gibi konularda işbirliği yapmaktan, tavizsiz bir bağımsızlık politikası izlemekten ve giderek Rusya'dan uzaklaşmaktan çekinmediği söylenebilir. BDT etkisinin artırılmasına da karşı çıkan Kerimov, güvenlik sorununu çözmek için Rusya ile birlikte çalışmıştır.

Özbekistan'ın BDT'ye karşı aldığı tutum, Batılı güçlerin bölgeye müdahalesine tanık olduğumuz bir dönemde gerçekleşmiştir. Kerimov, dengeli bir politika izleyerek askeri alanda ABD'ye yaklaşmıştır. Özbekistan'ın ABD ile askeri ilişkileri 20. yüzyılın sonlarına doğru giderek güçlenmiştir. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra bu işbirliği daha da güçlenmiştir. Kerimov, 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'ye her türlü yardımı yapacağını beyan etmiştir (Ülkü, 2002, s.14).

Askeri bağlar hızla sağlamlaşmış ve saldırılardan bir hafta sonra Özbekistan, ABD'nin Afganistan'a saldırması için bir hava üssü açabileceğini duyurmuştur. Ayrıca ABD, askeri üs açacağını ve Taliban'a karşı askeri operasyon düzenleyeceğini ilan ederek teklife olumlu yanıt vermiştir (Bıçakçı, 2008, s.9). Kerimov'un 11 Eylül sonrası ABD ile bağlarını güçlendirmek istemesi tek taraflı bir hedef değildir. Bu nedenle Kerimov, Orta Asya'daki etki alanını genişletmek isteyen Rusya'ya, ABD'den askeri destek alarak büyük bir mesaj göndermiştir. Ayrıca ABD'nin Afganistan'da Taliban'a karşı savaşı, Taliban'ı tehdit olarak gören Özbekistan'ın da işine gelmiştir. Bu sayede Özbekistan

çoklu bir avantaj elde etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Özbekistan ile bir anlaşma imzaladıktan sonra Hanabad üssünü kullanmaya başlamıştır. Bunun karşılığında ABD Hükümeti Özbekistan'a 500 milyon dolarlık ekonomik yardımda bulunmuştur. Aynı zamanda ABD hükümeti, Özbekistan'daki demokrasi ve insan hakları ihlallerini görmezden gelmiştir. Tüm bunların sonucu olarak Özbekistan, yatırımcı çekmek için çaba sarf ederek uluslararası arenada kendisini ekonomi konusunda cazibe merkezi haline dönüştürecek atılımlar yapmayı planlamıştır. Kerimov, bu şekilde dış politikada ve orduda ekonomik avantajlar elde etmiş ve ülkesinin uluslararası prestijini yükseltmiştir (Abdurasulov, 2009, s.169).

Özbekistan'ın dış politikada Rusya'ya askeri olarak yabancılaşması ve ABD ile yakınlaşması, sadece BDT askeri uygulamalarına katılmayı reddetmek anlamına gelmemiştir. BDT, Rusya tarafından desteklenmiştir ve Rusya'nın Orta Asya'daki enerji kaynakları üzerindeki hâkimiyetini artırmaya da yardımcı olmaktadır. Özbekistan birçok alanda BDT'ye karşı çıkmıştır. Özbekistan, BDT ile ilişkileri nedeniyle 2002 yılında Batı ile ilişkilere ağırlık vermiş ve GUUAM (Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldova) adlı oluşuma katılmıştır. Kerimov'un ABD ile ilişkileri geliştirecek olan GUUAM ile bağlarını güçlendirmesi, Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını tehdit eden bir tepki almasına neden olmuştur. Rusya, CSTO'yu Türkistan coğrafyası içinde tasarlamış ve bölgedeki etkinliğini artırmak için bölge ülkelerini de dâhil etmeye çalışmıştır. Ancak Özbekistan'ın GUUAM'a dahil edilmesi, Rusya'ya bir mesaj olduğunu düşündürmüştür. Böylece BDT'de Rusya yanlısı ve Amerikan yanlısı iki grup ortaya çıkmıştır.

GUUAM örgütü güvenlik ve askeri konularda Batı'ya yönelmiştir. Kerimov da bu örgütün bir üyesi olarak dış politikadaki tutumunu göstermiştir. Bu örgüte katılan Kerimov, Rusya'nın bölgesel siyasetini etkilemiş ve değiştirmiştir. ABD, bölgedeki çıkarlarını korumak amacıyla GUUAM örgütüne mali ve askeri desteğini esirgememiştir. Ancak, 2005'ten sonra Kerimov kendisini ABD'den uzaklaştırma politikası izlemeye başlamıştır (Purtaş 2011, s.203). 2005'teki Andican olayı, Kerimov'un dış politikada farklı bir tutum benimsemesine neden olmuştur. Kerimov, Andican olayını egemenliğine bir saldırı olarak görmüş ve bu davada ABD'yi suçlamıştır.

Nisan 2005'te Andican olayının ardından Özbekistan, GUUAM örgütünden ayrılmasından ötürü örgüt GUAM'a dönmüştür. Bu durum, Rusya ile yakınlaşmanın bir başlangıcına işaret etmektedir. Kerimov, olayın ardından Rusya Devlet Başkanı Putin ile

bir araya gelmiş ve ‘‘Müttefik İlişkiler Anlaşması’’ imzalanmıştır. Bu anlaşma, Rusya'nın Özbekistan'ı askeri olarak savunmakla yükümlü olduğu bir saldırı durumunda geçerli olmaktadır. Bu durum, Özbekistan'ın dış politikasının 2005 yılından itibaren yeni bir dönüşüm geçirdiğini göstermektedir (Sarı ve Alpay, 2010, s.530).

Özbekistan, 1996 yılında Rusya ve Çin öncülüğünde kurulan Şangay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) 2001 yılında katılmıştır. Bu örgüt, bölgesel ve küresel konulardaki işbirliğini teşvik etmek, barış, güvenlik ve istikrarı sağlamak, uluslararası siyasi ve ekonomik düzeni geliştirmek gibi hedefleri kapsamaktadır. Özbekistan'ın ŞİÖ'ye katılması, bölgesel ve küresel güvenlik tehditlerine karşı Rusya ve Çin ile işbirliğini artırmasını sağlamıştır.

Rusya ile Özbekistan arasında imzalanan askeri anlaşmanın Rusya açısından avantajı, Özbekistan'ın jeopolitik konumundan faydalanabilecek olmasıdır. Putin, bu sebeple Özbekistan ile ilişkilere önem vermiştir. Rusya Başbakanı Fradkov'un Özbekistan'ı iki müttefik ülkenin ötesinde ilan etmesi de bu ilişkilerin önemini vurgulamaktadır. Ancak, Rusya ile Özbekistan arasındaki ilişkilerde dönemsel soğumalar yaşansa da askeri anlamda büyük değişimler gözlemlenmemiştir. Kerimov, CSTO askeri tatbikatlarına katılmamıştır. Bununla birlikte, bu dönemde ABD ile de önemli bir yakınlaşma gerçekleşmemiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE-ÖZBEKİSTAN ASKERİ İŞBİRLİĞİ

Tarihsel ve coğrafi bağlam, uluslararası ilişkilerde askeri işbirliğinin önemini ve stratejik değerini vurgulamaktadır. Türkiye ve Özbekistan gibi Orta Asya ve Orta Doğu'nun önemli aktörleri arasındaki askeri işbirliği, bölgesel istikrarın korunması, terörle mücadele, sınırların güvenliği gibi konularda kritik bir rol oynamaktadır. Bu başlık altında, Türkiye-Özbekistan askeri işbirliğinin mevcut durumu, geçmişe dayalı temelleri ve gelecekteki perspektifleri incelenerek, her iki ülkenin ulusal çıkarlarına nasıl hizmet ettiği anlatılacaktır.

Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliği, ortak tarih ve kültürel bağlar üzerine kurulmuştur. İki ülkenin de Türk dünyasının önemli temsilcileri olması, tarih boyunca benzer zorluklarla karşılaşmış olmaları ve benzer değerleri paylaşmaları, işbirliğini güçlendiren etmenlerdir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği'nin etkisi altında olan Özbekistan ve Türkiye, bağımsızlık ve özgürlük mücadelelerinde birbirlerine destek olmuşlardır. Bu dönemdeki dayanışma, günümüzde de askeri işbirliğinin temelini oluşturmuştur.

Türkiye-Özbekistan askeri işbirliği, terörle mücadele ve bölgesel istikrarın korunması gibi güncel konularda da önemli bir rol oynamaktadır. Her iki ülke de bölgesel terör tehditleri ile karşı karşıya olduğundan, istihbarat paylaşımı, eğitim programları ve ortak tatbikatlar gibi faaliyetler yoluyla işbirliği yapmaktadırlar. Bu sayede, terörist grupların sınır ötesi hareketleri engellenmekte ve bölgesel istikrar sağlanmaktadır.

Günümüzde, Türkiye-Özbekistan askeri işbirliğinin odak noktası savunma sanayi işbirliği ve teknoloji transferine kaymaktadır. Her iki ülke, savunma sanayi alanında önemli adımlar atmış ve yerli kapasitelerini geliştirmiştir. Bu nedenle, ortak projeler yoluyla savunma teknolojilerinin paylaşımı ve transferi, her iki ülkenin de ulusal savunma yeteneklerini güçlendirmektedir.

Türkiye-Özbekistan askeri işbirliği, ortak tarih, güncel güvenlik zorlukları ve gelecek perspektifleri temelinde sağlam bir temele oturmuştur. İki ülkenin ulusal çıkarlarına hizmet eden bu işbirliği, bölgesel istikrarın korunması, terörle mücadele ve savunma

kapasitelerinin artırılması gibi alanlarda olumlu sonuçlar doğurmuştur. Gelecekteki işbirliği projeleri ve savunma sanayi paylaşımları, her iki ülkenin güvenliği ve istikrarı için yeni fırsatlar sunmaktadır.

4.1. Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları

Türkiye, büyük bir dünya gücü olmamasına rağmen, yalnızca Boğazlar bölgesini kontrol etmekle kalmaz, aynı zamanda Balkanlar'dan Orta Doğu'ya, Kafkasya'dan Basra Körfezi'ne kadar geniş bir alanda ulaşım yollarının kavşağında yer almakta ve Batı'nın hidrokarbon erişimini sağlamaktadır. Enerji kaynakları kendi stratejik değerini taşır, sürdürülebilirliğini sağlar ve ortalama ülkelerden daha geniş bir hareket alanı sunar. Ancak Türkiye uzun yıllardır bölgesel ve uluslararası siyasetteki konumunu ve etkisini yansıtmayan bir ulusal güvenlik anlayışıyla karşı karşıyadır. Aynı zamanda Türkiye, güvenlik kavramının sosyo-politik düzeyde baskın olduğu, kayıtsız devlet politikalarının güvenlik terimleriyle kamuoyunda kabul gördüğü ve eleştirilere karşı bir savunma aracı olarak kullanıldığı bir ülkedir. Özellikle Türkiye'de sosyal gelişme ve diğer tüm hususların önüne geçen sağlam bir güvenlik kültürü ile belirginleşmektedir. Genel olarak, Türk toplumu tarihsel olarak belirli bir güvenlik tanımına odaklanmıştır.

Türkiye'nin güvenlik anlayışı, büyük ölçüde ulusal çıkarlarını ve bunların pozisyonunu belirleme ve savunma konusundaki belirli bir yetersizliği yansıtan ve zorlu güvenlik sorunlarına yol açan tarihi deneyimlerden etkilenmektedir. Ayrıca ulusal güvenlik meselelerine ve güvenlik kavramının evrimine odaklanma, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) ülkenin uzun vadeli siyasi geleneği içinde ve toplumla beraber oynadığı role dikkat çeker. Güvenlik, Türkiye'de geleneksel olarak "tehlikeden korunma veya tehlikeye karşı savunma" olarak tanımlanır ve "meşru müdafaa" kavramının üç boyutlu bir yönü ile ilişkilendirilir. Bu üç boyut resmi kaynaklarda "toplum yaşamının devamı, toprak bütünlüğünün korunması ve ulusal kimliğin korunması" olarak ifade edilmektedir. Ulusal kimlik tanımına ek olarak, bu kavram askeri güvenliği öne çıkarmakta ve ciddi tehditlere karşı caydırma veya savunma amacıyla askeri yeteneklere odaklanmaktadır. 20. yüzyılın başlıca etnik ve dini bağları, değişen siyasi meşruiyet koşulları ve ekonomik fırsatların ve çevresel kaygıların değişen doğasına işaret etmektedir.

Her toplum gibi Türkiye'nin de dış ve iç güvenlik politikası belirli bir tarihsel ve kültürel bağlamda geliştirilmiş ve şekillendirilmiştir. Türkiye genel olarak, güvenliğin sosyal ve siyasal gelişimde kilit bir rol oynadığı bir ülke olarak kabul edilir. Türk toplumu her şeyden önce güvenlik kültürü ile karakterize edilmiştir. Bu çerçevede, Türkiye Cumhuriyeti ve toplumu, tarihsel deneyimlerle şekillenen belirli bir güvenlik tanımının ürünüdür. Başka bir bakış açısından, coğrafi özelliklerin uzun süreçler boyunca yavaşça geliştiği, tüm toplumların tarihsel gelişimindeki en temel etken olduğu unutulmamalıdır. Türkiye'nin benzersiz bir jeopolitik konumda olması, coğrafyanın güvenlik kültürü üzerindeki etkisini daha da artırmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin dış ve iç güvenlik politikasını yönlendiren güvenlik kültürü ve altında yatan güvenlik sorunlarının algısı, temel olarak iki ana eksenle incelenebilir: tarihsel bağlam ve coğrafi faktör.

Türkiye, sadece büyük bir dünya gücü olmamasına rağmen, Boğazlar bölgesini kontrol etmekle kalmayıp aynı zamanda Balkanlar'dan Orta Doğu'ya, Kafkasya'dan Basra Körfezi'ne kadar geniş bir alanda ulaşım yollarının kavşağında yer alması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin coğrafi merkezini ele geçirmiştir. Bu nedenle tarihsel olarak Türkiye'nin komşuları ve müttefikleriyle ilişkileri üzerinde tarihin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin mevcut dış ve güvenlik politikası, tarihsel ve kültürel bağlamın öznel bağlantıları ve köklü etkileri bağlamında yorumlanmaktadır. Türkiye'nin güvenlik algıları, devlet yönetimindeki köklü gelenekler ve ülkenin bekası gibi unsurlarla şekillenmiştir. Ancak bu tarihsel mirasın olumlu yönleri kadar alınan derslere dayalı dış ve güvenlik politikaları da uzun yıllar süren deneyimler üzerine inşa edilmiştir (Aydın, 2014, s.139).

Ayrıca Türkiye'nin tarihsel süreçte yaşadığı komşu ülkelerle çatışmalar, ulusal imaj sorunları ve Birinci Dünya Savaşı sonrası tekrar tekrar tehdit edilen işgal tehlikesinden kaynaklanan "güvensizlik sendromu" gibi unsurlar da mevcut politikalarını etkilemektedir. Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan çıkıp merkezi coğrafi konumunu yeniden kazanmasına rağmen, yeni devlet daha çok ulus-devlet olarak inşa edilmiştir. Bu seçimle başlayan homojen toplumsal yapıya ulaşma dürtüsü, çeşitli kimlik ve uyum sorunlarına yol açmıştır (Aktaş, 2011, s.62).

Ayrıca eski rejime karşı savaşan, geçmişle bağlarını koparan ve Türk milleti temelinde yeni erdemler yaratan kurucu liderlerin çabaları, bazı temel özelliklerin yeni devlete devredilmesini sağlasa da imparatorluğun mirasının tamamen ortadan kalkmadığını

söylemek yerinde olacaktır. Ayrıca Osmanlı'dan kalan başka bir miras olan Türkiye'nin çok etnikli ve çok dinli yapısı, kimlik sorunlarına dayalı zorlukların devlet yönetiminde ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun devralınmasına dair şüphe ve korkular, Türkiye'nin azınlıklara yönelik politikalarını etkilemiş ve ulusal azınlıkların haklarını ve hatta varlıklarını sorgulama eğilimi doğurmuştur. Türkiye'nin güvenliği bağlamında, Osmanlı geçmişinin komşularıyla ilişkileri üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Uzun süren Osmanlı hâkimiyeti sonrasında Türkiye'nin modern bir devlet olarak varis olduğu duygusu, bu bölgelerin halklarının isyan ettiği bir milletin temsilcisi olarak üstünlük hissi yaratmıştır. Bu durum, Türkiye'nin komşularıyla bazen zorlu ilişkilerinde veya Rusya gibi kuzey komşusuna yönelik güvensizlik politikasında görülebilmektedir (Bakan, 2007, s.58).

Türk güvenlik kültürünü etkileyen tarihsel faktörlerden biri de Batılılaşma anlayışıdır. 18. yüzyılda başlayan Batılılaşma hareketi, Türkiye'nin Batı yanlısı politikasını tetiklemiş ve güvenlik politikasına liberal ve uluslararası unsurların girmesine yol açmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batı'daki yerleşik güvenlik kurumlarındaki rolü, Batılı kimliğinin tanınmasını sağlamıştır. Ayrıca, bu kurumlar güvenlik endişelerini ve çıkarlarını ifade etme konusunda etkili platformlar olmuştur ve bu da Türkiye için güvenlik politikasının temel bir parçası haline gelmektedir (Aydın, 2014, s.72).

Türkiye'nin Karadeniz-Akdeniz güzergâhını kontrol etmesi, hem güçlü hem de zayıf bir noktayı ihtiva etmektedir. İstanbul ve Boğaziçi, 500 yıl boyunca Osmanlılar'a ve hatta onlardan daha eskiye bakılacak olursa Doğu Roma İmparatorluğu'nun Balkanlar'dan Orta Avrupa, Karadeniz, Ege, Akdeniz, Mezopotamya ve Arabistan'a uzanan geniş coğrafyanın kontrolünü ele geçirmesine üs olarak hizmet etmiştir. Aynı şekilde, Kuzey Afrika da Türkiye'nin bel kemiğini oluşturmuş ve etkinliği daha sınırlı olmakla birlikte Türkiye'ye geniş bir faaliyet alanı sunmuştur. Bu bağlamda Boğazların mülkiyeti de Türkiye'nin, Rusya ve muadili devletler karşısında etkinliğini artırmıştır. Rusya, bölgeyi kontrol eden güçlerin Akdeniz'e bağımsız ve engelsiz girişine büyük önem verirken, Boğazların kontrolü 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ve Rusya arasında sürekli bir mücadele konusu olmuştur (Aktaş, 2011, s.68).

Boğazların kontrolü, 19. yüzyılda Avrupa diplomasisinin önemli bir endişesi haline gelmiştir. Yüzyılın ikinci yarısında, “askeri olarak zayıf, ekonomik olarak iflas etmiş ve siyasi olarak etkisiz” olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin kaderi küresel güç dengelerinde önemli bir unsur haline gelmiştir. Ve ardından Avusturya-Macaristan, Fransa ve İngiltere gibi güçlerin Türk Boğazlar'ı üzerindeki üstünlük mücadelesi bir yüzyıl daha devam etmiştir. Türkiye'nin coğrafi güvensizliği, farklı rejimlere, ideolojilere ve hedeflere sahip birçok komşu ülkeye sahip olmakla da yakından bağlantılıdır. Bir ülkenin sınırları, komşularının sayısına ve özelliklerine göre bir güç ve güvensizlik unsuru olabilir. Türkiye'nin bu konudaki güvensizliğinin temel nedenlerinden biri, komşu ülkelerin sayısı ve nitelikleridir (Aktaş, 2011, s.83).

Örneğin, istikrarsızlığın uzun yıllardır var olduğu Ortadoğu çarpıcı bir örnektir. Türkiye'nin güvenlik politikası, uzun yıllardır bölgedeki statükoyu koruma odaklı olduğundan, istikrarı bozan unsurlar Türkiye için bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır. Arap-İsrail savaşları, Filistin sorunu, Lübnan İç Savaşı, Süveyş Krizi, İran Devrimi, İran-Irak Savaşı, Körfez Savaşı ve son dönemde Irak ve Suudi Arabistan'ın işgali gibi gerilimler doğrudan Türkiye'nin güvenlik bölgesinde yaşanmıştır. Bu nedenle, NATO gibi çok uluslu platformlarda yer almak, Türkiye'nin istikrarsız bir bölgede önemli bir güvenlik halkası olduğunu göstermektedir.

Ancak Türkiye'nin coğrafi konumunun avantajları da göz ardı edilmemelidir. Soğuk Savaş döneminde, özellikle Sovyetler'in gözlerini çevirdiği bir stratejik konuma sahip olan Türkiye, Batı'nın (özellikle ABD'nin) güvenlik şemsiyesi altındaki desteğine tabi kılınmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bu durum önemli ölçüde değişmiş ve Türkiye, kendini artık güvende hissetmeyen birkaç ülkeden biri haline gelmiştir. Sovyetler'in çöküşü, Türkiye için büyük bir güvenlik sorununu ortadan kaldırmış, ancak bu çöküntü beraberinde yeni sorunların doğmasına da yol açmıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrasında da Türkiye'nin stratejik konumu, dünyanın dikkatini Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu gibi yeni çatışma bölgelerine çeken bir unsur olarak önemini sürdürmüştür (Aydın, 2014, s.90).

Karar vericilerin dünyayı algılama ve şekillendirme biçimleri, uluslararası sahnede çeşitli hükümet ve hükümet dışı aktörlerle etkileşim yoluyla sürekli değişmektedir. Bu algı sonucunda riskler, tehditler ve fırsatlar belirlenerek yol haritaları oluşturulmakta, güvenlik ve savunma politikaları oluşturulmakta ve gerektiğinde güncellenmektedir.

Türkiye'de güvenlik ve savunma politikasını şekillendiren karar vericiler zaman içinde değişmiş ve liderin, yani Cumhurbaşkanı'nın, önemi 1923'ten Soğuk Savaş'ın başlangıcına kadar olan süreçte görülmüştür. Dışişleri Bakanlığı'nın bu sürece katılımı ise ilk olarak Soğuk Savaş sırasında artmıştır ve 1960 darbesinin ardından sivil askerlerden oluşan bir Milli Güvenlik Kurulu kurulmuş ve Milli Güvenlik Komisyonu ile bir milli güvenlik programı üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bu kurum bünyesinde geliştirilen politika belgesi uzun bir geleneğe sahiptir. AB'ye uyum sürecinde ise program, Cumhurbaşkanları tarafından belirlenen ve yönetilen MGK'nin askerden arındırılmasıyla yetkileri azaltılmış ve nihayet Türkiye'deki siyasi dönüşümle birlikte Cumhurbaşkanlığının siyasi güvenliğin daha otoriter bir aktörü haline gelmesiyle sonuçlanmıştır. İMG, Genelkurmay Başkanları ve Milli İstihbarat Teşkilatı Cumhurbaşkanlığı'na rapor vermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 'BEN' i inşası, yeni kurulan devletin başlangıçta kırılğan bir "statüko" olarak başlamasından kaynaklanmış ve devlet güçlendikçe kendisine sunulan çeşitli imkanlar çerçevesinde bir 'aktör' haline gelmiştir. 2000 yılına gelindiğinde ise çok kutuplu uluslararası ortam içinde Türkiye'nin içsel devlet yapılandırmasının konsolidasyonu ve komünizme karşı mücadele öncelikleri kapsamında güvenlik gündemine alınmayan "Afro-Avrasya" coğrafyası, esasen "proaktif" ve "vizyoner" bir şekilde güvenlik açısından yeniden tanımlanmıştır.

Türkiye'nin ilk yıllarında askeri tehditlere karşı sınırları koruma amacıyla dar bir platform üzerine inşa edilse de bu tanım zamanla çeşitli iç ve dış gelişmelere bağlı olarak evrim geçirmiştir. Örneğin, sol hareketler, ayrılıkçılık ve gericilik gibi iç tehditler; Emperyalist güçler, Sovyetler Birliği ve Yunanistan, Suriye, Irak ve İslam Devleti gibi diğer Dış aktörlere dönüşmüştür. Bu bağlamda ağırlıklı olarak sınır koruma amacıyla kullanılan konvansiyonel üretim yelpazesi zamanla genişlemiş ve asayişin sağlanması ve terörle mücadelede kullanılan malzeme ve teçhizatı da içerecek şekilde genişlemiştir. Savunma sanayinde araştırma-geliştirme ve modern teknolojilerin yanı sıra uzaktan kumanda sistemleri, elektronik harp ve entegre harp gibi ürünlerin devreye girmesiyle bölgesel çatışmalardan kaynaklanan hibrit tehditlerin etkisiz hale getirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu süreçte "yerli ve milli" olma çabasına verilen önem, özellikle ABD gibi çeşitli tedarikçilerle yaşanan gerilimlerin yarattığı sorunlar nedeniyle artmıştır (Dursun, 2008, s.73).

Bilgi teknolojileri çağında hemen hemen her şeyin ulaşılabilir olduğu bir dönemde, hassas ulusal güvenlik bilgilerinin korunması bağlamında "evde ve ülkenin dört bir yanında" olma ihtiyacı daha da belirgin hale gelmiştir. Savunma sanayi ürünlerinde kullanılan 3. parti yazılımların nihai kontrolünün ciddi bir sorun olarak görülmesi, Türk Savunma Sanayisinin gelişiminde önemli bir faktör olmuştur. Türk Savunma Sanayisi, 1980'li yıllarda kurulan kurum ve projelerle başlayan hazır sipariştan, ortak üretim ve nihayet yerli üretime yönelik bir gelişim göstermiştir. 2000'li yıllarda özel sektörün de dâhil olmasıyla bu gelişim hızlanmış ve 2020 yılında yedi önemli savunma şirketi (ASELSAN, TUSAŞ, STM, BMC, ROKETSAN, FNSS ve HAVELSAN) Türk Savunma Sanayisini oluşturmuştur. Bu şirketler, ortak savunma imalat projelerine Yüklenici ve ya Ana Tedarikçi olarak katılmış, kara, deniz ve hava savunma ürünlerini geliştirip üreterek ihraç edebilir hale gelmiştir (Dursun, 2008, s.69).

Türkiye'nin savunma sanayisindeki dönüşüm, askeri yetenek ve becerilerin geliştirilmesi yoluyla sadece ulusal güvenliği güçlendirmekle kalmayarak; aynı zamanda ülke ekonomisine de olumlu etki eder bir hale gelebilmiştir. Savunma şirketlerinin kurulması ve sürdürülmesi; cari açığın azaltılması ve ihracat yoluyla döviz girişinin sağlanması durumunda istihdama da olumlu katkı sağlamaktadır. Savunma sanayisinin sivil odaklı ticari ve ticari olmayan faaliyetleri aynı zamanda ülkenin bekasına da katkı sağlamaktadır. Geçtiğimiz dönemde muhtemelen en ciddi güvenlik sorunu olan COVID-19 salgını döneminde, ASELSAN, ROKETSAN, MKEK, Elektroland Defence gibi savunma sanayi firmaları bazen Arçelik gibi sivil firmalarla iş birliği yaparak üretim gerçekleştirmektedirler. Maskeler, eldivenler, solunum cihazları, biyolojik müdahale robotları ve tıbbi cihazlar için yedek parçalar gibi ürünler, savunma şirketlerinin gelişen güvenlik ortamında üstlendiği kritik rolü vurgulamaktadır.

4.2. Özbekistan'ın Güvenlik Algılamaları

1990'ların başında, Özbekistan'ın Orta Asya dışındaki güvenlik politikası, komşu devletlerle benzer hedefleri içeren bir politikaya dönüşmüştür. Ancak bölgesel gerçekler göz önüne alındığında, bu politikanın somut bir yanıtı bulunmamaktadır (Wood, 2005, s.220). Özbekistan, diğer Orta Asya ülkeleriyle rekabet içinde olarak bölgesel bir hegemon olma çabasıdadır. Özbekistan, güçlü bir orduya, diğer Orta Asya ülkeleriyle ortak sınırlara ve homojen bir nüfusa sahiptir. Ancak, Özbekistan, büyük güçlerle ittifak kurmanın, bölgesel bir hegemon olarak konumunu güçlendireceğine inanmaktadır

(Sanchez, 2011, s.2). Büyük bir Sünni nüfusu olan Özbekistan, terör, ayrılıkçı hareketler ve radikalizm gibi üç tehlikeyi, Orta Asya bölgesindeki güvenlik öncelikleri arasına koymuştur. Özellikle Özbekistan'da, yukarıdaki üç tehdit türüyle mücadele dengeyi bozmuş ve zamanla baskıcı bir yönetim biçimine dönüşmüştür.

Tablo 1

Özbekistan Hakkında Genel Bilgiler

Resmi Adı	:Özbekistan Cumhuriyeti
Yönetim Biçimi	: Cumhuriyet
Resmi Dili	: Özbekçe
Başkenti	: Taşkent
Yüz ölçümü	:447.400km ²
Nüfusu	:33.022.000 (%85Özbek, %15 Tacik ve diğer etnik unsurlardan oluşmaktadır).
Para Birimi	: Sum
Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	: ŞİÖ, AGİT

(“<https://www.bilgiustam.com/ozbekistan/>” adresinden alınmıştır. E.T. 30.09.2023)

Özbekistan, Batı tarafından insan hakları ihlallerinin yüksek olduğu bir ülke olarak görülmektedir (Bishku, 2012, s.927). Özbekistan'ın benimsediği temel ilke olarak büyük güçlerle ittifak, Andican'daki olaylarla bağlantılı olarak bazı büyük güçlere karşı düşmanca bir tutuma dönüşmüştür. Andican'daki olaylardan önce, sırasında ve sonrasında, Rusya Federasyonu ile Kerimov arasındaki ilişkiler hayati önem taşımaktaydı. Zira Kasım 2003'te Gürcistan'ın Güller Devrimi ve Mart 2004'te Kırgızistan'ın Lale Devrimi gibi olaylar, Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Devletleri ile ilişkilerini güçlendirmek ve bölgedeki etkinliğini artırmak için gösterdiği çabanın bir parçasıydı.

Özbekistan'da sivil protestolar, 12 Mayıs 2005'te Andican şehir merkezinde bir miting ile başladı. Orada toplanan insanlar, 13 Mayıs 2005 tarihine kadar protesto etmeye devam

ettiler. Andican şehir merkezindeki protestocular, 14 Mayıs 2005'te onlara katılan rejim karşıtları tarafından Andican hapishanesine götürüldüler. Andican hapishanesindeki tutsaklar serbest bırakıldıktan sonra çıkan çatışmalarda birçok kişi hayatını kaybetti. Olaylar, özel kuvvetler ve Rusya Federasyonu'nun yerel kuvvetleri tarafından kontrol altına alındı.

Özbekistan Devleti, bu olayları ‘‘Hizbut Tahrir’’ örgütünün sorumluluğuna atadı. Andican olaylarından sonra, Özbekistan'ın ABD ve Batı ile ilişkileri bozuldu. Batı'nın insan hakları konusundaki vurgusu, Özbekistan'ın Batı ve ABD ile ilişkilerini olumsuz etkiledi. Amerika Birleşik Devletleri için bu olay, Özbekistan'daki K2 üssünün kapanmasına neden oldu. Andican olaylarından sonra Rusya Federasyonu, bölgeye yeniden dâhil oldu (Heathershaw, 2007, s.131). Özbekistan, bu dönemde Çin ve Rusya'dan açık destek aldı. Rusya ve Çin, 5 Temmuz 2005 tarihli Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) bildirisi ile Özbekistan'ın Andican olaylarındaki pozisyonunu desteklediler (Pop, 2009, s.289). Bu destek sebebiyle Kerimov, Rus-Çin eksenine dönüş yapmıştır.

Özbekistan, 1999 yılında ayrıldığı bölgesel güvenlik örgütü CSTO'ya Haziran 2006'da tekrar üye oldu. Ancak, Rusya-Çin eksenine dönmesi ve CSTO'ya yeniden katılmasıyla birlikte, CSTO'nun bölgesel eksenine egemen olan Rusya'nın politikalarına karşı çıkmaya da devam etti. Bu bağlamda, Kırgızistan'ın güneyinde Özbekistan sınırına yakın bir yerde CSTO himayesinde bir Rus üssünün kurulmasına karşı çıktı. Nihayetinde 20 Haziran 2012'de Özbekistan CSTO'dan tekrar çekildi (Matusaik, 2012, s.27).

Özbekistan, Rusya-Çin eksenine katıldığında, dış politikasını Rusya'ya yönelik olarak yeniden düzenlemek her iki taraf için de kolay olmadı. Özbekistan'ın ABD ve Avrupa ile ilişkilerinin bozulması hem Rusya hem de komşu ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmasına yol açtı (Koch, 2009, s.172). 2008 yılında AB ve ABD ile ilişkiler yeniden olumlu seyretmeye başladı. Özellikle ABD Orta ve Güney Asya Müsteşarı Richard Boucher, AGİT Başkanı Alexander Stubb ve Fransız arabulucu Jean-Paul Delevoye'nin 4 Haziran 2008'de Özbekistan'a yaptığı ziyaret, gelecekteki ilişkilerin güvenliği açısından bir dönüm noktası olmuştur. Taraflar, hassas insan hakları konusuna değinmeyerek toplantıyı bölgesel güvenlik ve ekonomik işbirliği üzerine odaklamıştır (Koch, 2009, s.174). Bu görüşmenin ardından, Özbekistan, Andican olaylarına rağmen AB, ABD ve NATO ile ilişkilerini daha da geliştirmeye karar vermiştir. 27 Ekim 2009'da AB, 2005'teki konvansiyonel silah ambargosu dâhil olmak üzere birçok yaptırımını kaldırdı ve

ayrıca AB, Özbek liderlere yönelik vize yaptırımlarını sona erdirdi (Naumkin, 2013, s.12).

Özbekistan'ın Orta Asya ülkeleri ile ilişkileri, özellikle Tacikistan ve Kırgızistan ile ilişkiler, genellikle su, sınırlar ve uyuşturucu kaçakçılığı etrafında şekillenmektedir. Kerimov döneminde Özbekistan ile diğer Orta Asya devletleri arasındaki ilişkilerin ana eğilimi işbirliği değil, çatışma olmuştur (Malashenko, 2013, s.4). Özbekistan'ın Afganistan'a yönelik güvenlik yaklaşımı, bu ilişkilerin ikili olarak yürütülmesini zorunlu kılmaktadır. Özbekistan, ortak güvenlik alanında komşularıyla ikili bağlarını sürdürmeyi tercih ederken bölgesel çözümler üzerinde işbirliği yapmayı reddetmektedir. Özbekistan, uluslararası platformlarda işbirliğinden kaçınmayı tercih eder. Afganistan'ın güvenliği konusunda 2011'deki İstanbul Toplantısı gibi örneklerde, Özbekistan diğer ülkelerden farklı olarak belgeyi imzalamayı reddetti ve iyi niyet beyanı sürecini kısıtladı (Krambs, 2012, s.61).

Kerimov'un 2016'daki ölümü, Özbekistan'ın dış politikasında bir dönüm noktası yaratmıştır. Mirziyoyev'in iktidara gelmesiyle birlikte Özbekistan'ın dış politikası değişti. 2017-2021 Eylem Stratejisi, Özbek dış politikasının öncelikli alanlarını belirledi. Bu dönemde bölge ülkeleri ile dostane ilişkiler kuruldu. Özbekistan'ın yeni hükümeti ile Tacikistan Hükümeti arasındaki görüşmelerin ardından 10 Şubat 2017'de, 1992'den bu yana gerçekleşmeyen ortak uçuşlar başlatıldı. 2017'den sonra Özbekistan'ın temel siyasi yaklaşımı, siyasi bir bloğa katılmamak ve yabancı askeri üs ve tesisleri yurt içine yerleştirmemek olarak belirlendi. Aynı zamanda hükümet, askerlerinin yurt dışında barışı koruma operasyonlarına katılmasını engellemek ve her türlü çatışmanın barışçıl yollarla çözülmesine yardımcı olmak amacıyla yoğun çaba göstermiştir. Başka bir deyişle, Özbekistan bağımsızlığını koruyarak barış, ilerleme ve refah için tüm ortaklarla işbirliğini genişletme amacını taşımaktadır. Özbekistan'ın ana dış politika hedefi, 2017-2021 Eylem Stratejisinin beş öncelikli alanını etkili bir şekilde uygulamaktır. Bu bağlamda Özbekistan'ın en önemli dış politika önceliği Orta Asya'dır. Özbekistan'ın Orta Asya politikası, bölgede barış ve istikrarı sağlayarak kilit güvenlik sorunlarını çözmeyi, ayrıca Afganistan'daki durumu da ele almayı amaçlamaktadır (Özbekistan Dışişleri Bakanlığı, 2019).

Özbekistan Devlet Başkanı, aynı zamanda Özbekistan Silahlı Kuvvetleri'nin Başkomutanıdır. Silahlı kuvvetlerin idari ve operasyonel kontrolü Milli Savunma

Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'na aittir. İçişleri Bakanlığı ve Hudut Muhafaza birimleri de silahlı kuvvetlerin komutasından sorumludur (BMI, 2013, s.30). Özbekistan, Afgan siyasetinde yapısal bir rolü olan General Dostum'u desteklemektedir.

4.3. Türkiye ve Özbekistan Arasında Mevcut Askeri İşbirliği

Cumhurbaşkanı İslam, 1991'de Özbekistan'ın Türkiye'ye ilk üst düzey resmi ziyaretini gerçekleştirdi (DİB, 1992, 59). Bu ziyaretin ardından taraflar arasında çeşitli alanlarda çok sayıda karşılıklı görüşme olmasına rağmen askeri temsilcilerin ilk toplantısı, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güneş'in 14-19 Mart 1993 tarihlerinde Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a yaptığı ziyaretin uygulanması oldu (DİB, 1994, 45). Özbekistan Savunma Bakanı Tümgeneral Rüstem Ahmedov, Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı'na (IDEF-95) katılmak üzere 19-21 Eylül 1995 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etti (DİB, 1996, 7).

Türkiye ile Özbekistan arasında 15 Temmuz 1992'de Ankara'da "Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması" imzalandı. Bu anlaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 2 Aralık 1993 tarihinde kabul edilmiş ve 10 Aralık 1993 tarihinde Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete 12/1993). Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 7-9 Mayıs 1996 tarihlerinde Özbekistan'a resmi bir ziyarette bulundu (DİB, 1997, 4). Bu ziyaret sırasında iki ülke arasında "Dostluk ve Ebedi İşbirliği Anlaşması" 8 Mayıs 1996'da Taşkent'te imzalandı. Yukarıdaki anlaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 15 Mayıs 1997'de kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1997'de yayımlanmıştır (Resmi Gazete Mayıs 1997).

Özbekistan ile Türkiye arasında çeşitli alanlarda yakın bağlar bulunsa da, savunma işbirliği 1995-2017 döneminde durgun bir gelişme göstermiştir. Özbekistan ve Türkiye'nin 1995 yılındaki son savunma ziyaretinin ardından, 2017 yılında Savunma Bakanları düzeyinde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiş, askeri işbirliğinin yeniden başlatılması için çalışmalar yapılmış ve bazı anlaşmalar hızla imzalanmıştır.

Türkiye ile Özbekistan arasında "Terörizmle Mücadelede Uluslararası İşbirliği Anlaşması" 19 Aralık 2003 tarihinde Taşkent'te imzalandı. Sözleşme, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 30 Haziran 2004 tarihinde kabul ettiği ve 6 Temmuz 2004 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanarak kabul edilmiş ve TBMM'de onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete 07/06/2004).

Özbekistan Savunma Bakanı Kabul Berdiyev, 26 Şubat-2 Mart 2017 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret ederek Milli Savunma Bakanı Fikri Işık ve Türk Savunma Sanayi Şirketi ile görüşmelerde bulundu (DİB, Mart 2017). Milli Savunma Bakanı Nurettin Canikli, 25-27 Temmuz 2017 tarihlerinde Özbekistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Bakan Canikli, bu ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev ve Kabil Savunma Bakanı Berdiyev ile bir araya geldi (DİB, Ağustos 2017).

Bakan Canikli'nin 26 Temmuz 2017'de Taşkent'e yaptığı ziyarette iki ülke arasında “Askeri Eğitim Alanında İşbirliği Protokolü” imzalandı. Söz konusu protokol, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 14 Nisan 2020 tarih ve 31099 sayılı Resmî Gazete’ de (14 Nisan 2020 tarihli Resmi Gazete) yayımlanarak 7 Nisan 2020 tarihinde kabul edilmiş ve TBMM Kararnamesi ile onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 3 Temmuz 2020).

2018 yılında iki devletin Savunma Bakanları arasında imzalanan protokolde Özbek subaylarının Türkiye’de eğitim alması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Kazakistan’da kurulan ASELSAN ENGINEERING’in ardından Özbekistan’da da böyle bir oluşum sağlanması için Türkiye Nurol Makine ile Özbekistan UzAuto arasında 1000 adet EJDER YALÇIN 4X4 ZIRHLI MUHAREBE ARACI’nın Özbekistan’da üretilmesi kararlaştırılmıştır.

2020 yılında Taşkent ile Ankara arasında Askeri Mali İş Birliği Anlaşması ve Nakdi Yardım Uygulama Protokolü imzalandı. Askeri mali işbirliğine ilişkin olan bu anlaşma ve iki ülke arasında işbirliği alanında parasal yardımın uygulanmasına ilişkin olan protokol bünyesinde, askeri personelin askeri eğitim ve bilim alanında yetiştirilmesinin yanı sıra askeri birliklerin eğitim planına ilişkin yönetmelikler bulunmaktadır. Yukarıda belirtilen işbirliği kapsamında, her iki taraftaki uzmanlar arasında çeşitli faaliyet alanlarında deneyim ve bilgi alışverişi gibi faaliyetler yer almaktadır. Her iki ülke Savunma Bakanlarının düzenli toplantıları yapılmakta, farklı düzeylerde fikir alışverişleri yapılmakta ve özel kuvvetlerin katılımıyla ikili özel taktik tatbikatlar gelenek haline gelmektedir. Bu kapsamda her iki ülke askerleri, Mart 2021’de Özbekistan’ın Surhanderya vilayetinde gerçekleştirilen tatbikatta 15 kilometrelik özel taktik koridoru geçme, özel ateş, göğüs göğse muharebe ve zorlu koşullarda hayatta kalma konularında ortak eğitim gerçekleştirmiştir (Demir, 2022, s.43).

2022 Mart ayında Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, ziyaret kapsamında Özbekistan Savunma Bakanı Korgeneral Bahadır Kurbanov ile gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda “Genişletilmiş Askerî Çerçeve Anlaşması” imzalanmıştır (MSB). Askeri işbirliği anlaşmaları, gerçek atış tatbikatları dâhil olmak üzere askeri tatbikatlara katılımı, bu tür askeri tatbikatlara gözlemci olarak katılımı, ortak tatbikatların organizasyonunu; bilgi ve eğitim materyallerinin değişimini, karşılıklı lojistik desteğin sağlanmasını ve hibe veya para karşılığında mühimmat, malzeme ve hizmet alışverişini, eğitim projelerine katılımı, eğitim ve mesleki gelişimi içermektedir.

4.4. Türk Devleti Teşkilatı’nın İki Devlet Arasındaki Askeri İşbirliğine Etkileri

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), jeopolitik, ekonomi, savunma ve enerji alanlarında ittifaka önemli bir kolektif potansiyel ve etki alanı getirme kapasitesine sahip bir kuruluştur. Özellikle Doğu-Batı yönündeki stratejik ticaret ve enerji koridorlarının yeniden canlandırılması, bu kurumun üyeleri için büyük bir fırsat yaratmaktadır. Ancak, Orta Asya Cumhuriyetleri’nin Rusya ve Çin’in etkisine maruz kalması, Orta Asya Türk Devletleri arasındaki sınır sorunları gibi tartışmalı konular ve Orta Asya bölgesinin Türkiye ile işbirliği potansiyelinin henüz istenilen düzeye ulaşamamış olması, bazı zorlukları beraberinde getirmektedir. Ayrıca, Çin, Rusya, İran ve Türkiye gibi ülkelerin Kafkasya ve Orta Asya’daki artan angajmanı, topluluğun uzun vadeli güvenliği için bir tehdit oluşturmaktadır (Demir, 2022, s.66-67).

Ayrıca, üye ülkelerin önceki ortaklıkları ve ittifakları, topluluğun geleceğine odaklanmayı zorlaştıracak riskler barındırmaktadır. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen çok yeni ve tam anlamıyla kurumsallaşmamış olan TDT’nin büyük bir potansiyele ve fırsata sahip olduğu açıktır. İdeal olarak, TDT’nin başarılı organizasyonel hedeflerden birini gerçekleştirmesi için AB ile bir karşılaştırma yapmak, topluluğun potansiyelini göstermek açısından önemli bilgiler sunabilir. 70 yılı aşkın bir geçmişi olan AB, nüfus, üye sayısı, kurumsal yapı, ekonomik düzey, etki alanı ve üye devletlere sağladığı hizmetler ve ayrıcalıklar açısından önde gelirken, TDT bu alanlarda henüz gelişmekte olan bir yapıdır. Türk Devletleri Teşkilatı ülkeleri, askeri potansiyel ve kültürel işbirliği açısından büyük ölçüde benzerlik gösterir. Ancak, TDT’nin nispeten yeni bir kurumsal örgütlenme olması, eksik ve yetersiz yönlerin hızla geliştirilip yeterli düzeye getirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin tarihsel, siyasi, askeri ve insani gücü, Orta Asya ülkelerinin değerli altyapı ve üstyapı kaynaklarıyla birleştiğinde, kolektif bir güç olarak etkili bir şekilde hareket edebilir. İyi organize edilmiş bir TDT, dünya çapında endüstriyel ve tarımsal üretimden enerji kaynakları ihtiyacına kadar birçok alanda ihtiyacı karşılayabilecek potansiyele sahiptir. Aynı zamanda Asya ile Avrupa arasında stratejik bir konumu, fiziksel ve askeri gücü nedeniyle, yeni kurulan bölgesel bir örgütten küresel bir güce dönüşme potansiyeli olma özelliğine de sahiptir (Demir, 2022, s.75-78).

Türkiye ve diğer Türk Cumhuriyetleri arasında yapılan anlaşmalar, çeşitli alanlarda hızla etkisini artırmış, askeri alanda da yapılan ikili anlaşmalar sayesinde işbirliği sağlanmıştır. Milletlerin etnik, dini ve kültürel ortaklıkları sebebiyle kurulan bu birliktelik ve oluşturulan ittifaklar, dünya kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, kadim tarihi ve dini değerleri ortak olan Orta Asya Türk Devletleri ile kurabileceği birliktelik fırsatlarını zamanında iyi değerlendirememiş olabilir. Ancak, son yıllarda izlediği etkin dış politika sayesinde özellikle Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde saygı gören ve örnek alınan bir ülke konumuna gelmiştir. Bu etkin politikalar ve işbirliğine olan inanç sonucunda askeri alanda da birliktelik oluşturulmuştur (Demir, 2022, s.35).

Oluşturulan bu birliktelik, bu coğrafyada çıkarları olan devletler tarafından özellikle yanıltıcı bir şekilde basına yansıtılmıştır. Yabancı medya tarafından yapılan operasyonlarda; “Turan Ordusu, Moğol Ordusu ve Türk barbarlarının geri dönüşü” olarak lanse edilmiştir. Üye devletler, kanuni bir yaptırıma engel olabilmek için askeri statüsünü “Avrasya Savunma Teşkilatı” olarak adlandırmıştır (Özalp, 2015, s.19).

2008 yılında atılan ilk adımlar, Avrasya bölgesinde askeri bir teşkilatın kurulması ve karşılıklı askeri ilişkilerin kurumsal bir yapı altında ve tek bir çatı altında sürdürülmesi fikrini beraberinde getirmiştir. Bu düşünce, 2008 yılında böyle bir yapının oluşmasına yol açmıştır. Bu tür bir yapı, Türkiye ve üye devletlerin bölgedeki etkinliklerini artırmayı, mevcut askeri işbirliğini geliştirmeyi, sağlam, caydırıcı ve kurumsal bir yapı oluşturmayı ve geleceğe yönelik daha aktif yapılar inşa etmeyi amaçlamaktadır. Ancak bu durumun olumsuz sonuçları da bulunmaktadır. Özellikle Rusya için Rusya'dan bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri üzerindeki etkisini devam ettirmek istemesi bu durumu zorlaştıran bir faktördür. Ayrıca, ekonomisi güçlü ülkelerin ve onların altındaki diğer

Ülkelerin, kendi çıkarları doğrultusunda bu oluşumu etkileyebileceği endişesi de bulunmaktadır.

Bölge lkelerinin Türkiye ile birlikte hareket etmesi ve ortak kararlar alması, diğer ülkeleri rahatsız etmektedir. Ancak tüm bu engellere rağmen, Türkiye liderliğinde "Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı" adı altında bir askeri yapı kurulmuştur. Bu yapılanmanın, uluslararası düzeyde yerleşik ve Türkiye'nin de yesi olduğu FIEP (European and Mediterranean Force of Gendarmerie and Military Order) modeline göre modellenmesi kararlaştırılmıştır. Bu şekilde, bölgenin daha güvenli hale getirilmesi ve daha etkin bir yapıyla hareket edilmesi hedeflenmiştir.

Gelişmekte olan askeri ittifak, teknoloji transferi, ortak tatbikatlar ve ortak doktrin gibi konuları bir araya getireceği için zaman içinde güçlü bir güvenlik bölgesine dönüşme potansiyeline sahiptir. Güvenlik bölgesinin oluşturulmasının doğal bir sonucu olarak ekonomik kalkınmanın gerçekleşeceğine şüphe yoktur. Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında 2002 yılında imzalanan anlaşma, özellikle terörle mücadele içeriğiyle ilgili olarak, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının güvenliğini sağlamada önemli bir rol oynadığından, benzer bir durumun Özbekistan ile de söz konusu olduğu aşıkrdır. Başka bir ifadeyle, ittifak anlaşması, devletlerden kalkınma taraflarına daha fazla kaynak tahsis etmek için gereklidir.

CSTO yesi olan Kazakistan ve Kıręızistan'ın Türkiye ile üst düzey bağları olsa da, sistemik sınırlamalar nedeniyle TDT'ye askeri uyum sağlamaları oldukça zor görünmektedir. Bu iki ülke ile askeri işbirliği, Türkiye ve Özbekistan ile olan ikili ilişkilerin getirdiği sınırlamalar nedeniyle sadece eğitim ve ortaklık alanında gerçekleşebilir. Ayrıca, Ermenistan'ın CSTO'ya katılımı, Azerbaycan, Kazakistan ve Kıręızistan arasındaki ikili ilişkilerin güçlendirilmesi önünde ciddi bir engel oluşurmaktadır. Bu nedenle, bölgenin kutupsal yapısı nedeniyle TDT şemsiyesi altında beş devletli bir askeri ittifakın oluşturulması zor bir ihtimal olarak görülmektedir.

Tüm bu sınırlamalar ve fırsatlar gz önüne alındığında, Türkiye-Azerbaycan ve Türkiye-Özbekistan arasında askeri bir ittifaka dönüşmek Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) erevesinde daha kolay ve nispeten mümkün görünürken, Kazakistan ve Kıręızistan'ın ittifak için mücadele ettiği görülmektedir. Ayrıca, ittifakın başarısı, uluslararası sistemdeki gücü en üst düzeye çıkarmak ve güç dengesini korumak yerine,

devlet dışı aktörlere karşı savaşarak uluslararası güvenliğe katkıda bulunan bir yapı olması durumunda daha da artacaktır.

SONUÇ

Dünya tarihi boyunca kurulan devletlerin temel amacı, varlığını korumak ve sürdürmek üzerine inşa edilmiştir. Bu durum varlığını tehdit edecek durumlara karşı önlem almayı ve bu tehditleri ortadan kaldırmayı öngörmektedir. Siyasi tarih boyunca devletlerin güçleri ve çıkarları her zaman denk olmamıştır. Dolayısıyla yardım, destek ya da tedbir amacıyla başka devletlerle ilişkiler kurulmuş ve işbirliği, müttefik, ittifak gibi kavramlar oluşmuştur.

Devletlerarası işbirliği kapsamında son yıllarda sık sık gündeme gelen konu askeri işbirliğidir. Bu kapsamda kelime anlamı ‘‘uyuşmak, fikir birliği yapmak, bağdaşmak’’ olan ittifak, uluslararası ilişkiler literatüründe iki veya daha fazla devletin ortak çıkarlara ulaşmak amacıyla anlaşma ile kurulan bir oluşum şeklinde tanımlanmaktadır. İttifaklar ekonomik, askeri, siyasi birçok alanda kurulabilmektedir. Ancak en geniş kullanım alanına sahip olan türünün askeri ittifak olduğu su götürmez bir gerçektir. İttifaklar, uluslararası aktörlerin birbirleriyle olan güç dengelerini korumak istemelerinden dolayı ortaya çıkmıştır. Kenneth Waltz’a göre; baskın gücün oluşturduğu tehdide karşılık zayıf güçlerin hayatta kalabilmek amacıyla ittifak yaptığı ve bunu yaparken askeri kapasitelerini artırdıklarını ve diğer devletlerle askeri anlamda işbirliği yaptıklarını ifade etmektedir. Askeri ittifak, birden fazla ülkenin belirli amaçlar doğrultusunda askeri güçlerini birleştirerek ortak hareket etmesidir. Bu ittifaklar, birlikte hareket etmenin güçlüğü nedeniyle her zaman oluşmamaktadır, ancak bazen bir veya daha fazla ülkenin güvenlik veya savunma konularında birbirleriyle işbirliği yapmak için ortak bir çıkarları olabilir.

Devletler işbirliği yapmak için farklı yollara başvurmaktadır. Bunlardan bir tanesi de ittifaklar kurarak farklı ülkeler ile güç birliği yapmaktır. Zengin doğal kaynaklara ve insan gücüne sahip, tarihi ticaret yolları üzerinde bulunan ve Dünya’nın kalbi denilecek bir coğrafyada Türkiye’nin inşa ettiği Türk Devletleri Teşkilatı, Türkiye’nin akıllı güç kullanımının en önemli örneklerinden birini temsil etmektedir. Tarihi soy, kültür ve dil bağlarıyla yola çıkarak uluslararası arenada göz bebeği sayılabilecek bir coğrafya üzerinde çeşitli zorluklara rağmen bir araya getirdiği oluşumda lider rolünü üstlenmesi bölgesel gücünün yanında küresel gücünün de etkisini göstermektedir. Oluşturulan işbirliği sistemi yalnızca siyasi açıdan değil ekonomik ve askeri açılardan da bölgesel

aktörlerin ve bölgeden etkilenebilecek olan küresel aktörlerin cazibe merkezi haline getirmektedir.

Bu noktada Türk Devletleri Teşkilatı'nın bir parçası olan Özbekistan Cumhuriyeti küresel iş birliği anlamında büyük önem arz etmektedir. Özbekistan, Asya'nın kalbinde 3,9 milyon km²'lik bir alanı kapsayan, batısındaki doğal sınırını Hazar Denizi oluşturan, doğu ile batı medeniyetleri arasında bir köprü niteliğindedir. Bugün gördüğümüz toplumları oluşturan geçmişteki büyük toplumların harmanlandığı bir kesişim noktasında yer almaktadır. Tüccarlar, fatihler, gezginler ve göçebe kabileler vasıtasıyla çok farklı gelenek ve kültürlerle sahip milletler için buluşma noktası olmuştur. Tarihi İpek Yolunun geçiş güzergâhında yer alması sebebiyle tarih boyunca önemli bir coğrafya olmuştur. Demir, bakır, çinko, altın gibi önemli yer altı kaynaklarına sahip olması ve bunların yanında modern sanayiinin en önemli enerji kaynaklarından petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli miktarda bulunması, önemli ulaşım imkânlarını bünyesinde barındırması, 70 milyon aktif nüfusa sahip olması günümüzde de jeostratejik ve jeo-ekonomik önemini ortaya çıkarmaktadır.

Özbekistan uzun yıllar Rusya hâkimiyetinde kaldıktan sonra bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığını kazanmasının ardından hızla Rusya'dan uzaklaşan Özbekistan, Rusya ile askeri işbirliğini azaltmış ve diğer dünya güçleriyle yakın ilişkiler geliştirmiştir. Rusya da bu boşluğu dolduracak bir politika izlemeye başlamıştır. Kerimov, Rusya'nın Sovyet hâkimiyetindeki bölgeleri fethetme çabalarına direnmiştir. Bu amaçla, Rusya ile yakın bağları olan bölgedeki önemli işbirliklerinden biri olan sınır savunma anlaşması CIS askıya alınmıştır. Ayrıca Rusya'nın Tacikistan'da bir askeri üs kurma girişimlerini eleştirmek için her fırsatı değerlendirmiştir. Öte yandan, bağımsızlığın ön koşullarından biri olan askeri gücünü artırmak için askeri yapısını yeniden düzenlemiştir. Ayrıca Rusya'nın kendi üzerinde askeri üstünlük kazanmasına da engel olmuştur. Kerimov, Özbek ordusundaki eğitimli asker sayısını artırmaya çalışmıştır (Sancak, 156). Kerimov, yarı etkili bir askeri yapı oluşturulmasında da güçlü bir paya sahiptir. Bu gücün temelinde Özbekistan nüfusunun homojen yapısı yatmaktadır. Özbekistan, milli ordusu ve ekonomi politikalarıyla bölgenin en güçlü devleti olma yolunda ilerlemektedir. Orta Asya'da terörün merkezi Fergana Vadisi'dir. Bu vadiye büyük bir Özbek nüfusu yaşamaktadır. ABD liderleri, Özbekistan'ı terörist faaliyetlerle mücadele etmek için en iyi bölgesel ortak olarak görmektedir. Ortak bir

tehdide karşı Rusya ile ittifak bir adım daha ileri gitmiş ve 1998 "Ortak Savunma Anlaşması" ile sonuçlanmıştır.

Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliği, ortak tarih ve kültürel bağlar üzerine kurulmuştur. İki ülkenin de Türk dünyasının önemli temsilcileri olması, tarih boyunca benzer zorluklarla karşılaşmış olmaları ve benzer değerleri paylaşmaları, işbirliğini güçlendiren etmenlerdir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği'nin etkisi altında olan Özbekistan ve Türkiye, bağımsızlık ve özgürlük mücadelelerinde birbirlerine destek olmuşlardır. Bu dönemdeki dayanışma, günümüzde de askeri işbirliğinin temelini oluşturmuştur.

Türkiye-Özbekistan askeri işbirliği, terörle mücadele ve bölgesel istikrarın korunması gibi güncel konularda da önemli bir rol oynamaktadır. Her iki ülke de bölgesel terör tehditleri ile karşı karşıya olduğundan, istihbarat paylaşımı, eğitim programları ve ortak tatbikatlar gibi faaliyetler yoluyla işbirliği yapmaktadırlar. Bu sayede, terörist grupların sınır ötesi hareketleri engellenmekte ve bölgesel istikrar sağlanmaktadır. Bu alanda işbirliğini geliştirmek amacıyla 2021 yılında Türkiye ve Özbekistan bir arada “Ortaklık-2021” adıyla ortak askerî tatbikat düzenlemiştir.

Gelecekte, Türkiye-Özbekistan askeri işbirliğinin odak noktası savunma sanayi işbirliği ve teknoloji transferine kayacağını söylemek gerekmektedir. Her iki ülke, savunma sanayi alanında önemli adımlar atmış ve yerli kapasitelerini geliştirmiştir. Bu nedenle, ortak projeler yoluyla savunma teknolojilerinin paylaşımı ve transferi, her iki ülkenin de ulusal savunma yeteneklerini güçlendirecektir.

29 Haziran 2022 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen TDT Üye ve Gözlemci Ülkelerinin Milli Güvenlik Kurulu Başkanları Birinci Toplantısında, Üye Devletlerin ilgili makamlarının katılımıyla küresel ve bölgesel güvenlik alanında iş birliğinin geliştirilmesine ilişkin konular ele alınmıştır. Devlet Başkanları, ortak çıkarları ilgilendiren güvenlik konularında yakın koordinasyon ve işbirliğinin sağlanması amacıyla Üye Devletlerin ilgili devlet organları arasında Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde düzenli olarak Milli Güvenlik Kurulu Başkanları toplantılarının ve güvenlik istişarelerinin sürdürülmesi talimatını vermişlerdir. Ayrıca savunma sanayi ve askeri işbirliği alanında daha yakın işbirliği çağrısında bulunmuşlardır. Görünen o ki önümüzdeki süreçlerde TDT çatısı altında Türkiye ve Özbekistan arasındaki iş birliği

pratiklerinin yalnızca askeri iş birliği kapsamı ile değil eğitim, ekonomi, ticaret, turizm, ulaşım gibi konularda da yoğun gelişmeler yaşanacağı aşîkârdır.

Nitekim en temelde bağımsızlıklarını ve milli benliklerini korumaya çalışan, ortak tarih, ortak dil ve kültüre sahip devletlerin, saldırgan olmayan, haklı ve güçlü iradelerinin kurumsallaştığı yapı olarak ortaya çıkan Türk Devletleri Teşkilatında, Türkiye'nin daha sahiplenici ve birleştirici hamlelerini daha somut bir şekilde ortaya koyması gerekmektedir. Azerbaycanlı şair Bahtiyar Vahapzade'nin "Avrupanın kuyruğu olmak yerine Türklerin başı olmak lazımdır" sözüne binaen Türkiye, TDT temelli alacağı kararlar ile zor şartlar içerisinde oluşturulmuş bu birliği daha ileri taşımanın yolları aramalıdır. Bu doğrultuda kurum içindeki bütün Türk Devletleri oluşturdukları konsepte sahip çıkma konusunda kararlılıklarını ortaya koymalı ve alınan kararların sıkı birer takipçisi olmalıdırlar. Zira aldıkları/alacakları kararlarda gösterecekleri azim ve kararlılık hem Teşkilatın hem de üye devletlerin bölgesel ve küresel bazda geleceklerini tayin edecektir.

KAYNAKÇA

Abdurasulov, M. Y. Basın Özgürlüğü Kavramı: Özbekistan'da Sscb ve İslam Kerimov Dönemi Basın Rejimlerinin Karşılaştırılması (Doctoral Dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı).

Aktaş, A. (2011). Güvenlikleştirme yaklaşımı ve Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışındaki dönüşümü. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 7-47.

Alkan, H. (2011). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar (Vol. 54). International Strategic Research Organization (USAK).

AYDIN, M., & Ereker, F. (2014). Türkiye’de güvenlik: algı, politika, yapı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(43), 127-156.

Aydoğan Taner- Bilen İsmail, (2000) “İslam Kerimov İdeal Nesil Arzusu”, Haz. Mega Basım, İstanbul.

Bakan, Z. A. (2007). Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye’nin Güvenlik Algılamaları. 21. *Yüzyıl Dergisi*, 1(3), 35-50.

Baki, P.M. (2014). “Avrasya’da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: Türk Konseyi”. *Bilge Strateji*, 6(11): 133-162.

Bıçakçı, S. (2008). “Andijon’da Nima Bo’ldi?”: Özbekistan’da Terör, Güvenlik ve Demokrasi. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, (06), 1-17.

Bishku, M. B. (2012, November 2). The Relations of the Central Asian Republics of Kazakhstan and Uzbekistan with Israel. *Middle Eastern Studies*, 48(6), 927- 940. doi:10.1080/00263206.2012.723628

BMI, B. (2013). Kazakhstan and Central Asia Defence & Security Report Q4 2013 Includes 5-Year Forecasts to 2017. London: Business Monitor International.

Bodur, H. E. Orta Asya'da Militan İslamcı Hareketler ve Vahhabilik. *Dini Araştırmalar*, S, 20, 20.

Bozdağ, S. S. (2019). İslam Kerimov Dönemi Özbekistan Dış Politikası ve Küresel Güçler. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi]. İstanbul, Türkiye.

BRZEZİNSKİ, Z. (2005). Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklikleri. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Cooper, R. (2004). Hard Power, Soft Power and the Goall of Diplomacy. D. H.-A. (eds) içinde, American Power in 21st Century , 167-180.

Çalışkan, B. (2018). Orta Asya Raporu Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri. İNSAMER, İstanbul

Çapraz, H. (2011). “Çarlık Rusyası’nın Türkistan’da Hâkimiyet Kurması”. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24: 51-78.

Davutoğlu, A. (2010). Stratejik Derinlik. (Ellinci Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.

DEMİR, Can (2022), “The Organization of Turkic States: İmplications for the Regional Balance of Power”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, S.(TDT Özel Sayı), ss.39-78.

Dursun, S. (2008). Türkiye’nin güvenlik algılamasındaki değişim: 12 Eylül 1980 askerî müdahalesi sonrası dönem. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 7(16), 421-433.

EDWARDS, M. (2003). The New Great Game and the New Great Gamers: Disciples of Kipling and Mackinder. Central Asian Survey , 83-102.

Erdoğan, A. (2017). XIX. Yüzyılda İngiltere’nin Türkistan (Orta Asya) Politikası (İngiliz Kaynaklarına Göre). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Erhan, Ç. (2004). ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri. Uluslararası İlişkiler/International Relations, 123-149.

Fumagalli, F., Molteni, R., Racagni, G., & Riva, M. A. (2007). Stress during development: Impact on neuroplasticity and relevance to psychopathology. Progress in neurobiology, 81(4), 197-217

Turan, G ve Turan, İ. (2004). Türkiye’nin Diğer Türk Cumhuriyetleri İle İlişkileri. Faruk Sönmezoğlu (Ed.) Türk Dış Politikasının Analizi içinde, (760-783). İstanbul: Der Yayınları

Gök, S. (2012). “Türkistan Mücadelesi ve Basmacılar”. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2 (1): 75-77.

Gömeç, S. (2011). Kırgız Türkleri Tarihi. Berikan Yayınları, Ankara.

Güler, N. (2001). 11 Eylül Sonrası ABD ve Rusya Arasında Özbekistan. Avrasya Dosyası, Özbekistan Özel, 7(3).

Güngör, T. (2018). Buhara Emirliği Üzerinde Rus-İngiliz Nüfuz Mücadelesi (1807-1868). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Heathershaw, J. (2007). Worlds apart: the making and remaking of geopolitical space in the US-Uzbekistani strategic partnership. Central Asian Survey, 26(1), 123- 140.

Hostler, C. W. (1957). Turkism And The Soviets: The Turks of The World And Their Political Objectives (No. 59). G. Allen & Unwin.

Kafkasyalı, M. S. (2012). “Orta Asyada Güç ve Zihniyet”, Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya içinde, Ed. M. Savaş Kafkasyalı. SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara.

Kara, F. (2021). Rusya’nın Orta Asya’ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi. İksad Yayıncılık, Ankara.

KARABULUT, B. (2013). Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi-1 Strateji - Jeostrateji - Jeopolitik. Ankara: Barış Kitap.

KıBAROĞLU, M. (2001). Rusya’nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini. Avrasya Dosyası, 6 (4), 95-106.

Kılıhoğlu, M. E. (1999). “Özbekistan’ın Siyasi ve İktisadi Yapısı” (Tarihi Bir Yaklaşım). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Kibaroglu, M. (2000). “Rusya’nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrin”. Avrasya Dosyası Rusya Özel, Cilt. 6, Sayı. 2.

Koch, N. R. (2009). Nation-Building, Geopolitics, and the Andijon Uprising : Securitizing Discourses in Uzbekistan. Yüksek Lisans Tezi, Faculty of the Graduate School of the University of Colorado, s. 1-246.

Kodaman, T. ve Birsal, H. (2006). “Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2): 413-442.

Krambs, T. A. (2012, March 27). Central Asia and Afghanistan in Transition : Central Asia's Role in Regional Security Regarding Afghanistan After 2014. Yüksek Lisans Tezi, Master of International Security Studies Program George C. Marshall Center for Security Studies, s. 2-100.

Küçük, K. (2020). Özbekistan'ın Büyük Güçlerle İlişkileri 1991-2016. Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Malashenko, A. (2013). Russia in Central Asia: Security Challenges-Real and Imagined. London: Chatham House. www.chathamhouse.org adresinden alındı.

Matusaik, M. (2012, July 11). <https://www.osw.waw.pl>. Uzbekistan withdraws from the CSTO once again: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/uzbekistan-withdraws-csto-once-again> adresinden alındı.E.T.25.09.2023.

MFA of Tajikistan. (2019, February 12). Bilateral Relations. <http://mfa.tj>: <http://mfa.tj/?l=en&cat=33&art=2175> adresinden alındı. E.T.12.08.2023

MFA of Uzbekistan. (2019, April 17). Foreign Policy. <https://mfa.uz>: <https://mfa.uz/en/cooperation/> adresinden alındı. E.T.12.08.2023

MFA of Uzbekistan. (2019, Jan 15). Foreign Policy. <https://mfa.uz>: <https://mfa.uz/en/cooperation/> adresinden alındı. E.T.12.08.2023

Mustafayev, B. (2012). Nahçıvan Olayları Ve General Andranik Ozanyan'ın Nahçıvan'daki Katliamı (Arşiv Belgelerinin İzinden). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (47), 277-301.

Naumkin, V. V. (2013). Russia's Interests in Central Asia:Contents, Perspectives,Limitations. Moscow: Russian International Affairs Council Institute of Oriental Studies, RAS. 8 12, 2023 tarihinde alındı.

Nlossel, Suzanne (2004). Smart Power, Foreign Affairs, 83 (2), ss.131-142.

Nye, J. (2005). Yumuşak Güç. (R. İnan- Aydın, Çev.) Ankara: Elips Kitap.

Nye, Joseph S. Jr. ve Welch, David A. Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, çeviren. Renan Akman. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Omorov, T. (2012). Türkistan'daki Özbek Hanlığının Kısaca Tarihi ve Özbek Boyları. Tubav Bilim Dergisi, C, 5, 2.

Özalp, G. O. (2015). Avrasya Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı (TAKM), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özdemir, H. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(3), 113-144.

Özey, R. (2001). "Türk Dünyası'nın Jeopolitik Önemi ve Başlıca Problemleri", Avrasya Etüdleri 20, Özel Sayı.

Pallaver, M. (2011). Power and its Forms: Hard, Soft, Smart. Doktora tezi, The London School of Economics and Political Science (LSE), London.

Pop, I. I. (2009, Summer). Russia, EU, NATO, and the Strengthening of the CSTO in Central Asia. Caucasian Review of International Affairs, 3(3), s. 278-290. 15 07, 2023 tarihinde alındı.

Purtaş, F. (2011). Orta Asya İle Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi.

Rashid, A. (2001). Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun. Everest.

Resmi Gazete (Sayı: 21784). (10 Aralık 1993). Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü.

Resmi Gazete (Sayı: 22996). (22 Mayıs 1997). Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. Resmi Gazete (Sayı: 23070). (4 Ağustos 1997). Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü.

Resmi Gazete (Sayı: 25543). (4 Ağustos 2004). Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü.

Resmi Gazete (Sayı: 31174). (3 Temmuz 2020). Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü.

Sanchez, W. A. (2011, August 19). An Amoral Relationship: Uzbekistan's Islam Karimov and the People's Republic of China.<http://wasanchez.blogspot.com>:
<http://wasanchez.blogspot.com.tr/2011/08/amoral-relationship-uzbekistansislam.html>
adresinden alındı. E.T.10.05.2023

Sarı Yaşar ve Alpay Mahmut, “Özbekistan: Orta Asya’da Demokrasi Korkusu”, Dünya Çatışmaları, Cilt:1, 2010.

Sönmezoğlu, Faruk (2014). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, İstanbul: Der Yayınları.

Terzioğlu S. S. (2013). “Uluslararası Hukuk Açısında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi”. Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, C.9, Sayı:36. 45-82.

Türk Keneşi. (2021, Mayıs 16). Nahçıvan Anlaşması. Turkkon:
https://www.turkkon.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf adresinden alındı. E.T.10.05.2023

Astana Bildirisi, (1998). www.turkicstates.org/assets/pdf/haberler/astana-bildirisi-3113-214.pdf adresinden alındı. E.T.10.05.2023

Bakü Bildirisi, (2000). <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-suleyman-demirel/1717/3989/turkce-konusan-ulkeler-devlet-baskanlari-vi-zirve-toplantisi>
adresinden alındı. E.T.10.05.2023

Aydilek, E. (2022). “Türk Devletleri Teşkilatının Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli” Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, c.5(3), s.716-728.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı (DİB). (1992). Dışışleri Bakanlığı 1991 Tarihçesi. Dışışleri Eğitim Merkezi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı (DİB). (1995). Dışışleri Bakanlığı Tarihçesi (1994). Dışışleri Eğitim Merkezi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı (DİB). (1996). Dışışleri Bakanlığı Tarihçesi (1995). Dışışleri Eğitim Merkezi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı (DİB). (1997). Dışışleri Bakanlığı Tarihçesi (1996). Dışışleri Eğitim Merkezi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı (DİB). (2017 Ağustos). Dış Politika Kronolojisi (2017 Temmuz). <http://www.mfa.gov.tr/temmuz2017.tr.mfa> adresinden 4 Şubat 2022 tarihinde alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı (DİB). (2017 Mart). Dış Politika Kronolojisi (2017 Şubat). <http://www.mfa.gov.tr/subat2017.tr.mfa> adresinden 4 Şubat 2022 tarihinde alınmıştır.

Ülkü, İ. (2002). Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya. Kum Saati Yayınları.

Vurgun, S.Y. (2015). “1898 Dükçü İşan İsyanı (Andican Ayaklanması)”. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 54, 607-623.

Wilson, Ernest J. (2008). Hard Power, Soft Power, Smart Power, The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 616, ss. 110-124

Wood, T. J. (2005, May). The Formation of Kyrgyz Foreign Policy 1991-2004. Doktora Tezi, The Fletcher School of Law and Diplomacy of Tufts University, s. 1-397.

Yılmaz, S. (2008). Güç ve Politika. İstanbul: Alfa Yayınları.

Yusupova, N. (2022). İslam Kerimov Dönemi Özbekistan Cumhuriyeti Dış Politikasının Gelişimi ve Türkiye-Özbekistan İlişkilerine Genel Bakış: 1991-2016. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı. Antalya, Türkiye.

EKLER

EK A. Tez Etik İzin İstek Formu

T.C.	
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TEZ / ARAŞTIRMA / ANKET / ÇALIŞMA İZİNİ / ETİK KURULU İZİNİ TALEP FORMU VE ONAY TUTANAK FORMU	
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
T.C. NOSU	
ADI VE SOYADI	HALİL LEK
ÖĞRENCİ NO	2021017016
TEL. NO.	
E - MAİL ADRESLERİ	
ANA BİLİM DALI	ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME
HANGİ AŞAMADA OLDUĞU (DERS / TEZ)	TEZ
İSTEKDE BULUNDUĞU DÖNEME AİT DÖNEMLİK KAYDININ YAPILIP-YAPILMADIĞI	2023 / 2024 - GÜZ DÖNEMİ KAYDINI YENİLEDİM.
ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ BİLGİLER	
TEZİN KONUSU	Türk Devletleri Teşkilatı, Teşkilatın Yapısı ve Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türk Devletleri Arasındaki Askeri İşbirliği Pratiklerine Etkisi
TEZİN AMACI	Uluslararası bir yapı olan Türk Devletleri Teşkilatının hangi evrelerden geçerek kurulduğunu açıklamak. Bağımsız Türk Devletleri'nin kendi rızaları ile bir araya gelerek oluşturdukları teşkilatın yapısını incelemek. Oluşturulan teşkilatın Türk Topulukları arasındaki işbirliği pratiklerine etkilerini araştırıp, ortaya koymak.
TEZİN TÜRKÇE ÖZETİ	Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliği üzerindeki etkilerini inceleyerek, Türk dünyası içindeki askeri işbirliği dinamiklerine bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. TDT, Türk devletleri arasında işbirliğini teşvik eden bir platform olarak öne çıkmıştır. Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliği ise bu teşkilatın somut bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde, güç kavramı ve askeri işbirliği kavramları derinlemesine irdelenmiştir. Bu doğrultuda sert ve yumuşak güç kavramlarına, askeri işbirliği türlerine ve askeri ittifak gibi kavramlara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise akıllı güç kavramı açısından Türk Devletleri Teşkilatı ele alınmıştır. Bu bölüm altında teşkilat yapısı ve kurumlarına ışık tutulmuştur. Üçüncü bölümde Orta Asya'da Özbekistan'ın önemi ifade edilmiştir. Bu bölümde Özbekistan'ın jeopolitik konumu, tarihi gibi başlıklara yer verilmiştir. Son bölümde ise Türkiye-Özbekistan askeri işbirliği ifade edilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türkiye ve Özbekistan arasındaki askeri işbirliği üzerindeki rolünü ve bu işbirliğinin bölgesel güvenlik dinamiklerine etkisini değerlendirmektedir. TDT'nin bu tür işbirlikleri için bir katalizör olarak nasıl hareket ettiği ve Türk dünyası içindeki askeri işbirliği potansiyelini nasıl şekillendirdiği göz önüne alındığında, bu çalışma, gelecekteki benzer işbirliği girişimlerinin tasarımına ve uygulanmasına yönelik önemli bir rehber sunmaktadır.
ARAŞTIRMA YAPILACAK OLAN SEKTÖRLER/ KURUMLARIN ADLARI	-
İZİN ALINACAK OLAN KURUMA AİT BİLGİLER (KURUMUN ADI- ŞUBESİ/ MÜDÜRLÜĞÜ - İLİ - İLÇESİ)	-
YAPILMAK İSTENEN ÇALIŞMANIN İZİN ALINMAK İSTENEN KURUMUN HANGİ İLÇELERİNE/ HANGİ KURUMUNA/ HANGİ BÖLÜMÜNDE/ HANGİ ALANINA/ HANGİ KONULARDA/ HANGİ GRUBA/ KİMLERE/ NE UYGULANACAKI GİBİ AYRINTILI BİLGİLER	-
UYGULANACAK OLAN ÇALIŞMAYA AİT ANKETLERİN/ ÖLÇEKLERİN BAŞLIKLARI/ HANGİ ANKETLERİN - ÖLÇEKLERİN UYGULANACAKI	-

EKLER (ANKETLER, ÖLÇEKLER, FORMLAR, V.B. GİBİ EVRAKLARIN İSİMLERİYLE BİRLİKTE KAÇ ADET/SAYFA OLDUKLARINA AİT BİLGİLER İLE AYRINTILI YAZILACAKTIR)						
ÖĞRENCİNİN ADI - SOYADI: Halil LEK		ÖĞRENCİNİN İMZASI: Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır. 01.12.2023				
TEZ/ ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME SONUCU						
1. Seçilen konu Bilim ve İş Dünyasına katkı sağlayabilecektir.						
2. Anılan konu Uluslararası ilişkiler faaliyet alanı içerisine girmektedir.						
1. TEZ DANIŞMANININ ONAYI	2. TEZ DANIŞMANININ ONAYI (VARSA)	ANA BİLİM DALI BAŞKANININ ONAYI		SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜNÜN ONAYI		
Adı - Soyadı: Khaladdin İBRAHİMLİ	Adı - Soyadı:	Adı - Soyadı: Ali Engin OBA		Adı - Soyadı: Murat KOÇ		
Unvanı: Prof.Dr.	Unvanı:	Unvanı: Prof.Dr.		Unvanı: Prof.Dr.		
İmzası: Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.	İmzası:	İmzası: Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.		İmzası: Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.		
1.12.2023		1.12.2023		1.12.2023		
ETİK KURULU ASIL ÜYELERİNE AİT BİLGİLER						
Adı - Soyadı: Şehnaz ŞAHİNKARAKAŞ	Adı - Soyadı: Yücel ERTEKİN	Adı - Soyadı: Deniz Aynur GÜLER	Adı - Soyadı: Mustafa BAŞARAN	Adı - Soyadı: Mustafa Tevfik ODMAN	Adı - Soyadı: Hüseyin Mahir FISUNOĞLU	Adı - Soyadı: Jülide İNÖZÜ
Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.
İmzası : Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.	İmzası : Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.	İmzası : Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.	İmzası : Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.	İmzası : Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.	İmzası : Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.	İmzası : Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.
1.12.2023	1.12.2023	1.12.2023	1.12.2023	1.12.2023	1.12.2023	1.12.2023
Etik Kurulu Jüri Başkanı - Asıl Üye	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi
OY BİRLİĞİ İLE		Çalışma yapılacak olan tez için uygulayacak olduğu Anketleri/Formları/Ölçekleri Çağ Üniversitesi Etik Kurulu Asıl Jüri Üyelerince İncelenmiş olup, / / 20..... - / / 20..... tarihleri arasında uygulanmak üzere gerekli iznin verilmesi taraflarımızca uygundur.				
OY ÇOKLUĞU İLE						
AÇIKLAMA: BU FORM ÖĞRENCİLER TARAFINDAN HAZIRLANDIKTAN SONRA ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ SEKRETERLİĞİNE ONAYLAR ALINMAK ÜZERE TESLİM EDİLECEKTİR. AYRICA FORMDAKİ YAZI ON İKİ PUNTO OLACAK ŞEKİLDE YAZILACAKTIR.						

EK B. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Tez Etik İzin İstek Yazısı

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayı : E-23867972-050.04.04-2300013301

07.12.2023

Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurulu Kararı Alınması Hk.

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi: Rektörlük Makamının 09.03.2021 tarih ve E-81570533-050.01.01-2100001828 sayılı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu konulu yazısı.

İlgi tarihli yazı kapsamında Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü tezli yüksek lisans programlarında tez aşamasında kayıtlı olan Halil LEK, Pınar YOLCU ile Emel KARAGÜL isimli öğrencilere ait tez evraklarının "Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Onayları" alınmak üzere Ek'te sunulmuş olduğunu arz ederim.

Prof. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ek : Öğrencilere ait Dosyalar.

EK C. Çağ Üniversitesi Rektörlüğünün Tez Etik İzin Yazısı

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : E-81570533-044-2300013583
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurul İzni Hk.

18.12.2023

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : a) 07.12.2023 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2300013301 sayılı yazınız.
b) 30.11.2023 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2300011174 sayılı yazınız.
c) 27.11.2023 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2300011061 sayılı yazınız.

İlgi yazılarda söz konusu edilen Erol Adıyaman, Hatice Gülsoy Yalçın, Halil Lek, Pınar Yolcu ve Emel Karagül isimli öğrencilerimize ait tez evrakları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunda incelenerek uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ünal AY
Rektör